

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

На правах рукопису

КАПУЛА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ
ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНІ РОКИ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійна програма Дошкільна освіта
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
СМОЛЮК ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №
засідання кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти
від
Завідувач кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти
проф. Гавриш Н.В. _____

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Капітула І.О. Психолого-педагогічні умови цілісного розвитку дитини в дошкільні роки

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр».

У роботі проаналізовано рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку та сутність поняття «цілісний розвиток».

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі визначається актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження та завдання дослідження. Об'єктом дослідження є процес цілісного розвитку дитини у дошкільні роки. Предметом дослідження є психолого-педагогічні умови цілісного розвитку дитини у дошкільні роки. Метою дослідження: виявлення, обґрунтування й експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дитини в дошкільні роки.

В першому розділі представлено сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі та розкрито психолого-педагогічних особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку. У другому розділі проаналізовані рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку. Також охарактеризоване методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників, а саме дітей старшого дошкільного віку.

У третьому розділі магістерської роботи представлено систему психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку і здійснено аналіз їх ефективності.

За результатами роботи зроблено висновки. Проаналізовано сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі. Розкрито психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку. Визначено рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку. Схарактеризовано методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників. Здійснено аналіз ефективності психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників.

Ключові слова: цілісний розвиток, діти дошкільного віку, психолого-педагогічні умови, рівні цілісного розвитку.

Abstracts.

Kapitula I.O. Psychological and pedagogical conditions of holistic development of a child in preschool years

Qualification work for the Master's degree.

The paper analyses the levels of integral development of preschool children and the essence of the concept of "integral development".

A master's thesis consists of an introduction, three chapters, and a conclusion, a list of references and appendices. The introduction defines the relevance of the topic, the object and subject of the study, and the research objectives. The object of the study is the process of holistic development of a child in the preschool years. The subject of the research is psychological and pedagogical conditions of integral development of a child in preschool years. Purpose of the study: to identify, substantiate and experimentally test the psychological and pedagogical conditions of integral development of a child in preschool years.

The first section presents the essence of the concept of "holistic development" in the scientific literature and reveals the psychological and pedagogical features of the holistic development of preschool children. The second section analyses the levels of holistic development of preschool children. It also describes the methodological support of psychological and pedagogical conditions for the integral development of preschoolers, namely, children of senior preschool age.

The third chapter of the master's thesis presents a system of psychological and pedagogical conditions for the holistic development of senior preschool children and analyses their effectiveness.

Conclusions are drawn based on the results of the study. The essence of the concept of "holistic development" in the scientific literature is analysed. The psychological and pedagogical features of the holistic development of preschool children are revealed. The levels of integral development of preschool children are determined. The methodological support of psychological and pedagogical conditions for the integral development of preschool children is characterised. The efficiency of psychological and pedagogical conditions of integral development of preschool children is analysed.

Key words: integral development, preschool children, psychological and pedagogical conditions, levels of integral development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ.....	10
1.1. Сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі.....	10
1.2. Психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку.....	22
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2	
ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ.....	40
2.1. Діагностика рівнів цілісного розвитку дітей дошкільного віку.....	40
2.2. Методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників.....	58
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ.....	69
3.1. Реалізація психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	69
3.2. Аналіз ефективності психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дитини у дошкільні роки.....	83
Висновки до розділу 3.....	92
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена зростанням невизначеності та потреби в оновленні й розширенні підходів до гармонійного розвитку дитини, що підкреслює необхідність розвивати у дітей цілісний набір навичок для їх всебічного розвитку.

Державний стандарт дошкільної освіти основну увагу акцентує на міждисциплінарних принципах розвитку дитини, що повністю відповідає сучасним викликам світової практики. За умови, коли партнерство вихователя і батьків веде до спільного створення умов для зацікавленості дитини, розвиваючи її компетентності. Адже, в сучасному швидкоплинному світі, де академічна досконалість часто займає центральне місце, досить важливо не забувати про цілісний розвиток дитини, у якому загальне зростання особистості відбувається у багатьох вимірах – когнітивному, емоційному, фізичному та соціальному. Повноцінний освітній процес має виходити за рамки академічних досягнень, охоплюючи формування емоційного інтелекту, самосвідомості, когнітивного розвитку та підкреслюючи їх взаємозв'язок. Особистісний та емоційний розвиток дитини має відігравати однаково важливу роль у формуванні її майбутнього.

Сучасним дітям необхідно буде адаптуватися до світу, який постійно змінюється: до зміни клімату, економічних і глобальних криз, розвитку цифрових технологій. Щоб справлятися з цим мінливим світом, освіта має бути не просто запам'ятовуванням фактів: діти повинні набути широкого спектру навичок, щоб підготувати їх до невизначеності, яка чекає їх попереду, і бути підготовленими для створення кращого майбутнього. Цей неймовірний пейзаж майбутнього відповідно впливає на освітній ландшафт теперішнього, допомагаючи педагогічній і батьківській спільноті побачити горизонт освітніх завдань й усвідомити що єдиною константою в цій мінливості вимог є вектор на цілісний розвиток особистості дитини.

Зростання й розвиток дітей – надзвичайно прекрасний, динамічний, комплексний у своїй багатовимірності процес, що передбачає цілісний погляд і системний підхід до розвитку фізичної, соціальної, когнітивної, емоційної й креативної сфер. Нещодавні дослідження у галузі нейронауки свідчать, що згадані сфери розвитку значно більше пов'язані між собою, ніж вважалося раніше – вони не є ізольованими одна від одної, а навпаки, є взаємопов'язаними, адже розвиток уміння чи навички в одній сфері може впливати чи стимулювати процеси в іншій. Важливо щоб у фокусі професійної уваги педагога перебували всі сфери в балансі, без домінування однієї з них. Не можна робити акцент на когнітивному розвитку, при цьому забуваючи або нівелюючи соціальний та емоційний. Саме тому необхідно створити такі умови при яких відбувалася б наскрізна взаємодія з дітьми, яка забезпечувала б баланс розвитку всіх сфер і сприяла б тому, що дитина розвивається всебічно і цілісно.

Аналіз наукових і літературних джерел свідчить про те, що досить ґрунтовно досліджені окремі аспекти цілісного розвитку: проблеми розвитку особистості вивчали такі науковці як В. Андрущенко, І. Бех, М. Боришевський, С. Гончаренко, О. Кононко, І. Надольний, С. Максименко, І. Терещенко, М. Фіцула та ін.; сучасні підходи та освітні технології всебічного розвитку дитини досліджували Г. Беленька, Н. Голота, А. Гончаренко, М. Дригус, В. Лозниця, Н. Михайлюк, О. Столяренко, Т. Піроженко та ін.; психолого-педагогічні основи всебічного розвитку дитини в умовах закладу дошкільної освіти розкривають у своїх працях М. Айзенбарт А. Богущ, Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, Л. Канішевська, Н. Кондратенко, К. Крутій, С. Курінна, С. Ладивір, А. Мудрик, І. Печенко, О. Рейпольська та ін. У той же час особливості організації психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей дошкільного віку не знайшли достатньо повного висвітлення в педагогічній науці. Крім того, аналіз наукової літератури і вивчення сучасних проблем психолого-педагогічної освіти дозволили виділити розбіжності між метою цілісного розвитку та засобами її досягнення у практиці закладів дошкільної освіти. Як наслідок, очевидні труднощі педагогів у реалізації нових стандартів у сфері цілісного

розвитку дошкільників на необхідному рівні. У зв'язку з цим створення умов для цілісного розвитку дитини у дошкільні роки є актуальним завданням педагогічної практики і потребує подальшого дослідження. Враховуючи складність вирішення проблеми, її соціальну і практичну значущість для удосконалення процесу цілісного розвитку дитини, а також недостатність її вивчення, нами обрано тему дослідження: «Психолого-педагогічні умови цілісного розвитку дитини у дошкільні роки».

Об'єкт дослідження – процес цілісного розвитку дитини у дошкільні роки.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови цілісного розвитку дитини у дошкільні роки.

Мета роботи – виявлення, обґрунтування й експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дитини в дошкільні роки.

Відповідно до мети, об'єкта і предмету дослідження були визначені наступні завдання:

- проаналізувати сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі;
- розкрити психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку;
- визначити рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку;
- схарактеризувати методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників;
- розробити методикку реалізації психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- здійснити аналіз ефективності психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників.

Методи дослідження: теоретичні (системний аналіз наукової літератури, періодичних видань і посібників з психології, фізіології, соціальної і дошкільної педагогіки; синтез, порівняння, зіставлення, теоретичне моделювання, узагальнення, конкретизація); емпіричні (методи педагогічної діагностики

опитувальники, тести, анкетування педагогічне спостереження, бесіда; статистичні і математичні методи обробки результатів).

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі дослідження отримано такі наукові результати:

- удосконалено формулювання сутності поняття «цілісний розвиток»;
- доповнено психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку;
- вперше використано методику визначення рівнів цілісного розвитку дітей дошкільного віку;
- набули подальшого розвитку особливості реалізації психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичне і практичне значення дослідження визначається можливістю та доцільністю використання основних результатів роботи при вирішенні педагогами дошкільних закладів проблеми всебічного і гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. Матеріали, викладені в роботі, можуть застосовуватися під час читання лекцій для магістрантів педагогічних вузів, стати корисними при підготовці наукової статті, тез доповіді для представлення на науково-практичній конференції, а також для поглиблення знань з цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку та їх застосування під час практичної діяльності, що сприятиме позитивним змінам у практиці цілісного розвитку дитини дошкільного віку.

База дослідження: дослідження проводилося на базі З на базі ДЦР «МА&МІ» м. Рівне. Експериментальна вибірка була сформована з дітей старшого дошкільного віку у кількості 20 осіб. Вік дітей – від 5 до 7 років.

Апробація результатів магістерської роботи.

Капітула І.О. Цілісний розвиток дитини у дошкільні роки. *Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації».*

Структура роботи зумовлена метою, завданнями та логікою викладення. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які включають шість

підрозділів, висновків, списку використаних джерел (76 найменувань), 16 таблиць, 20 рисунків, з них 13 діаграмами та 4 додатків розміщених на 9 аркушах. Основний текст роботи викладено на 89 аркушах.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ

1.1. Сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі

Сучасна освітня система вибудовується на основі нових ефективних педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток особистості, максимальну активізацію мисленнєвої діяльності та всіх психічних функцій дитини.

У психології існує власний підхід до розуміння розвитку особистості в онтогенезі. З погляду дослідників, М. Боришевського [58], О. Власової [13], С. Максименко [47], говорити про особистість можна лише тоді, коли людина досягає певного, досить високого рівня психічного розвитку. При цьому головним критерієм того, що вона справді стала особистістю, є її здатність довільно змінювати обставини життя відповідно до своїх цілей і завдань. Особистість здатна свідомо керувати собою, своєю поведінкою та психічними процесами [47, с. 45].

Педагогіка до дослідження особистості застосовує цілісний підхід і розглядає її в широкому сенсі при визначенні цілей виховання в рамках реалізації глобальної мети різнобічного та гармонійного розвитку особистості. Особистістю в педагогіці А. Богуш [60], О. Кононко [37], Т. Піроженко [21] та інші науковці, називають людину з носієм свідомості та самосвідомості, здатної на самостійну перетворюючу діяльність [60, с. 84]. Характерною особливістю процесу розвитку особистості є діалектичний перехід кількісних змін до якісних. Особистісні властивості та якості людина набуває в соціальному середовищі: опановує мовлення, норми поведінки в суспільстві, включається в громадську діяльність, засвоює традиції, розвиває здатність пізнавати навколишній світ завдяки наявності високоорганізованого мозку, який володіє свідомістю [37, с.

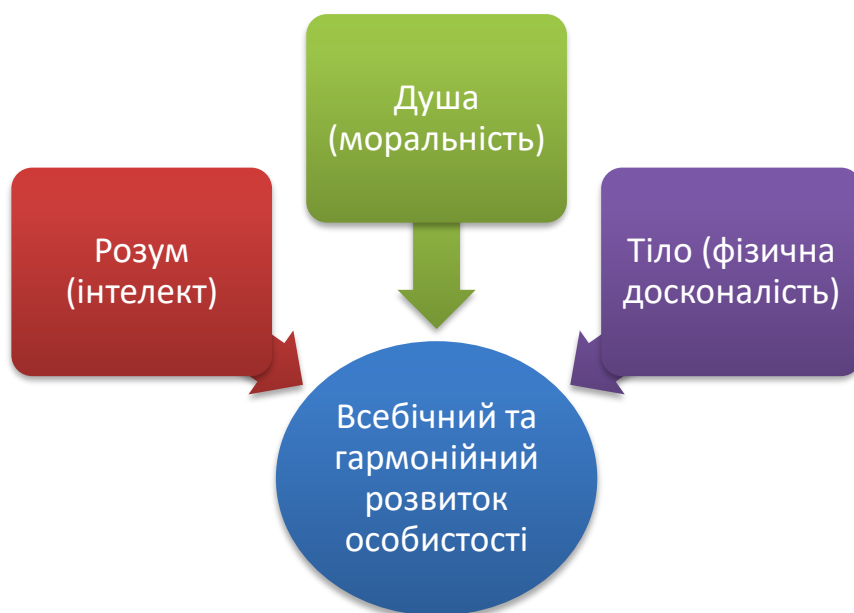
149]. Соціальні властивості та якості, що виражаються в психічному, духовному, інтелектуальному зростанні, особистість набуває в процесі соціалізації. Якості особистості формуються в конкретних видах діяльності, в адекватному спілкуванні, у взаємовідносинах з навколишнім світом і людьми. У процесі своєї діяльності людина засвоює суспільні відносини, в які включена соціальна природа її свідомості [21, с. 57].

Рушійною силою процесу розвитку особистості на думку таких науковців як І. Бех [4], І. Терещенко, Д. Зубенко [66] та ін., виступає боротьба протиріч. Різноманітні умови життя людей і виховання, приналежність до різних соціальних груп, взаємодія та боротьба їх інтересів розвивають і формують різну, неоднакову свідомість. У цьому сенсі свідомість як вища форма психічної діяльності не тотожна мисленню. Залежно від особливостей суспільних відносин, людська свідомість може змінюватися як впродовж життя однієї людини, так і від епохи до епохи, від однієї культурно-історичної цивілізації до іншої [4, с. 52].

О. Кононко, Н. Пихтіна, С. Матвієнко, А. Аніщук, О. Столяренко та інші дослідники [61], у своїх працях звертають увагу на те, що зміни у властивостях та якостях особистості забезпечуються внутрішнім рухом та зовнішніми факторами в ході проходження різних стадій розвитку, процес якого має закономірний характер. Досягнуте на попередній стадії, в межах якого розвиток може характеризуватись як прискоренням, так і рівним перебігом, стає основою для наступних. Соціальні властивості та якості особистості, її соціальний статус і функції змінюються в ході засвоєння загальнолюдського досвіду (інваріантного чотирьох-компонентного складу змісту освіти). Внаслідок цього відбувається підйом особистості на новий якісний рівень розвитку, забезпечуючи успіх у діяльності. Цілеспрямовано конкретні властивості та якості особистості формуються у процесі виховання, який спирається на закономірності у суспільному розвитку. Виховання вносить у них новий зміст, адаптуючи особистість до конкретних соціальних умов, у які вона включена [61, с. 78]. Нервова система людини поступлива до виховання в різноманітних умовах.

Пластичність нервової системи була доведена у роботах І. Павлова та І. Сеченова [26]. Вчення про вищу нервову діяльність стало природничо-науковою основою процесу виховання та навчання. Відповідно до їх результатів вища нервова діяльність розглядається як діяльність великих півкуль головного мозку, що забезпечує пристосування організму людини до навколишнього природного та соціального середовища через єдність умовних та безумовних рефлексів. Тільки в соціальному середовищі, засвоюючи культуру суспільства, людина пристосовується до життя, що дозволяє їй реалізувати закладені у ній природні задатки [25, с. 98].

Сьогодні одна із цілей виховання і розвитку особистості трактується наступним чином: виховання всебічно, цілісно та гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації [73, с. 12]. Всебічним розвитком особистості вважається розвиток трьох істотних її сторін: розуму (інтелекту), душі (моралі) та тіла (фізична досконалість) [51]. Гармонійний розвиток означає, що всі ці сторони особистості повинні формуватися в тісному взаємозв'язку (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Взаємозв'язок усіх сторін розвитку особистості

Сучасні освітні заклади досить успішно розвивають розумові здібності (інтелект) дітей. Особлива увага приділяється розвитку моральних норм.

Створюються програми, в основу яких закладено патріотизм, толерантність, колективізм. Розвиток функцій фізичної досконалості у системі дошкільного виховання та освіти також посідає основоположне місце [46, с. 7].

На переконання Г. Беленької, З. Борисової, М. Машовець, для того щоб розвивати особистість всебічно і гармонійно, необхідні передумови виникнення певних психологічно важливих процесів [6, с. 128]. Звісно, важливими є здібності й нахили дитини у певному напрямі, але «здібності – не стільки дар природи, скільки продукт людської історії, тобто тих конкретних прийомів формування відповідних знань та умінь, які історично виробляються людством у ході задоволення потреб суспільства» [4, с. 251].

Загалом, говорячи про розвиток здібностей людини, психолог С. Максименко стверджує: «Оптимістичний підхід до людських здібностей цілком виправданий. Не нарікати на природу, не порпатися в родоводах, а активно діяти, творити, працювати – ось шлях, на якому навіть посередні здібності дозволять будь-якій молодій людині стати майстром власної життєвої справи, господарем своєї долі та майбутнього.

Всебічно та цілісно розвиваючи здібності дитини, не можна забувати про головне. Здібності – не самоціль. Дбаючи про розвиток здібностей, не можна не брати до уваги найважливішу серед них – здатність за всіх обставин бути людиною, особистістю» [46, с. 12].

У сучасній методичній літературі (Н. Гавриш, Т. Піроженко, Л. Соловйова та ін.), віковій психолого-педагогічній літературі (Л. Виготський, В. Лозниця, О. Столяренко, М. Фіцула) досить багато матеріалу, який стосується освіти і всебічного розвитку підростаючого покоління. Однак лише зрідка можна натрапити на опис сутності поняття «цілісний розвиток», важливість загалом і докази необхідності цілісного розвитку дитини в дошкільні роки. Тому, існує об'єктивна необхідність уточнення сутності поняття «цілісний розвиток».

З метою більш глибокого розуміння вказаного вище поняття спробуємо насамперед розкрити термін «цілісність», оскільки в науковій літературі існують різні погляди щодо його трактування. Певним чином ця ситуація зумовлена тим,

що, наприклад, для філософії (як дисципліни, яка виконує загальнометодологічні функції) історично були характерні суперечливі позиції щодо розуміння цілісності. Найбільш поширеною є точка зору, що цілісність – це «поняття, яке характеризує складні об'єкти (організм, клітина, біологічна популяція, особистість, суспільство тощо), які мають відносну автономність і самодостатність, і властивості яких не зводяться до властивостей їх складових частин» [68, с. 689]. Іноді цілісністю називають і сам об'єкт – у такому випадку поняття «цілісність» вживається як синонім поняття «ціле» [55, с. 327]. Загалом розглядати поняття «цілісність» як тотожне таким поняттям, як «ціле» [2, с. 9], «єдність» [5, с. 43], система [67, с. 341] має у науці досить стійку тенденцію.

Деякі автори, зокрема Ю. Кулагін, В. Данюшенков, вважають онтологічно доречним інтерпретувати цілісність як процес [19, с. 152]. В. Лозова визначає цілісність як принцип системного підходу [18, с. 51]. Досить поширеною є думка, що цілісність – це властивість систем [44, с. 34]. Цілісність трактується також як «залежність кожного елемента та його властивостей від його місця всередині цілого» [69, с. 18].

З початку дослідження проблема цілісності розглядається у взаємозв'язку з аналізом різноманітних систем, тобто вчені прагнуть розмежувати поняття «система» і «цілісність». До того підводить аналіз літератури у сфері теорії систем. Наявність взаємозв'язків системи та цілісності не викликає сумнівів у дослідників (В. Ільїн, І. Бойченко, В. Розумний): «Адже якщо зіставити трактування поняття «ціле» в роботах з проблеми цілісності та трактування поняття «система», то побачимо, що обидва поняття характеризуються в принципі одними і тими ж ознаками» [32, с. 116]. При цьому цілком очевидно, що поняття «система» не може бути повністю вичерпане уявленням про цілісність, як, втім, і поняття «цілісність» уявленнями системності.

Існування цілісності визначається сукупністю зв'язків не тільки внутрішніх елементів системи, а й зовнішніх відносин, зв'язків і взаємодій. При цьому внутрішні та зовнішні зв'язки цілісної системи повинні певним чином відповідати один одному, бути так чи інакше гармонізованими. Вочевидь, що у

процесі становлення та існування цілісності завжди виникає певна розбіжність між внутрішніми та зовнішніми зв'язками системи, порушення її стійкості. Цілісність – це не стільки результат її попереднього розвитку, скільки здатність зберігати такий стан у процесі постійного руху, зміни та розвитку. Тому стійкість цілісності слід шукати у внутрішніх зв'язках, у взаємодії цілого та частин, бо цілісна система є одночасно і передумовою і результатом самої себе.

В продовження аналізу взаємозв'язку понять «цілісність» і «система», можна сказати, що розвиток, удосконалення систем здійснюється на основі цілісності й у напрямі дедалі більш розвиненої цілісності [67, с. 215].

Як бачимо, в науці під цілісністю мається на увазі сукупність об'єктів, взаємодія яких обумовлює наявність нових якостей, які не притаманні частинам, що її утворюють. Сутність цілісності визначається як сукупністю зв'язків внутрішніх елементів, та і зовнішніх взаємовідношень. При цьому цілісність передбачає, що внутрішні та зовнішні зв'язки мають бути певним чином гармонізовані, оскільки гармонійна взаємодія на певному етапі розвитку системи виступає рушійною силою.

Розкривши сутність цілісності перейдемо до аналізу наукової літератури щодо формулювання поняття «розвиток». Так, однією із складних і ключових проблем педагогічної теорії та практики є проблема розвитку особистості. Вона має різноманітні аспекти, тому розглядається різними науками: філософією, загальною та соціальною психологією, віковою фізіологією та анатомією, соціологією та іншими науками.

З філософської точки зору у слові «розвиток» є сенс, який найчастіше не береться до уваги при його тлумаченні: щоб щось розвивати, воно має вже бути, існувати, причому в достатньому для ідентифікації вигляді. Розвиток означає в такому випадку приведення об'єкта до стандартного (нормального) стану за допомогою додавання, посилення, а іноді і виключення конкретних властивостей та здібностей, які потрібні для цього. Дитина як об'єкт навчання та виховання не є «чистим аркушем», на якому можна писати що завгодно. Вона завжди «обтяжена» генетичною спадщиною та вродженими здібностями, які виступають

як стартові передумови її існування. Якщо виходити з того, що головне завдання індивіда – збереження своєї видової та персональної ідентичності, то зміст освіти полягає у забезпеченні необхідних для цього умов у вигляді знань, здібностей та навичок. Якщо чогось немає, його необхідно створити, якщо воно є, але в недостатній кількості або інтенсивності, його потрібно збільшити або посилити [32, с. 219].

Поняття «розвиток» є ключовим поняттям вікової психології. В Енциклопедичному словнику даються такі визначення розвитку: «розвиток – процес переходу з одного стану в інший, досконаліший, перехід від минулого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого; розвиток – це процес незворотних, цілеспрямованих та закономірних змін, що призводить до виникнення кількісних, якісних та структурних перетворень психіки та поведінки людини; розвиток психіки – закономірна зміна психічних процесів у часі, виражена в їх кількісних, якісних та структурних перетвореннях» [68, с. 543]. Розглянемо визначення поняття «розвиток» з позицій різних авторів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «розвиток» з погляду різних авторів

Автор	Визначення поняття
1. Розвиток – (В. Касьян)	Закономірна і незворотна зміна психологічних процесів у часі.
2. Розвиток – (І. Бех Є. Шалімова)	Послідовні (прогресуючі та регресуючі), в цілому незворотні кількісні та якісні зміни психіки; при цьому старі структури входять до нових, зазнаючи змін та реорганізації.
3. Розвиток – (О. Степанов, М. Фіцула)	Виникнення якісно нових утворень, перехід психологічної системи на новий рівень функціонування.
4. Розвиток – (Б. Столяренко)	Виникнення системних психологічних новоутворень.
5. Розвиток – (І. Надольний, В. Андрущенко)	Послідовна зміна моментів становлення, еволюції та інволюції; кожна з цих змін має кількісну характеристику тривалості (метричну), якісну (односпрямованість, одномірність), типологічну.

Основними властивостями розвитку, які відрізняють його від інших змін, є незворотність, спрямованість, закономірність.

1. Незворотність – здатність до накопичення змін, «надбудовування» нових змін над попередніми.

2. Спрямованість – здатність системи до проведення єдиної, внутрішньо взаємопов'язаної лінії розвитку.

3. Закономірність – здатність системи до відтворення однотипних змін у різних людей [47, с. 14].

Надалі розкриємо сутність поняття «розвиток» з погляду педагогіки, яка вивчає та виявляє найбільш ефективні умови для цілісного розвитку особистості у процесі навчання та виховання.

Сучасна педагогічна наука розглядає особистість як єдине ціле, в якому біологічне невіддільне від соціального. Зміни у біології особистості позначаються як на особливостях діяльності, так і в способі життя [43, с. 132].

У Педагогічному словнику М. Ярмаченка знаходимо таке визначення: «Розвиток – процес фізичного, емоційного, інтелектуального, духовного становлення особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих соціальних і природних чинників» [55, с. 361].

Словник коротких термінів з педагогіки формулює розвиток як «процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини» [74, с. 32]. В Українському педагогічному словнику розвиток особистості – це «розвиток її світогляду, самосвідомості, ставлення до дійсності, характеру, здібностей, психічних процесів, накопичення досвіду. Розрізняють ряд щаблів в індивідуальному розвитку людини: ранній дитячий вік, дошкільний, молодший шкільний, підлітковий, юнацький, зрілий, літній. Психічні зміни в особистості не можна пояснювати лише механічною взаємодією біологічної та соціальної. Історико-еволюційний підхід розглядає взаємодію між природою, суспільством та особистістю. У цій схемі біологічні властивості особистості (наприклад, тип нервової системи, задатки) виступають як безособові передумови її розвитку, які в процесі життєвого шляху стають результатом цього розвитку, суспільство є

умовою здійснення діяльності, в ході якої людина долучається до світу культури» [18, с. 247].

У педагогічній теорії та практиці поняття «розвиток» часто застосовується у комбінації з поняттям «формування», що потребує прояснення логічного та смислового зв'язку між ними. Вище вже говорилося про те, що розвинути можна тільки те, що вже є, але яке на певний момент ще розвинуто недостатньо та потребує посилення, розширення, вдосконалення до нормального стану. Оскільки постійною метою педагогіки є освіта людини, що ми розуміємо як відтворення її з тим набором властивостей, знань і здібностей, які необхідні для збереження її видової та особистої ідентичності, то закономірним є вирішення питання про те, звідки ці властивості, знання та здібності витікають. Необхідними для освіти людини властивостями є її видові фізичні та психічні характеристики, які є основами когнітивних процесів та інших здібностей, але ще не гарантуючі того, що вони актуалізуються. Наявності опорно-рухової системи ще недостатньо для того, щоб її власник став ходити, здатність до ходьби формується, так само, як і здатність говорити за наявності необхідного мовленнєвого апарату. Умовами можливості пізнання є почуття, які доповнюють інформацію про об'єкти, та головний мозок як основа розумної діяльності. Сама ж здатність пізнання формується через навчання, і саме формуванню належить вирішальна роль, бо воно, насправді, означає створення того, чого до цього не було [72, с. 156].

Формування – це організація наявних якостей, властивостей, характеристик в якісно визначене ціле. Це надання форми, яка символізує порядок, системність, організацію [55, с. 421]. У педагогіці роль форми відіграє здібність чи якість, яка виступає також і метою навчання чи виховання. Процес навчання в освітньому закладі якраз і полягає у формуванні зазначених знань, здібностей і навичок, які в сучасних освітніх стандартах об'єднані в поняття «компетенції». Останню науковці З. Борисова, М. Машовець [6] визначають як здатність на високому професійному рівні виконувати посадові обов'язки за фахом [6, с. 147]. З цього випливає, що сформованість набору компетенцій може

бути перевірена лише тоді, коли фахівець розпочинає роботу, тобто постфактум. І, як правило, виявляється, що працівника, який повністю готовий до зіткнення з актуальними проблемами своєї професії, жоден навчальний заклад не готує. З тієї простої причини, що життя завжди випереджає теорію. Якихось знань чи умінь буде бракувати, або ж вони будуть недостатніми, і, отже, виникає потреба у їх посиленні, вдосконаленні, іншими словами – у розвитку. Критерієм такого розвитку є здатність ефективно виконувати комплекс завдань, передбачених відповідною посадою, при цьому ефективність визначається відповідністю встановленим метричним показникам [11, с. 94].

Основою здібностей є властивості, окремі з яких є вродженими: щоб бути танцюристом у балеті необхідний певний тип статури, почуття ритму, музичний слух та деякі інші якості, які не всім дано від природи, та фахівці, які займаються професійним відбором у цій галузі, добре про них знають. Більшість здібностей доступні формуванню, проте остаточною перевіркою їх виникнення завжди виступає практика. Два випускники одного і того ж навчального закладу, з однаковими оцінками в дипломі, опинившись на однакових посадах, демонструватимуть різні здібності, з чого можна зробити висновок про синергетичну природу останніх [24, с. 76].

Сказане вище дозволяє зробити деякі узагальнення щодо поняття «розвиток»:

1. Розвиток – це індивідуальний випадок зміни, яка характеризується спрямованістю до заздалегідь визначеної мети і покращує положення об'єкта, який змінюється [59, с. 187].

2. Розвиток має сенс, якщо актуальний стан об'єкта є недостатнім для його стабільного, безпечного, комфортного існування. Іншими словами, якщо об'єкт відхиляється від гарантуючого його збереження нормального стану, і для його відновлення потрібні певні зміни. Нормальний стан є благом і його досягнення вважається метою всього суцього [23, с. 284].

3. У педагогіці розвиток розуміється як удосконалення сформованих здібностей у напрямку досягнення кількісних і якісних показників, встановлених

професійними стандартами, які, у свою чергу, задаються потребами відповідних сфер життєдіяльності нашого суспільства та людини. Іноді, для формування конкретної здібності, необхідно розвинути необхідні інтелектуальні чи фізичні якості: пам'ять, аналітичне мислення, силу, витривалість тощо. При цьому принципове значення має та обставина, що якості, які розвиваються, мають цінність не самі по собі, а як обов'язкова умова формованої здібностей [25, с. 101].

Будучи соціокультурним інститутом, освіта вбудована в систему суспільного цілого, яке задає їй орієнтири розвитку, визначаючи якою має бути людина як об'єкт навчання та виховання. Від того, наскільки виразно ці орієнтири сформульовані та артикульовані, залежить і результат її цілісного розвитку.

Варто зазначити, що поняття «всебічний або цілісний розвиток особистості» вживається науковцями у різних значеннях. В. Андрущенко ототожнює поняття «всебічно розвинена особистість» та «її всебічне виховання», зазначає, що ідеал всебічно розвиненої людини включає моральне, розумове, трудове, естетичне та фізичне виховання [2, с. 6]. І. Надольний ототожнює мету як результат виховання з процесом розвитку особистості [67, с. 114]. І. Бех, Є. Шалімова під всебічним розвитком особистості розуміють також єдність розумового, фізичного, морального та естетичного розвитку, що забезпечує високий рівень загальної освіти, психологічної та практичної підготовленості, формування різнобічних духовних потреб і творчих здібностей [5, с. 74]. Проте розвиток, пише В. Ільїн, це не мета, а процес її досягнення [32, с. 168].

Немає єдності й в існуючих трактуваннях всебічності, гармонійності, цілісності розвитку. За В. Андрущенко, грані різнобічного розвитку – це якості, які виражають ідеал розвиненої особистості нашого часу [2, с. 7]; у М. Заброцького сторонами всебічності є фундаментальні, стрижневі якості особистості, що визначають спрямованість усієї життєдіяльності людини, які координують та цементують особистість [27, с. 81]; Ю. Кулагін вважає, що

цілісним розвитком особистості є високий рівень розвитку всіх її сторін [32, с. 175]. Багато хто з науковців як сторони особистості називають певні їх властивості. Деякі з них вважають, що цих сторін має бути п'ять, інші допускають більшу кількість і при цьому різні типи різнобічності, гармонійності, цілісності тощо.

В. Ільїн розглядає категорію «всебічний та гармонійний розвиток» з використанням понять цілісності, всебічності, гармонійності. Під цілісною властивістю особистості він розуміє таку властивість, яка обумовлює спрямованість усієї життєдіяльності особистості та накладає свій відбиток на багато інших її якостей, підпорядковує їх своїй природі, інтегрує та об'єднує їх у єдине ціле. Всебічно розвинена особистість – це особистість, яка виявляє високу активність до головних цінностей нашого суспільства і прагне їх освоїти та примножити. До граней різнобічності В. Ільїн відносить фундаментальні, стрижневі (системні, інтегративні) якості особистості, які визначають спрямованість усієї її життєдіяльності, спрямовують її в основні сфери діяльності: фізичну, суспільну, культурно-освітню, сімейно-побутову, естетичну, спортивну та ін. Насамкінець гармонійна особистість – особистість зібрана, зцементована, цілеспрямована, несуперечлива [32, с. 41].

Як бачимо, цілісний розвиток особистості постає як об'єктивна потреба і стає основною метою виховання. Це означає, що всі сторони та властивості особистості необхідно формувати одночасно й у тісному взаємозв'язку, в узгодженості між собою. Процес розвитку нескінченний, і на кожному історичному етапі розвитку суспільства він забезпечує різний рівень сформованості різнобічності, гармонійності, цілісності особистості.

Отже, цілісний розвиток – це концепція, яка розглядає кожну дитину як цілісну особистість фізично, інтелектуально, емоційно, соціально, морально та духовно. Стадія розвитку в кожній із цих сфер добре зрозуміла, щоб оцінити, де конкретна дитина порівнюється із загальною нормою. Цілісний розвиток зосереджується на вихованні соціального, емоційного, фізичного та психічного благополуччя дитини шляхом створення комфортного та безпечного

середовища, яке дозволяє дитині навчатися та рости. Йдеться про розвиток «усієї дитини», а не лише її академічного розуміння. Цілісний розвиток – це не вибір, а необхідність у сучасному освітньому середовищі. Освітні заклади, розвиваючи зв'язок розуму й тіла, озброюють дітей навичками та знаннями, необхідними для успіху в академічній, емоційній та соціальній сферах. Наголошуючи на когнітивному розвитку, емоційному інтелекті та самосвідомості, ці школи прокладають шлях до більш яскравого та цілісного майбутнього для наступного покоління. Тому, варто визнати, що збалансована освіта є ключем до виховання всебічно та цілісно розвинених особистостей, що зможуть бути успішними в складному світі, який вони успадкують.

1.2. Психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку

Традиційно акцент у процесі навчання дітей дошкільного віку зосереджувався переважно на академічних досягненнях та оцінках. Хоча академічні успіхи, безсумнівно, є вирішальними, все ж зростає усвідомлення того, що всебічна освіта виходить за рамки звичайних результатів досягнень дитини. Цілісний розвиток, який охоплює фізичні, розумові, емоційні та соціальні аспекти життя дитини, на сьогодні вважається важливою складовою сучасної освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО – державний стандарт освіти, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку. У ньому окреслено умови, за яких стає досяжним належний рівень освіти дитини старшого дошкільного віку) вказується, що цілісний особистісний розвиток дитини дошкільного віку досягається завдяки взаємозв'язаному поєднанню між [3, с. 8]:

- освітніми лініями (напрямами та змістом освітнього процесу);
- видами діяльності, які є базовими для дошкільного віку;

– компетентностями, що відображають індивідуальний досвід дитини.

Цілісний процес спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її нахилів, здібностей, індивідуальних, психофізичних особливостей та культурних потреб. Сьогодні зміст дошкільної освіти органічно пов'язаний з ідеями Нової української школи, оскільки забезпечує наступність дошкільної та початкової освіти в умовах її реформування. Системна характеристика розвитку дитини старшого дошкільного віку проявляється у сформованості її компетентностей, які формуються шляхом прищеплення ціннісного ставлення до навколишнього середовища та розвиваються за сприятливих умов у різноманітних ситуаціях життєвого досвіду і спілкування, до яких залучається дитина в сім'ї та суспільному вихованні. Дошкільна освіта є важливим етапом цілісного розвитку дитини, оскільки [2, с. 15]:

- дитина набуває соціального досвіду;
- здобуває початкові знання з математики, природи, рідної мови, читання;
- виховується почуття любові до України, повага до родини, народних традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей, а також цінностей інших націй і народів;
- формується усвідомлене ставлення до себе, навколишнього середовища та оточуючих.

Цілісна дошкільна освіта у взаємоповазі, радості, грі та спілкуванні з іншими дітьми в супроводі люблячого та уважного вихователя є запорукою успішного всебічного розвитку та благополуччя дитини в подальшому житті.

Варто відмітити, що цілісний розвиток у перші роки життя дитини означає зосередження на освітній стратегії, яка охоплює всі аспекти її особистості, адже в дошкільні роки формуються шляхи до повноцінної роботи мозку дитини.

За даними ЮНІСЕФ, перші кілька років життя дитини досить важливі, оскільки цей етап призводить до створення понад 1 мільйона нейронних зв'язків кожену секунду. Ці нейронні зв'язки є основою нашого процесу консолідації пам'яті. Вони зміцнюються з кожною новою інформацією, заснованою на

попередніх формах діяльності. Найціннішим у цьому є те, що такий темп більше ніколи не повторюється в житті людини. Тому, це свідчить про те, що цілісний розвиток дітей у дошкільному дитинстві створює основу для їх пізнавальних здібностей [2, с. 10].

Західні школи давно усвідомили, що нерозумно давати дитині лише академічні знання. Для виховання гармонійної особистості важливо займатися її всебічним розвитком, виховуючи інтелект, креатив, логіку та силу духу. Такий цілісний підхід до освіти називається холістичним, і його вже більше 20 років використовують найсильніші навчальні заклади світу. Але спочатку звернемося до історичних передумов запровадження такого підходу.

Першим, хто запропонував навчати дітей одразу за декількома напрямками, став канадський учитель Джон Міллер. Його метод побудований на принципі взаємозалежності всього у світі і «проповідує» підхід до знань, що зачіпає обидві півкулі головного мозку. Метод назвали холістичним (від грецького *holon*, що перекладається, як цілісний) [71, с. 183].

Зазначимо, що холізм є світоглядною позицією, згідно з якою світ розглядається як цілісність у всеосяжному розумінні, включаючи галузі психологічної, біологічної та фізичної реальності. Поняття «холізм» було введено в 1926 р. південноафриканським державним діячем Я. Сметсом (J. Smuts) у книзі «Холізм та еволюція» [75], а як філософське вчення було розвинене Дж. Холдейном (J. Haldane) у роботі «Філософські основи біології» [76].

Я. Сметс вклав глибоке значення в поняття «холізм». По-перше, світ, кожен його об'єкт є цілісністю. По-друге, цілісність сприймається як частина природи, без абсолютизації чи узагальнення її окремих сторін чи особливостей. По-третє, у своєму розвитку природа прагне цілісності. По-четверте, цілісність надає об'єкту нової якості. В основі методу:

1. Рівномірний розвиток дитини: дитина має отримувати не тільки академічні навички, а й розвивати здатність «виживати» та досягати успіху в сучасному світі;

2. Залучення до навчання: дитина краще засвоює інформацію, коли розуміє, для яких практичних цілей вона їй знадобиться. Наприклад, діти вчать іноземну мову, щоб подивитись улюблений серіал без субтитрів та легко спілкуватися у подорожах [75, с. 144].

Міллер виявив, що діти навчаються краще, коли фізика не йде окремо від хімії, а астрономія від літератури. Якщо дитина застосовує свої знання на всіх предметах – це підвищує її мотивацію вивчати їх усі.

Метод Міллера одразу підхопили провідні західні школи, про холістичну освіту написано чимало книг. Але головна її перевага в тому, що викладачі, які використовують у роботі холістичний метод, зосереджують свої сили не лише на академічних знаннях дітей. Вони позитивно впливають на них, навчають правилам поведінки, прищеплюють відкритий природний погляд на життя [71, с. 184].

Тепер, коли ми обговорили цінність дошкільного етапу розвитку дитини, та її освіти одразу за декількома напрямками перейдемо до аналізу психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Насамперед відзначимо, що дошкільний вік – це період від трьох до семи років. У межах цього віку прийнято виділяти три періоди: молодший дошкільний (3-4 роки), середній дошкільний (4-5 років) і старший дошкільний вік (5-7 років) [24]. Акцентуючи увагу на темі нашого дослідження розглянемо особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Так, від п'яти до семи років відбувається інтенсивний розвиток інтелектуальної, морально-вольової та емоційної сфер особистості. Діти прагнуть пізнати себе та інших, розібратися у мотивах; обирають власну лінію поведінки, оцінюють свої вчинки. Виявляється схильність до практичного та розумового експериментування, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Мова стає більш граматично правильною, набуває інтонаційного забарвлення, поповнюється багаж узагальнюючих слів. Однак, зростаючі можливості припускають збільшення навантаження на організм у

процесі різних форм діяльності. У плані фізичної активності варто звернути увагу на формування постави, розвиток витривалості та сили [60, с. 56].

До завдань цього періоду слід віднести зміцнення здоров'я, подальший розвиток рухової та гігієнічної культури, залучення до норм взаємодії з однолітками та дорослими. Слід усіляко заохочувати допитливість, творчість, сприяти формуванню передумов до оволодіння навчальною діяльністю. На кожному з етапів розвитку дитини необхідно приділяти достатню увагу її психічним особливостям. Однак, не слід забувати і про індивідуальний підхід, оскільки діти відрізняються одне від одного і найчастіше перелічені вище періоди можуть зміщуватися в той чи інший бік. Комплексне вивчення вікової психології та вміння адаптувати наукові вчення до реальних дітей дозволяють педагогам найбільш продуктивно осилювати поставлені завдання. А саме забезпечити дошкільникам інтелектуальну, мотиваційну та вольову готовність до навчання у школі [54, с. 126].

Цілісний розвиток охоплює чимало аспектів життя дитини старшого дошкільного віку та її особистісного зростання. Ось п'ять ключових сфер цілісного розвитку (рис. 1.2):

Рис. 1.2. Основні сфери цілісного розвитку дитини

Розглянемо вказані аспекти цілісного розвитку дитини старшого дошкільного віку більш ґрунтовно.

1. Фізичний розвиток є однією з важливих сфер цілісного розвитку. Його можна розділити на дві категорії, а саме розвиток великої моторики та розвиток дрібної моторики. Незважаючи на те, що кожна дитина має свої особливості розвитку, зазвичай спочатку розвиваються навички великої моторики. Дрібна моторика, яка вимагає контролю та спритності рук і пальців, починає проявлятися дещо пізніше [40, с. 63].

Велика моторика передбачає використання великих м'язів і частин тіла, як-от рук і ніг. Біг, стрибки, балансування, танці – це окремі приклади великої моторики в дії. Дитині, яка природно розвивається, активний рух і свобода в дослідженні повсякденного оточуючого середовища допомагають розвинути ці фізичні навички.

Дрібна моторика, відноситься до дрібних м'язових рухів у певних частинах тіла, таких як пальці рук, ніг і стоп. Поєднання органів чуття з рухом, те, що ми називаємо перцептивними моторними навичками, підпадає під цю категорію. Координація рук і очей, яка створює основу для письма та малювання, є одним із таких прикладів, хоча й існує багато інших повсякденних справ (наприклад здатність тримати олівець, маніпулювати предметами та користуватися ножицями тощо), які потребують розвитку цих навичок [53, с. 24].

Фізичний розвиток дітей старшого дошкільного віку є важливою частиною їх загального розвитку. Тому варто надавати їм можливість регулярно займатися спортом та оволодівати фізичною культурою. Окремі заняття, які сприяють фізичному розвитку в цій віковій групі, включають: біг, стрибки, лазіння, метання та ловіння, а також танці. Забезпечення надійного середовища під наглядом дорослих для цих занять має ключове значення у тому, щоб діти змогли ними повною мірою насолоджуватися. Крім того, важливо надавати вказівки та регулярне заохочення, щоб допомогти їм залишатися вмотивованими та зацікавленими у фізичній активності. Важливо також відзначити, що діти в

старшому дошкільному віці продовжують розвивати свою силу, спритність і загальний контроль над тілом [11, с. 83].

Харчування також відіграє помітну роль у цьому аспекті цілісного розвитку дитини. Важливо, щоб дитячий раціон включав фрукти, овочі, цільнозернові продукти та нежирні білки, щоб підтримувати швидкий ріст, який відбувається саме в ці роки. Відповідно до рекомендацій сучасної педіатрії діти повинні щодня займатися фізичною активністю від помірної до інтенсивної принаймні 60 хвилин. Заняття спортом важливі не лише для розвитку м'язів і кісток, але й для підтримки здоров'я серцево-судинної системи. Включивши ці правила в розпорядок дня дитини, ми можемо закласти міцну основу для її фізичного розвитку, що позитивно вплине й на інші аспекти її цілісного розвитку. Ці переваги виходять за рамки фізичного здоров'я, а також сприяють академічній успішності, емоційному благополуччю та соціальній взаємодії. Усі ці елементи є взаємопов'язаними компонентами підходу до цілісного розвитку [40, с. 117].

2. Когнітивний розвиток. Дошкільний вік – це етап дитинства, який є одним із найінтенсивніших періодів розвитку людини. На цьому відтинку життя дитини в активному розвитку перебувають когнітивні процеси, інтелектуальні здібності, які є найважливішими компонентами психічного розвитку.

Когнітивний розвиток – це сфера, яку традиційні освітні заклади вирішують найбільш активно, і вона все ще потребує турботи й уваги незалежно від середовища. Кожна когнітивна функція активує певну частину мозку, яка допомагає дитині розуміти та осмислювати світ. Як і в інших сферах, діти розвивають свої когнітивні здібності різними темпами, що визначається вродженими перевагами та попереднім досвідом [68, с. 254].

У вказаній сфері цілісного розвитку існує 4 основні категорії, а саме *увага, мислення, пам'ять і навчання*.

Увага – це процес у свідомості людини, який дозволяє їй орієнтуватися на стимули, які є актуальними, і ігнорувати ті, які не є.

Мислення – це процес перетворення та маніпулювання інформацією в пам'яті людини для міркування, вирішення проблем або прийняття рішень.

Пам'ять – це здатність зберігати інформацію протягом тривалого часу. Обробка інформації включає три етапи: кодування (завантаження інформації в пам'ять), зберігання (збереження інформації протягом тривалого часу) і пошук (вилучення інформації з пам'яті).

Навчання – це зміна знань або поведінки людини завдяки новим знанням або досвіду. Навчання відбувається постійно [64, с. 113].

Увага. Впродовж дошкільного віку розвиваються властивості уваги та її довільність. Дитина навчається керувати собою і свідомо переводити увагу на певні предмети. При цьому для організації уваги вона використовує зовнішні засоби, передусім слово та вказівний жест дорослого, тобто, увага стає опосередкованою.

Розвиток властивостей та видів уваги дошкільника суттєво залежить від значущості, емоційності, зацікавленості його матеріалом, від характеру діяльності, яку виконує дитина. Так, показники уваги значно зростають у сюжетно-рольових та дидактичних іграх. Розвиток уваги тісно взаємопов'язаний з розвитком волі та довільності поведінки, здатності керувати своєю поведінкою [59, с. 61].

Увага дошкільника тісно пов'язана із сприйняттям. Виділення предмета з фону, розрізнення деталей, зіставлення з еталоном – усі перцептивні дії включають увагу і ведуть до її розвитку. Це помітно за якісними змінами: зростає стійкість та зосередженість уваги. Дошкільник довго може малювати, «досліджувати» пісок, граючи в пасочки чи будуючи будиночки. Під впливом нових вимог у нових видах діяльності постає завдання не відволікатися, розглянути детально тощо, починають формуватися спеціальні дії уваги, вона набуває довільного умисного характеру – нової якості [58, с. 122].

Вирізняють такі форми проявів уваги у дітей старшого дошкільного віку:

- сенсорна;
- інтелектуальна;

– моторна [58, с. 123].

Основними функціями уваги є:

- активізація необхідних та гальмування непотрібних на даний момент психічних та фізіологічних процесів;
- цілеспрямований організований відбір інформації, яка надходить до дитини;
- утримання, збереження образів певного предметного змісту до того часу, доки буде досягнуто мету;
- забезпечення тривалої зосередженості, активності на одному й тому самому об'єкті;
- регуляція і контроль діяльності [57, с. 113].

У 4,5-5 років з'являється здатність спрямовувати увагу під впливом складної інструкції дорослого; у 5-6 років виникає елементарна форма довільної уваги під впливом самоінструкції. Увага найбільш стійка в активній діяльності, в іграх, маніпуляції предметами, при виконанні різноманітних дій.

У старшому дошкільному віці відбуваються такі зміни [54, с. 72]:

- розширюється обсяг уваги;
- зростає стійкість уваги;
- формується довільна увага.

Особливо показовою для розвитку дитини є увага до мовлення – розповіді дорослого. При цьому фізичні характеристики голосу відходять на задній план, значимим стає зміст, який розуміють на основі досвіду. Проте до завершення дошкільного дитинства для організації уваги дітей використовують інтонацію, загадковість, паузи [47, с. 51].

Мислення. Діти сприймають світ по-особливому. Впродовж усього дошкільного віку мислення дитини швидко розвивається. Цей процес вимагає цілеспрямованої участі дорослого, який створює для дитини можливість отримання нового досвіду [49, с. 67].

Мислення є психічним процесом відображення дійсності, найвищою формою творчої активності людини. Психологи виділяють три види мислення, характерні для дитячого віку [27, с. 112]:

1. Наочно-дієве мислення властиве дітям раннього віку. Діти 1,5-2 років мислять за допомогою дій над предметами. Їм подобається кидати іграшки, просовувати предмети в отвори, розбирати щось, ламати, натискати на кнопки і таке інше. Таким чином діти накопичують досвід і встановлюють перші причинно-наслідкові зв'язки (наприклад, якщо м'яч сильно кинути, він далеко покотиться). Одне з головних завдань дорослих на даному етапі розвитку мислення – не перешкоджати малюку у дослідженні світу, створивши при цьому безпечне середовище.

2. Із засвоєнням мовлення у молодшому дошкільному віці (3-4 роки) формується наочно-образне мислення. Завдяки образам, які збереглися в пам'яті дитини, їй не потрібно проводити реальні дії з предметами. На розвиток цього мислення особливо впливають такі види діяльності, як малювання та конструювання.

3. Словесно-логічне мислення починає формуватися у старшому дошкільному віці з урахуванням образного мислення. До 5-7 років діти вже можуть розмірковувати та оперувати деякими абстрактними поняттями (наприклад, час, мораль, мистецтво тощо). Ознаками логічного мислення є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, міркувати, порівнювати та класифікувати.

Мисленнева діяльність людини складається з розумових операцій. Здатність їх використовувати і є показником розвитку мислення дошкільника (табл. 1.2).

Якщо у дитини гармонійно розвиваються як образний, так і логічний тип мислення, їй простіше вирішувати різноманітні завдання. Для дітей старшого дошкільного віку характерним є словесно-логічний тип мислення (хоча провідним залишається мислення образне). Розвиток мислення дитини залежить

від досвіду, тому досить важливим є надання дитині можливості якнайширше побачити світ, а також тренувати її розумові здібності.

Таблиця 1.2

Приклади мисленнєвих операцій дитини

<i>Мисленнєва операція</i>	<i>Сутність</i>	<i>Приклад</i>
<i>Порівняння</i>	Уміння знаходити спільне у різному та різне у подібному.	1. Що спільного у журавлини та лимона? – Вони кислі. 2. Чим відрізняються мандарин та апельсин? – Розміром.
<i>Узагальнення</i>	Об'єднання ряду предметів за загальними суттєвими ознаками.	Що таке чашка, тарілка, сковорідка, каструля? – Це посуд.
<i>Аналіз</i>	Виділення властивостей чи частин предметів та явищ. З яких частин складається рослина?	– Коріння, стебло, листя, квітка.
<i>Синтез</i>	Поєднання частин або властивостей предмета в одне ціле.	Що вийде, якщо з'єднати літери «к», «о», «т», «и» і «к»? – Слово «котик».

Заняття з розвитку мислення можуть бути цікавими та захоплюючими, якщо проводити їх в ігровій формі [49, с. 71].

Пам'ять є ще однією з основних, центральних, психічних функцій розвитку дитини. Пам'ять – це форма ментального відображення, яка полягає в консолідації, збереженні та подальшому відтворенні минулого досвіду, що дозволяє повторно використовувати його у діяльності або повертати у сферу свідомості. Пам'ять пов'язує минуле суб'єкта з його сьогоденням та майбутнім і є найважливішою когнітивною функцією, яка лежить в основі розвитку та навчання. Без наявності пам'яті стає неможливою жодна діяльність.

На думку багатьох вчених (Л. Виготського [9], М. Боришевського [58], С. Максименко [47], Л. Кондратенко [57]), пам'ять має мимовільний характер, але до завершення дошкільного дитинства, у зв'язку з розвитком гри та під впливом дорослих, у дитини починає формуватися довільне, свідоме запам'ятовування. Завдяки добре організованій психолого-педагогічній роботі діти освоюють поняття, набувають уміння робити висновки, узагальнювати. У період старшого дошкільного віку діти навчаються мислити, порівнювати, класифікувати [49, с. 84].

Приблизно до шести років у дітей починає розвиватися довільна пам'ять. Вони зрідка звертаються до випадкового відтворення та запам'ятовування. Але саме цей тип пам'яті буде необхідним для навчання у школі, оскільки завдання, які виникають під час наступного навчання, зазвичай вимагають постановки особливої мети, яку потрібно запам'ятовувати. Аби їх можна було запам'ятати немовбито мимоволі, дитині знадобляться свідомі зусилля, сила волі, щоб запам'ятати і застосовувати деякі конкретні прийоми, які не тільки можливо, але й бажано вивчити заздалегідь [54, с. 216].

Дитині 5-7 років необхідно розвивати всі види пам'яті, а саме образну, вербально-логічну, короткочасну, довготривалу та оперативну.

Відтак, у розвитку пам'яті у дошкільників:

- переважає мимовільна образна пам'ять;
- словесна та семантична пам'ять забезпечує непрямі знання, розширює пізнавальну діяльність дитини;

Елементи довільної пам'яті складаються як здатність регулювати процес запам'ятовування спочатку дорослим, а потім самою дитиною [57, с. 244].

3. Соціальний розвиток дитини-дошкільника є визначним завданням дорослих, адже соціалізація – це одна з головних навичок гармонійного існування в суспільстві. Соціалізована людина почувається впевненіше, вона успішніша в будь-якій ситуації, у неї формується базова довіра до світу.

Соціальний розвиток є частиною цілісного розвитку дитини. Він включає не лише її вміння спілкуватися, а й ознайомлення з культурою і традиціями суспільства, розвиток емоційного інтелекту, вміння вирішувати конфліктні ситуації мирним шляхом. Це багатогранна навичка, яка починає формуватися у дітей із самого народження [52, с. 5].

Першим природним середовищем соціального розвитку стає сім'я. Перебуваючи у такому середовищі, починаючи з раннього дитинства, дитина отримує перші уроки спілкування, вчиться розпізнавати емоції за мімікою, інтонацією, жестами.

З 5 до 7 років дошкільник починає цікавитись сутністю людини, відбувається послідовний поступ у психічному розвитку дитини. У цьому віці особливо важливо надавати позитивний приклад стосунків у сім'ї. Адже у старшому дошкільному віці закладаються моделі поведінки, якими дитина керуватиметься у майбутньому [70, с. 39].

Структура соціального розвитку охоплює індивідуальний досвід дітей у ширшому соціальному контексті. Саме через цю структуру діти навчаються таким навичкам, як спілкування, співпраця та емпатія. Коли діти взаємодіють із своїми однолітками та дорослими, вони природним чином засвоюють соціальні якості та охоплюють багатство культурного розмаїття, що значно впливає на розуміння ними світу, який їх оточує [34, с. 56].

З метою сприяння соціальному розвитку як частині цілісного розвитку дитини, варто:

- заохочувати участь дитини в групових заходах, які сприяють співпраці та командній роботі;
- відкривати для дитини різноманітні явища, щоб розширити її кругозір і поглибити всебічну обізнаність;
- слугувати зразком для наслідування, демонструючи хороші соціальні взаємодії в повсякденних ситуаціях [21, с. 183].

Такий досвід є особливо ціннісним, оскільки він надає дітям необхідні навички, щоб орієнтуватися в складних соціальних взаємодіях впродовж усього життя. Крім того, цей досвід розвиває почуття причетності та сприяє вихованню культурно обізнаних особистостей. Завдяки соціальному розвитку діти не тільки отримують знання про навколишній світ, але й розвиваватимуть значущі способи його підтримки та сприяння [1, с. 128].

4. Емоційний розвиток. Емоційний розвиток є життєво важливою частиною цілісного розвитку дитини. Це передбачає навчання дітей розпізнавати свої емоції та керувати ними, ефективно взаємодіяти з іншими. Навчання дітей навичкам саморегуляції, вирішення проблем порозуміння під час комунікації з іншими зможе допомогти їм розвинути здорові стосунки та стати більш

стійкими. Існує ряд стратегій, які дорослі можуть використовувати для заохочення емоційного розвитку дітей. До них належать забезпечення неухильної, позитивної дисципліни; встановлення чітких меж; моделювання відповідної поведінки; надання дітям можливості практикувати свої навички в безпечному та сприятливому середовищі; допомагати дітям розвивати співчуття та емпатію до інших, розуміти їх проблеми [37, с. 43].

Формування емоційних навичок у дітей може стати чудовим способом допомогти їм вирости впевненими, турботливими та всебічно розвиненими особистостями. Певні важливі навички, яким діти повинні навчитися, включають спілкування, співпрацю, вирішення проблем, емпатію та саморегуляцію. Спілкування передбачає навчання активно слухати та чітко виражати почуття. Співпраця передбачає навчання, як працювати з іншими в команді, знаходити компроміс і ділитися ресурсами. Вирішення проблем передбачає навчання тому, як виявляти конфлікти та працювати над ними, вирішувати головоломки та мислити критично. Емпатія передбачає навчання розуміти почуття інших та розраджувати їх. Саморегуляція включає в себе навчання того, як розпізнавати та контролювати емоції. Практика цих навичок може допомогти дітям стати кращими комунікаторами та легше виходити з конфліктних ситуацій [15, с. 12].

Емоційний розвиток передбачає формування у дитини сукупності навичок розуміння своїх і сторонніх емоцій, переживань, намірів, бажань та мотивів. Вміння правильно сприймати власний стан і стан співрозмовника, певною мірою керувати емоційними реакціями сприяє прихильному ставленню до себе, швидшому адаптуванню до критичної ситуації.

Емоційний розвиток розподіляють на 4 компоненти:

– сприйняття – вміння визначати свої емоції, а також розпізнавати емоції інших людей за вербальними та невербальними ознаками (голос, інтонації, жести, поза, міміка тощо);

– розуміння – вміння знаходити причинно-наслідкові зв'язки між емоційними відчуттями і подіями, що викликали їх;

– контроль – здатність керувати власними емоціями;

– стимулювання мислення – вміння спрямовувати свої почуття та емоції у необхідному напрямку (наприклад, у творчості, мотивації, спорті) [37, с. 51].

З метою створення сприятливих умов для емоційного розвитку дитини потрібно намагатися більше розмовляти, розповідати, читати, слухати, пропонувати висловити свою думку, підтримувати розмову та заохочувати соціальну активність дитини. Щоб керувати емоціями, дитині необхідно розуміти, що саме вона відчуває на даний момент. Тому необхідно намагатися ставитись з увагою до хвилювань малюка, а також спроб їх осмислити, говорити відверто про свої недоліки чи недосконалість навколишнього світу, пояснити свою позицію дитині, вислухати її думку. Не слід перешкоджати осмисленню навколишньої дійсності, краще допомогти знайти можливості та позитивні аспекти [1, с. 218].

Емоційний розвиток продовжується усе життя, проте саме в дошкільному віці формується так звана база емоційного інтелекту. Розвинений емоційний інтелект допомагає дитині бути більш урівноваженою, знижує ризик розвитку психосоматичних захворювань. Якщо до інших вправ (на логіку, пам'ять, спостережливість та концентрацію) залучати емоційний компонент, то це зможе ще більш ефективно впливати на цілісний розвиток дитини. Емоційне залучення, відкритість і комфортне середовище багаторазово підвищують результативність усіх вправ, дозволяють дітям працювати з набагато більшою віддачею [36, с. 185].

5. Креативний розвиток. Важливим у становленні дитини як особистості є креативний розвиток. Поряд з визначенням креативності як якості особистості, автори парціальної програми розвитку дитини від 2 до 6 років через гру «Творці майбутнього», О. Рома, І. Піскова, Г. Малевич, Г. Шварова, О. М. Шуляк, креативність розглядають як уміння, яке варто розвивати й практикувати, оскільки креативність не є вродженою характеристикою чи вмінням, не є даром чи талантом. До того ж сучасні дослідження доводять, що діти й дорослі є однаково креативними [56, с. 61].

Програма пропонує розглядати розвиток креативності як ітеративний, динамічний та цілеспрямований процес поєднання, дослідження, трансформації світу й середовища в новий і значущий спосіб [56, с. 62].

Процес розвитку креативності дитини має бути усвідомленим передусім батьками й освітянами, адже вони відіграють ключову роль у забезпеченні для дітей можливостей практикувати їх креативність у щоденних ситуаціях. Такі прості, на погляд дорослих, речі як уміння фантазувати, уявляти, мріяти, бути уважним до світу навколо, уміння співпрацювати є критично важливим інструментом для дітей у формуванні їх креативного мислення [56, с. 64].

Варто зазначити, що в процесі розвитку креативності важливим є фінальний продукт, а процес трансформації думок та ідей. Те, що створюється в результаті процесу, обов'язково буде мати цінність для суспільства чи середовища, у якому перебуває дитина. Передусім це повинно мати значення для неї самої. Але в довгостроковій перспективі, у дорослому житті, завдяки розвиненому креативному мисленню людина буде здатна продукувати ідеї, речі та досвід, які будуть значущими вже не лише для неї, а матимуть значну цінність для культури чи суспільства загалом. Тому для успішної реалізації й становлення творців майбутнього необхідно є увага з боку дорослих до оточуючого середовища дитини [7, с. 19].

На думку А. Богуш, щоб допомогти дитині розвиватися креативно варто:

- створити творче середовище. Надати дитині простір для творчості. Це може бути куточок у кімнаті з фарбами, олівцями, папером, глиною чи будь-якими іншими матеріалами для рукоділля.

- заохочувати свободу вибору. Дозволяти дитині самостійно вибирати, чим вона хоче зайнятися. Це допоможе розвинути незалежність та впевненість.

- навчити не боятися помилок. Помилки – це частина процесу навчання та творчості. Заохочувати його не боятися пробувати щось нове.

- підтримувати інтереси дитини. Цінувати її старання та творчі прояви.

- влаштовувати «мозкові штурми». Роздуми на тему допоможуть дитині вчитися мислити нестандартно і шукати нові рішення.

– читати разом. Книги є чудовим джерелом натхнення для дітей. Вони допомагають розвивати фантазію та вчать мислити широко.

– вчити дитину рефлексії. Обговорювати з нею його ідеї та рішення, допомагати аналізувати, що вийшло добре, а що можна покращити.

– демонструвати своє власне творче мислення та здатність до вирішення проблем [7, с. 20].

С. Ладівір вказує на те, що дорослим необхідно пам'ятати, що кожна дитина унікальна, і важливо підтримувати її індивідуальність, бути терплячими і дати їй час на те, щоб розвинути свої творчі навички [41, с. 36].

Таким чином, приходимо до висновку, що цілісний розвиток має на меті виховання фізичних, когнітивних, емоційних, соціальних, креативних аспектів особистості дитини, забезпечуючи всебічну траєкторію зростання. Завдяки спеціальним підходам у вихованні та освіті вони можуть повністю розкрити свій потенціал у різних сферах.

Концепція цілісного розвитку дитини виходить за рамки простого отримання знань. Вона охоплює переплетіння фізичного, соціально-культурного, розумового та духовного зростання, з метою створення міцної основи для подорожі дитини крізь життя. Цей комплексний підхід має на меті сформувати розвинених особистостей, здатних критично мислити та співпереживати іншим.

Виховання інтелекту дитини – це не зусилля; це схоже на догляд за яскравим садом, де різні елементи гармонійно поєднуються. Наша роль як батьків і педагогів виходить за межі навчання; ми стаємо творцями середовища, яке визнає та плекає унікальні здібності кожної дитини. У цьому процесі когнітивний розвиток формує основу для академічного успіху, критичного мислення та вирішення проблем. Фізичний розвиток доповнює це, забезпечуючи дітям силу та здоров'я, необхідні для дослідження навколишнього середовища. Соціально-культурний аспект додає складнощів, запроваджуючи навички співпраці та ознайомлюючи дітей з різними культурами. Психічний розвиток зосереджується на формуванні стійкості та вихованні любові до навчання, тоді

як креативний розвиток закріплює у дитини відчуття мети та взаємопов'язаності в тканині життя компонентів її цілісного розвитку. Кожен аспект має важливе значення, і жоден з них не є важливішим за інші. Саме їх інтеграція дозволяє цілісному розвитку по-справжньому засяяти.

Висновки до розділу 1.

1. Здійснення аналізу наукової літератури щодо сутності поняття «цілісний розвиток» засвідчило, що цілісним є такий розвиток особистості, який відбувається у єдності та високому рівні розвитку всіх її сторін. Це означає, що всі сторони й властивості особистості необхідно формувати одночасно й у тісному взаємозв'язку, в узгодженості між собою. Розвиваючи зв'язок розуму й тіла освітні заклади озброюють дітей навичками та знаннями, необхідними для успіху в академічній, емоційній та соціальній сферах. Процес розвитку нескінченний, і на кожному історичному етапі розвитку суспільства він забезпечує різний рівень сформованості різнобічності, гармонійності, цілісності особистості.

2. Розкриття психолого-педагогічних особливостей цілісного розвитку дітей дошкільного віку показало, що цілісний розвиток має на меті виховання фізичних, когнітивних, емоційних, соціальних, креативних аспектів особистості дитини, забезпечуючи всебічну траєкторію зростання. Завдяки спеціальним підходам у вихованні та освіті вони можуть повністю розкрити свій потенціал у різних сферах. Роль батьків і педагогів виходить за межі навчання; вони стають творцями середовища, яке визнає та плекає унікальні здібності кожної дитини. У цьому процесі когнітивний розвиток формує основу для академічного успіху, критичного мислення та вирішення проблем. Фізичний розвиток доповнює це, забезпечуючи дітям силу та здоров'я. Соціально-емоційний – розвиває навички співпраці та виховує почуття прихильності до навчання, тоді як креативний розвиток закріплює у дитини відчуття взаємопов'язаності компонентів її цілісного розвитку. Кожен аспект відіграє суттєву роль у цілісному розвитку дитини, і жоден з них не є важливішим за інші.

РОЗДІЛ 2

ЦІЛІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ

2.1. Діагностика рівнів цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік є складним кризовим періодом у житті дитини, після якого вона перейде на новий рівень розвитку, який за Л. Виготським характеризується зміною провідного виду діяльності з ігрової на навчальну. Відбувається збільшення самостійності та самоконтролю, зміна та розширення соціального оточення, відбувається інтенсивний розвиток інтелектуальної, морально-вольової та емоційної сфер дитини [9, с. 167]. Тому, якщо говорити про гармонійний розвиток фізичних, інтелектуальних, соціальних, духовних сторін особистості, то всім аспектам необхідно приділяти однакову увагу, адже цілісний розвиток дитини безпосередньо впливає розвиток особистості загалом.

Проаналізувавши науково-психологічну літературу ми впевнилися в тому, що основними напрямками цілісного розвитку, які забезпечують всебічну траєкторію зростання дитини дошкільного віку є когнітивний, фізичний, емоційний, соціальний та креативний. Відтак практичне дослідження було побудовано нами згідно цих аспектів.

Дотримуючись вимог щодо проведення психологічних досліджень неповнолітніх, у батьків було взято дозвіл на проведення діагностичних процедур та участь у корекційних заняттях.

Відповідно до підготовленого плану емпіричного дослідження у встановлені терміни нами було проведено діагностику з виявлення рівнів цілісного розвитку дітей дошкільного віку, в якій взяли участь діти старшого дошкільного віку у кількості 20 осіб.

Базою дослідження було обрано заклад дошкільної освіти ДЦР «МА&МІ» м. Рівне. Цей заклад провадить свою діяльність на підставі законодавства

України і має статут та ліцензію на освітню діяльність. Внутрішня діяльність регулюється нормативними актами.

Вихователі, логопед, дефлектолог, психолог, музичний керівник мають необхідну професійну підготовку та реалізують основну, адаптивну, а також додаткові загальноосвітні програми.

Для реалізації освітніх програм ЗДО має все необхідне матеріально-технічне забезпечення. Усі діти віком від 5 до 7 років. Працюючи з дітьми нами дотримувалися всі професійні етичні принципи, на які має орієнтуватися педагог-психолог. Це, зокрема, такі з них як конфіденційність, шанобливе ставлення, компетентність, безпечність застосовуваних методик, не заподіяння шкоди, відповідальність, неупередженість, доброзичливість.

У роботі з дітьми були застосовані такі підходи:

- комплексне вивчення дитини та умов її розвитку і виховання в контексті обраного вікового періоду та обраної проблематики;
- реалізація індивідуального підходу та поваги до кожної дитини для досягнення найкращих результатів дослідної роботи;
- організація позитивних умов для повноцінної комунікації, діалогічного спілкування, а також соціальної та творчої взаємодії дітей під час проведення емпіричного дослідження.

Під час проведення дослідження нами застосовувалися такі методи: аналіз наукової літератури, спостереження, бесіда, тестування, проєктивні методики, констатувальний експеримент, аналіз результатів творчої діяльності, математичні методи.

Діагностичні методики було обрано нами відповідно до основних аспектів цілісного розвитку дитини: 1. Методика діагностики розумового розвитку: Тест «Четвертий зайвий» (Є. Агаєва); 2. Методика педагогічного тестування фізичних якостей дитини; 3. Методика діагностики соціального розвитку дитини «Картинки» (Є. Смирнова, Є. Калягіна); 4. Методика діагностики емоційного розвитку «Незакінчені історії» (Л. Кірс); 5. Методика діагностики креативного розвитку «Як врятувати зайчика» (В. Синельников, В. Кудрявцев. Усі зазначені

методики підходять для діагностики розвитку дітей 5-7 років. Вони апробовані й широко використовується при роботі з дітьми у дитячих дошкільних закладах педагогами-психологами та ефективно виявляють проблеми розвитку дитини з метою його подальшої корекції.

Відтак, розглянемо, опишемо та обґрунтуємо результати дослідження отримані за обраними та переліченими вище методиками більш детально.

Методика 1. Тест «Четвертий зайвий» (Є. Агаєва).

Мета: визначення рівня розвитку образно-логічного мислення, розумової операції узагальнення і класифікації.

Обладнання: набори картинок за класифікаціями («Посуд», «Меблі», «Іграшки» тощо), де один з предметів не може бути узагальнений з іншими за загальною із ним суттєвою ознакою, тобто «зайвий».

Проведення: Дитині пропонується 5 класифікаційних карток різної тематики. «Посуд»: тарілка, каструля, чашка, праска; «Меблі»: стіл, стілець, телевізор, шафа; «Іграшки»: лялька, портфель, м'яч, піраміда; «Взуття»: чоботи, картуз, валянки, туфлі; «Птахи»: окунь, синиця, соловей, ворона.

Інструкція: «Розглянь уважно картинку. Який предмет тут зайвий? Як називаються одним словом всі інші предмети?»

Обробка: Оцінюється правильність узагальнення та наявність або відсутність розумової операції класифікації (узагальнююче слово).

Аналіз відповідей дитини під час дослідження дозволяє виявити властивий рівень узагальнень.

Низький рівень: відсутність узагальнень – дитина не виділяє суттєвих ознак предметів одного класу, не може об'єднати їх в одну групу, назвати узагальнюючим словом; рівень простого синтезу – правильно об'єднує предмети, але назвати утворену групу не може: перераховує предмети, чи перераховує предмети, називаючи їх кількість;

Середній рівень: рівень наочного узагальнення і попереднього словесного узагальнення. Рівень наочного узагальнення – правильно об'єднує предмети, але не називає їх узагальнюючим словом замість цього підміняє назву групи

вказівкою на дію, назвою одного з предметів; назвою матеріалу; рівень попереднього словесного узагальнення – правильно поєднує предмети, називає узагальнюючим словом, але при цьому плутає поняття чи дає неточну назву;

Високий рівень: рівень повного словесного узагальнення – правильно об'єднує, правильно називає узагальнюючим словом.

Завдання оцінюється у балах:

- узагальнення за суттєвою ознакою – 2 бали;
- вживання узагальнюючого слова – 1 бал.

Максимальна кількість балів – 15 [50, с. 36].

Далі охарактеризуємо оцінку рівнів інтелекту за методикою «Четвертий зайвий»

Отримані показники рівнів розвитку розумової операції узагальнення і класифікації з використанням тесту «Четвертий зайвий» на констатувальному етапі проаналізовано і занесено у табл. 2.1 та відображено на рис. 2.1.

Таблиця 2.1

Оцінка рівня сформованості розумової операції узагальнення і класифікації за методикою «Четвертий зайвий»

Показники рівнів	Кількість осіб	%
Низький	5	15
Середній	12	60
Високий	3	25

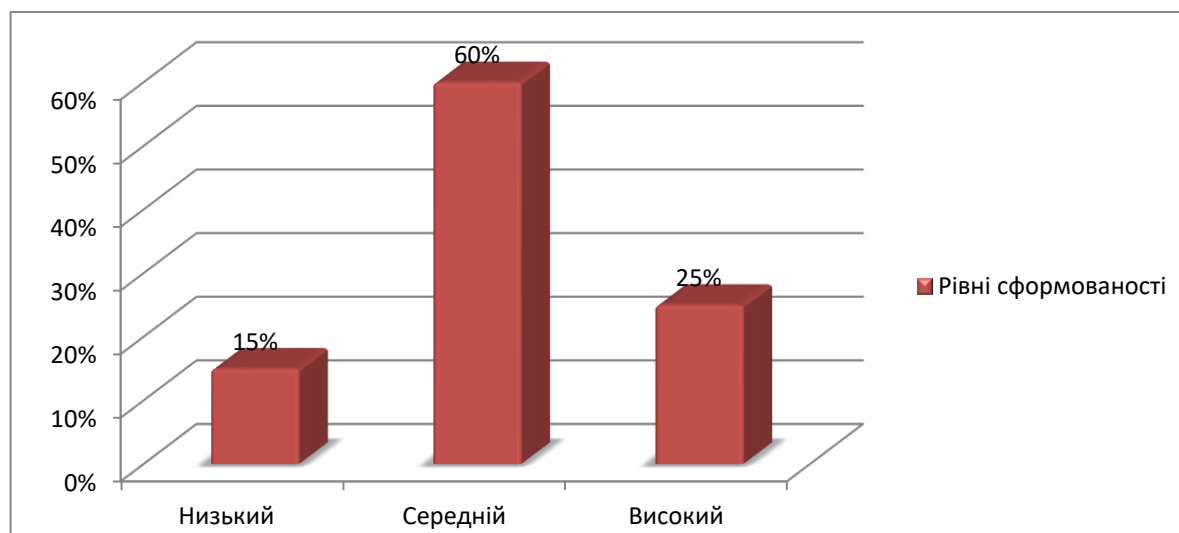
Високий рівень виявлено у п'яти дітей (25%). Цим дітям властивий рівень повного словесного узагальнення. Вони правильно поєднують предмети, називаючи їх узагальнюючим словом.

Щодо середнього рівня, то вказані дані свідчать про те, що тестові завдання виконано у межах норми дванадцятьма дітьми (60%). Цим дітям притаманний рівень наочного узагальнення і простого синтезу. З них 7 дітям (35%) властивий рівень наочного узагальнення, вони правильно поєднують предмети, але не називають їх узагальнюючим словом, натомість підмінюють назву групи вказівкою на дію, назвою одного з предметів, назвою матеріалу. П'ятьом дітям

(25%) – властивий рівень простого синтезу. Діти правильно поєднують предмети, але назвати утворену групу не можуть: перераховують, називаючи їх кількість.

Низький рівень виявлено у трьох дітей (15%). Одна дитина помилилася, зарахувавши «праску» до тематичної групи «Посуд», та назвавши зайвою «каструлю», інша дитина віднесла «рибу» до тематичної групи «Птахи», прибравши замість цього солов'я. Також одна дитина не змогла у двох групах «Посуд» та «Меблі» виявити зайвого слова, сказавши, що всі запропоновані слова відносяться до цієї групи. Ще одна дитина віднесла «телевізор» до «Меблів» та «праску» до «Посуду».

Отримані дані подаємо у вигляді діаграми:

Рис. 2.1. Оцінка рівнів сформованості розумової операції узагальнення і класифікації за методикою «Четвертий зайвий» (%)

Аналіз результатів, отриманих під час початкового етапу дослідження, показав, що в досліджуваній групі до високого рівня віднесено 5 дітей (25%). Дітям цієї групи властивий рівень повного словесного узагальнення. Вони правильно поєднують предмети, правильно називаючи їх узагальнюючим словом; до середнього рівня віднесено 12 дітей (60%); до низького рівня належать 3 дітей (15%). Такі діти не виділяють суттєвих ознак предметів одного

класу, не можуть об'єднати їх в одну групу, назвати узагальнюючим словом, тобто, у них відсутнє узагальнення.

Таким чином, констатувальний етап показав недостатню сформованість рівнів розвитку образно-логічного мислення, розумової операції узагальнення і класифікації у більшості дітей. І, хоч на середньому рівні зафіксовано більшу половину дітей та все ж отримані нами результати дозволяють зробити висновок, що у старших дошкільників досліджуваної групи недостатній рівень сформованості розвитку образно-логічного мислення, розумової операції узагальнення і класифікації, що пов'язано з недостатнім розвитком логічного мислення, з невмінням порівнювати, узагальнювати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Підвищення рівнів сформованості розумового розвитку в старших дошкільників може бути здійснено шляхом реалізації системи педагогічної роботи, яка забезпечить ефективність цього процесу.

2. Методика педагогічного тестування фізичних якостей дитини.

Педагогічне тестування проводилося у рамках занять з фізичної культури. Всі рекомендовані вправи були виконані після розминки, яка включала: ходьбу, біг, дихальні підготовчі вправи. Тестування проходило в години найбільшої біологічної активності – з 9 до 12 год. Після діагностики аналізувалися показники кожної дитини і зіставлялися з нормативними даними.

Тестування проводилося за такими напрямками: 1) визначення швидкісних якостей; координаційних здібностей; витривалості; швидкісно-силових якостей; гнучкості.

Критерії оцінки розвитку фізичних якостей:

- 1 рівень – високий – 8-7 балів;
- 2 рівень – середній – 6-4 балів;
- 3 рівень – низький – 3-0 балів.

Згідно з визначеними критеріями, всі діти досліджуваної групи були розподілені за рівнем розвитку відповідних якостей на три рівні: низький, середній та високий.

У табл. 2.2 наводяться результати оцінки рівня розвитку фізичних якостей дітей за визначеними критеріями на початковому етапі дослідження.

Таблиця 2.2

Розподіл дітей за рівнем розвитку фізичних якостей

Тест	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
1. Біг 30 м, секунд	8,6 і більше	8,3-8,5	8,2 і менше
За швидкісними якістьми	10	9	1
2. Човниковий біг 3x10м., секунд	12,7 і більше	9,9+12,7	9,8 і менше
За координаційними якістьми	8	10	2
3. Дистанція, подолана за 5 хвилин, м	450 і менше	1400 - 460	1400 і більше
За витривалістю	6	12	2
4. Стрибок у довжину з місця, (см)	80 і менше	129-80	130 і більше
За швидкісно-силовими якістьми	10	7	3
5. Нахил тулуба вперед із пол. стоячи	4-5 і менше	6-7	7-8 і більше
За гнучкістю	11	7	2

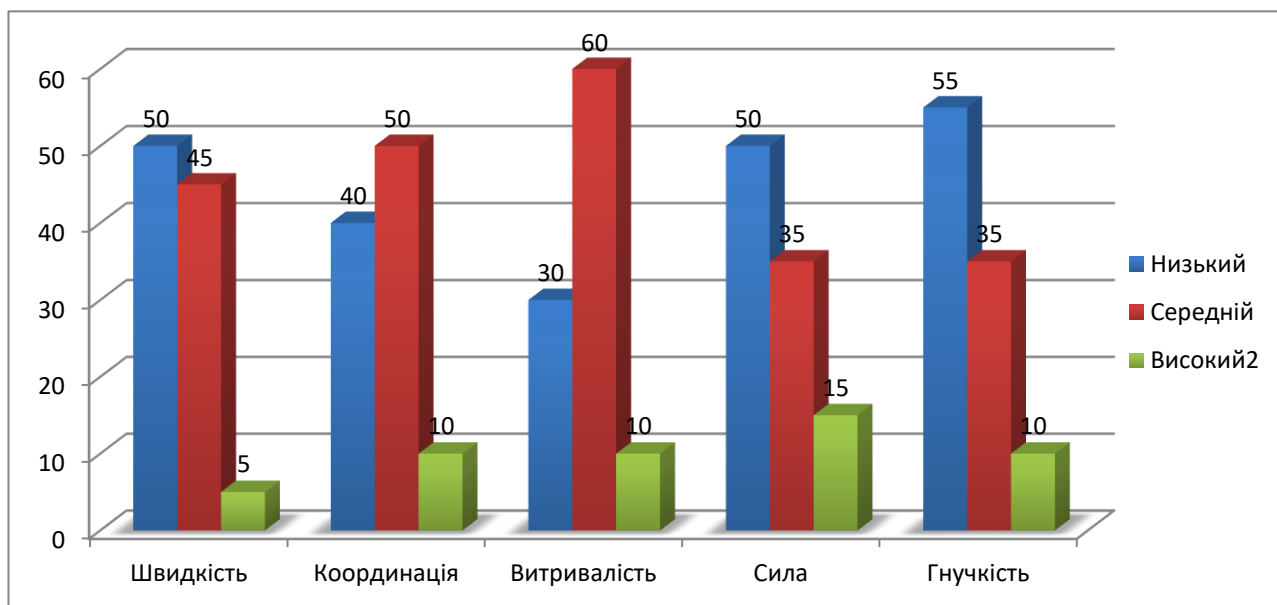
Отримані показники стану розвитку фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку проаналізовано і в кількісному та процентному співвідношенні занесено у табл. 2.3 і відображено на діаграмі (рис. 2.2).

Таблиця 2.3

Стан розвитку фізичних якостей на початку дослідження

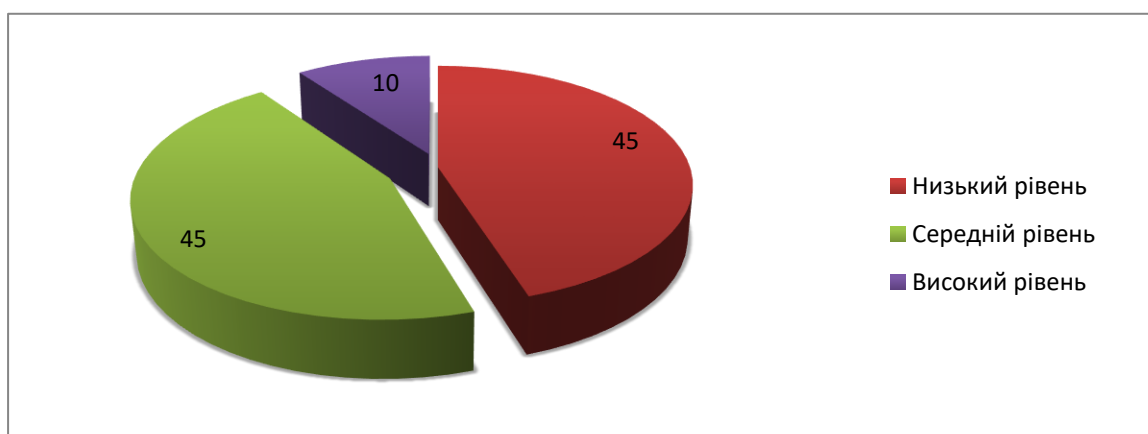
Фізичні якості		Рівні		
		Низький	Середній	Високий
1. Швидкість	кількість	10	9	1
	%	50	45	5
2. Координація	кількість	8	10	2
	%	40	50	10
3. Витривалість	кількість	6	12	2
	%	30	60	10
4. Сила	кількість	10	7	3
	%	50	35	15
5. Гнучкість	кількість	11	7	2
	%	55	35	10

Показники стану сформованості фізичних якостей старших дошкільників отримані за усіма тестами на початку дослідження проаналізовано і з метою кращого унаочнення відображено на діаграмі (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Стан розвитку фізичних якостей (%)

Згрупувавши усі показники за рівнями розвитку ми виявили, що середній показник фізичних якостей дітей віднесених до високого рівня склав 10%; середній показник фізичних якостей дітей віднесених до середнього рівня – 45%; низький рівень за усіма тестами показали 45% дітей старшого дошкільного віку, які брали участь у дослідженні (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Узагальнені показники фізичних якостей старших дошкільників отримані за усіма тестами

Таким чином, аналіз отриманих результатів за усіма тестовими завданнями показав, що у більшості дітей (90%) досліджуваної групи сформованість

фізичних якостей знаходиться на низькому (45%) і середньому (45%) рівнях, що дозволяє зробити висновок про необхідність розробки комплексу ігрових вправ для розвитку фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку на повітрі, спрямованих на розвиток швидкості, сили, координації, спритності та витривалості.

Наступним завданням початкового етапу дослідження було визначення вихідного рівня соціально-емоційного розвитку дитини за двома методиками.

Методика 3 «Картинки»; **Методика 4.** «Незакінчені історії». Визначення вихідного рівня соціально-емоційного розвитку.

Відповідно до виділених компонентів соціальних відносин були визначені критерії та показники соціально-емоційного розвитку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Критерії та показники соціально-емоційного розвитку

Критерії соціально-емоційного розвитку	Показники соціально-емоційного розвитку
Соціальний критерій	Знання, уявлення дитини про себе, оточуючих і способи організації толерантних взаємин з однолітками, усвідомлення дитиною норм і правил комунікації
Емоційний критерій	Характер відносин дитини до однолітків, потреба у взаємодії; прояв доброзичливості, чуйності, терпимості, бажання допомогти.

Рівні соціально-емоційного розвитку відображені в табл. 2.5.

За методикою «Картинки», яка призначалася для дослідження за соціальним критерієм, дітям пропонували знайти вихід із зрозумілої проблемної ситуації. Показували 4 картинки із сценками з повсякденного життя дітей у ЗДО, які відображають такі ситуації (*Додаток А*):

1. Група дітей не приймає свого однолітка в гру.
2. Дівчинка зламала в іншої дівчинки ляльку.
3. Хлопчик взяв без дозволу іграшку дівчинки.
4. Хлопчик руйнує будівлю з кубиків у дітей [65, с. 76].

Картинки зображують взаємодію дітей з однолітками, і на кожній з них є образений, персонаж який страждає. Дитина повинна зрозуміти зображений на

картинці конфлікт між дітьми і розповісти, що вона зробила б на місці цього скривдженого персонажа. Таким чином, дитина повинна теоретично вирішити певну проблему, пов'язану з відносинами людей, висловивши свої уявлення і знання про способи поведінки.

Таблиця 2.5

Рівні соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Рівні соціально-емоційного розвитку		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Соціальний критерій	Дитина володіє малим об'ємом уявлень про норми, правила відносин, способи прояву дружніх стосунків, не усвідомлює необхідність такого ставлення	Дитина має часткові уявлення про норми, правила взаємовідносин, способи прояву товариських відносин, способи прояву почуттів	Дитина має чіткі уявлення про способи прояву позитивного ставлення до однолітків, про норми
Емоційний критерій	Дитина в більшості випадків не виявляє позитивного бажання на взаємодію з однолітками, часто проявляє нестриманість, агресивність, егоїзм, нетерпимість до інших	Дитина в більшості випадків виявляє позитивне бажання на взаємодію з однолітками, співчуває, надає допомогу тільки близьким друзям, проте не завжди вміє стримувати почуття, часто проявляє байдужість до інших	Дитина має позитивне бажання на взаємодію з однолітками, готова висловити співчуття і надати практичну допомогу, радіє за успіхи іншого, може стримувати свої почуття при необхідності

Відповіді дітей оцінювалися наступним чином:

0 балів – більшість відповідей дітей носить агресивний характер (поб'ю, покличу поліцію, дам по голові палицею) або характер втечі від ситуації (утечу, поскаржуся вихователю) (низький рівень);

1 бал – в більшості відповідей дитина пропонує вербальне або нейтральне вирішення (скажу, що так не можна робити, попрошу вибачитися) (середній рівень);

2 бали – в більшості відповідей дитина пропонує продуктивне вирішення (почекаю, поки інші дограють, полагоджу ляльку, запропоную дівчинці свою іграшку) (високий рівень).

Дослідження рівнів соціально-емоційного розвитку у дітей за емоційним критерієм (відношення до однолітків) проводилося за методикою «Незакінчені історії» (Опис методики подаємо у Додатку Б). Під час аналізу відповідей за

методикою «Незакінчені історії» педагог звертає увагу на те, як дитина відноситься до однолітків, чи надає їм допомогу, чи охоче це робить, чи помічає емоційний стан іншого, проявляє співчуття по відношенню до іншого, і в чому воно виражається; проявляє турботу, як реагує на успіх і невдачі інших.

Кількісна оцінка відповідей дітей:

0 балів – у більшості відповідей дитина проявляє агресію, заздрість, нетерпимість, егоїзм (низький рівень);

1 бал – у більшості відповідей виявляє байдужість, небажання брати на себе відповідальність, формальне ставлення до інших (середній рівень);

2 бали – у більшості відповідей дитина проявляє повагу до інших, здатність відчувати стан іншого, радість за успіхи іншого, переживання за його невдачі, співчуття та ін. (високий рівень).

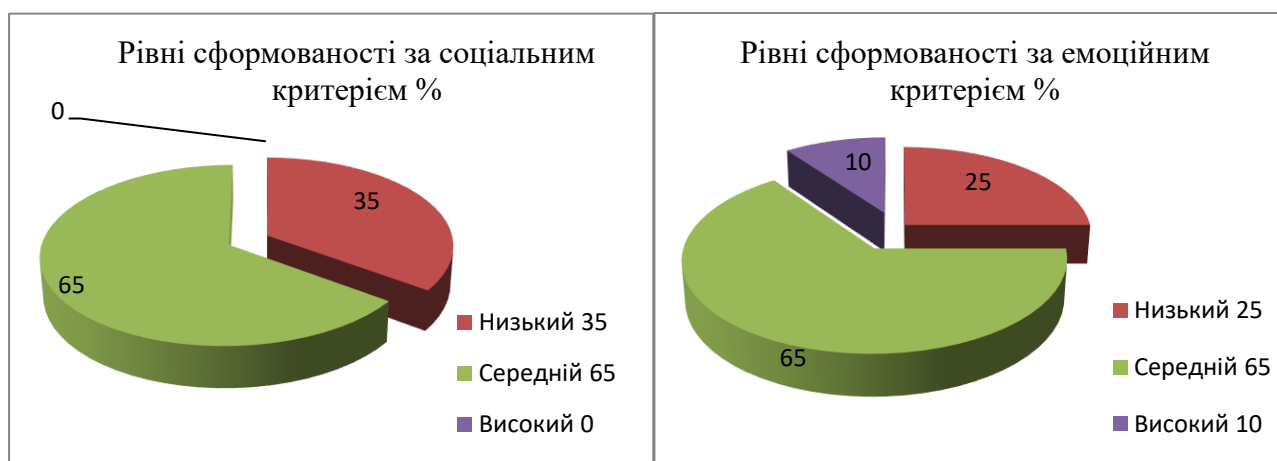
Показники рівнів соціально-емоційного розвитку за обома методиками на констатувальному етапі роботи проаналізовані та занесені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні соціально-емоційного розвитку групі старших дошкільників

Рівні соціального розвитку за методикою «Картинки»			Рівні соціального розвитку за методикою «Незакінчені історії»	
№п/п	Сума балів	Рівень розвитку	Сума балів	Рівень розвитку
1	4	середній	9	середній
2	3	середній	5	середній
3	5	середній	11	високий
4	0	низький	3	низький
5	4	середній	7	середній
6	2	низький	4	низький
7	4	середній	8	середній
8	3	середній	5	середній
9	1	низький	5	середній
10	2	низький	5	середній
11	3	середній	6	середній
12	5	середній	11	високий
13	4	середній	7	середній
14	4	середній	8	середній
15	1	низький	5	середній
16	1	низький	3	низький
17	3	середній	4	низький
18	0	низький	2	низький
19	4	середній	7	середній
20	3	середній	6	середній

З метою кращої наочності, отриманих результатів за двома методиками, зведені показники вивчення рівнів соціально-емоційного розвитку у дітей старшого дошкільного віку за соціальним та емоційним критеріями відображено на діаграмах (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Рівні ціннісного розвитку у дітей за соціальним та емоційним критеріями на констатувальному етапі роботи (%)

Діти з низьким рівнем соціального розвитку за соціальним критерієм (35%) мають недостатні знання про те, які дії потрібно зробити в тому чи іншому випадку, не вміють визначити стан іншої дитини і запропонувати адекватні способи вирішення проблемної ситуації. Ці діти пропонують виходи з ситуації, проте часто вони агресивні: «Я закричу сильно!», «Дам здачі!». Деякі з цих дітей взагалі не могли зрозуміти ситуацію, зображену на картинці («Діти кличуть дівчинку гратися», «Дівчата зламали ляльку, вони радіють»). Часто діти не могли дати відповіді, як вийти із запропонованого конфлікту («Не знаю, що робити»).

65% дітей перебувають на середньому рівні соціального розвитку за соціальним критерієм. Ці діти в основному пропонують вирішення проблеми на вербальному рівні: «Я їм скажу, що вони погано роблять», «Я поясню цьому хлопчику, що не можна заважати». Часто у відповідях звучало бажання відійти від ситуації («Я скажу виховательці», «Зараз прийде вихователька і розбереться»).

В експериментальній групі дітей з високим рівнем соціально-емоційного розвитку не було виявлено.

Аналіз узагальнених результатів дослідження емоційного розвитку на констатувальному етапі дослідної роботи свідчить про те, що за емоційним критерієм 10% дітей мають високий рівень. Вони проявляють толерантність, вміють радіти за успіхи інших, співчувати, шкодувати, вболівати.

65% дітей мають середній рівень емоційного розвитку. Вони частіше виявляють індиферентне, байдуже ставлення до однолітків або дають правильну відповідь, але при цьому не можуть його мотивувати.

25% дітей знаходяться на низькому рівні емоційного розвитку. Такі діти в більшості випадків виявляють негативні почуття: заздрість, егоїзм, нетерпимість.

Узагальнені результати дослідження рівнів соціально-емоційного розвитку за двома методиками на констатувальному етапі роботи подані в табл. 2.7. і на діаграмі (рис. 2.5).

Таблиця 2.7

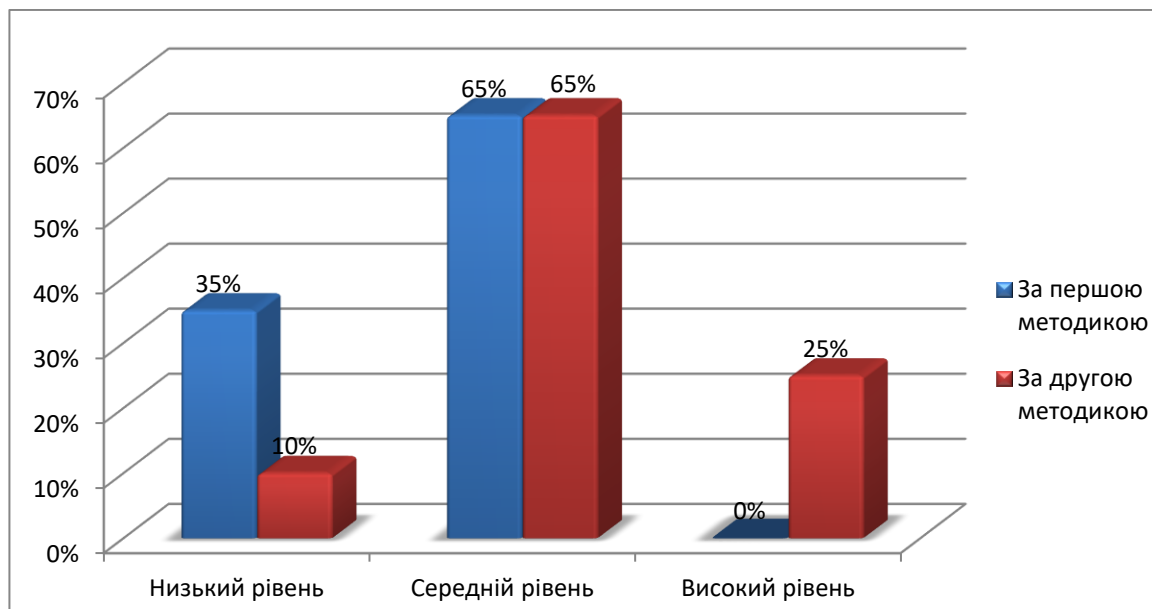
Рівні соціально-емоційного розвитку за обома методиками на констатувальному етапі

Критерії соціально-емоційного розвитку	Рівні соціально-емоційного розвитку		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Соціальний критерій	35%	65%	0%
Емоційний критерій	25%	65%	10%
Узагальнені показники	30%	65%	5%

Як показують табличні дані загальний рівень соціально-емоційного розвитку у контрольній групі на констатувальному етапі виявився таким: високий рівень мають 5%, середній рівень у 65% дітей, низький – у 30% дітей.

Таким чином, в групі дітей старшого дошкільного віку нами виявлено низький рівень (35%) знань і уявлень про поведінку та почуття інших людей, а також недостатньо широкі уявлення про способи організації взаємовідносин з

оточуючими, норми і правила спілкування. 65% дітей не виявляють потреби у взаємодії з однолітками, не виявляють чуйності і терпимості. І тільки 5% дітей вміють будувати відносини з оточуючими на основі гуманності, доброти, чуйності, толерантності.

Рис. 2.5. Рівні соціально-емоційного розвитку у дітей за двома методиками на констатувальному етапі (%)

Як бачимо з діаграми (рис. 2.5) показники дітей за двома методиками майже не відрізняються. Високий рівень за емоційним критерієм мають 10% дітей; за соціальним – високого рівня на початковому етапі не виявлено.

Показники отримані за двома методиками підтверджують незначні розбіжності у результатах. Як виявлено в процесі дослідження рівень сформованості соціально-емоційного розвитку дошкільників є недостатнім: незначна кількість дітей має високі показники соціально-емоційного розвитку, їх рівень в основному характеризується середнім і низьким.

Методика 5. «Як врятувати зайчика». Для визначення рівнів сформованості креативних здібностей у дітей старшого дошкільного віку було обрано методика діагностики, розроблену В. Синельниковим та В. Кудрявцевим (Додаток В).

Критеріями сформованості креативних здібностей у дітей дошкільного віку обрано: надситуативно-перетворювальний характер креативних рішень – здатність під час вирішення проблеми не просто вибирати з нав'язаних ззовні альтернатив, а самостійно створювати альтернативу.

Тестування дітей проходило в індивідуальному порядку. Узагальнення вказаних у методиці критеріїв розвитку креативних здібностей дошкільників дозволило визначити рівень сформованості вказаної якості.

Мета. Оцінка здібностей і перетворення завдання на вибір у завдання на перетворення в умовах переносу властивостей знайомого предмета в нову ситуацію.

Матеріал. Фігурка зайчика, блюдце, відерце, дерев'яна паличка, здута повітряна кулька, лист паперу.

Інструкція проведення. Перед дитиною на столі розташовують фігурку зайчика, блюдце, відерце, паличку, здуту кульку і аркуш паперу. Психолог беручи в руки зайчика звертається до дитини: «Познайомся з цим зайчиком. Одного разу з ним сталася така історія. Вирішив зайчик поплавати на кораблику морем і заплив далеко від берега. Аж тут почався шторм, з'явилися величезні хвилі і став зайчик тонути. Допомогти зайцю можемо тільки ми з тобою. У нас для цього є кілька предметів (психолог звертає увагу дитини на предмети, розкладені на столі). Щоб б ти вибрав/вибрала, щоб врятувати зайчика?»

Обробка даних. У ході дослідження фіксується характер відповідей дитини та їх обґрунтування. Дані оцінюються за трибальною системою.

Перший рівень. Дитина вибирає блюдце чи відерце, а також паличку за допомогою якої можна зайчика підняти з дна, не виходячи за рамки простого вибору: дитина намагається використовувати предмети у готовому вигляді, механічно переносити їх властивості в нову ситуацію.

Оцінка – 1 бал.

Другий рівень. Вирішення з елементом найпростішого символізму, коли дитина пропонує використовувати паличку як колоду на якій зайчик може

допливти до берега. У цьому випадку дитина знову не виходить за межі ситуації вибору.

Оцінка – 2 бали.

Третій рівень. Для порятунку зайчика пропонується використовувати здуту повітряну кульку чи лист паперу. Для цієї мети потрібно надути кульку («Зайчик на кульці може полетіти») чи зробити з листа кораблик. У дітей, які знаходяться на цьому рівні, має місце установка на перетворення наявного предметного матеріалу. Вихідне завдання на вибір самостійно перетворюється ними в завдання на перетворення, що свідчить про надситуативний креативний підхід дитини до нього.

Оцінка – 3 бали.

Показники, отримані у процесі проведення методики «Як врятувати зайчика» представлені у табл. 2.8

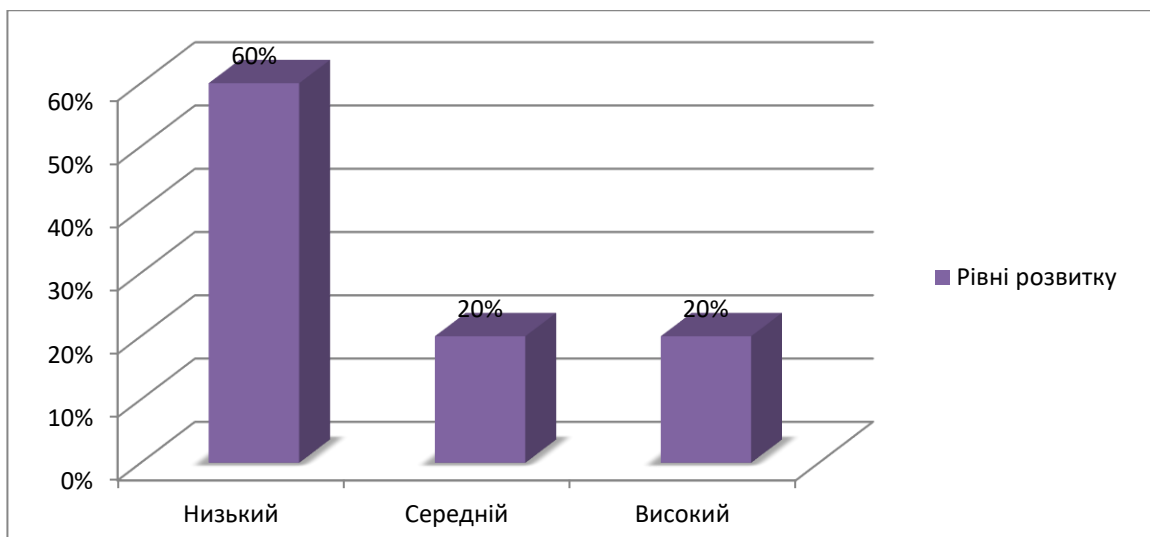
За методикою «Як врятувати зайчика» у 20% дітей відмічено високий рівень розвитку креативних здібностей, у 20% – середній рівень, у 60% низький рівень розвитку креативних здібностей.

Таблиця 2.8

Вивчення рівнів розвитку креативних здібностей дітей за методикою «Як врятувати зайчика»

№п/п	Кількість балів	Рівні розвитку творчих здібностей	№п/п	Кількість балів	Рівні розвитку творчих здібностей
1	1	Н	11	2	С
2	3	В	12	1	Н
3	1	Н	13	3	В
4	2	С	14	1	Н
5	3	В	15	1	Н
6	1	Н	16	1	Н
7	1	Н	17	2	С
8	2	С	18	1	Н
9	1	Н	19	1	Н
10	1	Н	20	3	В

З метою кращої наочності отриманих результатів показники вивчення рівнів креативних здібностей відображено на діаграмі (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Рівні розвитку креативних здібностей у дітей старшого дошкільного віку

Як виявлено у ході дослідження рівень розвитку креативних здібностей старших дошкільників є недостатнім: досить мало дітей (20%) мають високі й середні показники розвитку креативних здібностей, їх рівень в основному характеризується низьким і складає 60%. На підставі отриманих результатів можна зробити висновок про недостатність уваги щодо роботи з розвитку креативних здібностей у дітей в педагогічному процесі ЗДО.

Згрупувавши показники за усіма методиками нами визначено рівні цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.8)

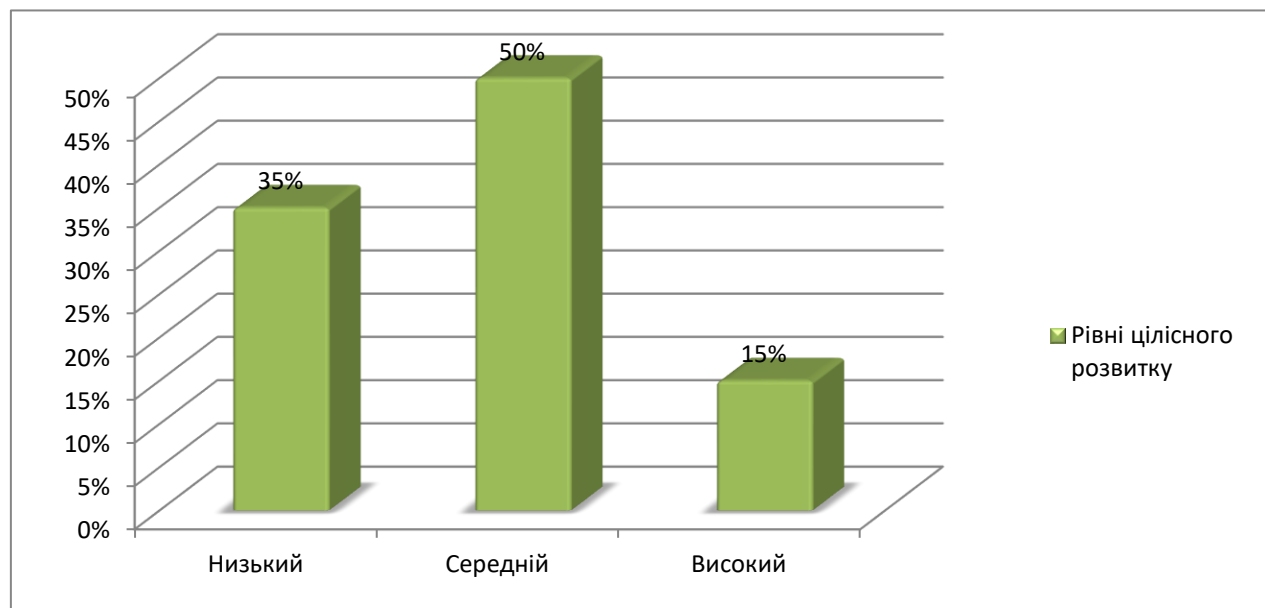
Таблиця 2.8

Рівні цілісного розвитку старших дошкільників за усіма методиками

Методики		Рівні в %		
		Низький	Середній	Високий
1.	Діагностика розумового розвитку. Тест «Четвертий зайвий»	15	60	25
2.	Педагогічне тестування фізичних якостей	44	46	10
3.	Діагностика соціального розвитку «Картинки»	35	65	0
4.	Діагностика емоційного розвитку «Незакінчені історії»	25	65	10
5.	Діагностика креативного розвитку «Як врятувати зайчика?»	60	20	20
Узагальнені показники за усіма методиками		15	35	35

З метою кращого уявлення результатів дослідження цілісного розвитку дітей показники за усіма методиками відображено на діаграмі (рис. 2.7)

Рис. 2.7. Узагальнені показники цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку за усіма методиками

По завершенні першого етапу дослідження цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку низькому рівню відповідало – 35% дітей; середньому половина дітей – 50%; високому – 15% дітей.

Табличні дані та показники наочно відображені на діаграмі вказують на недостатній рівень цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Найвищі результати сформованості якостей цілісного розвитку простежуються за розумовим розвитком, найнижчі – за соціальним. Це говорить про те, що в досліджуваній групі дошкільники емоційно готові до толерантних взаємовідносин, однак у них немає достатніх знань про способи їх прояву і не достатньо практичного досвіду дружніх стосунків. Крім того необхідно одночасно з соціально-емоційним, розумовим і креативним розвитком удосконалювати фізичні якості дітей. Адже цілісно розвинута дитина насамперед має бути здоровою ментально і фізично. Усі названі сфери цілісного розвитку дитини мають цілеспрямовано розвиватися у тісному взаємозв'язку одна з одною. Тому, виникає необхідність в створенні ефективних умов і засобів

створення сприятливого оточуючого середовища та організації різнобічної ігрової діяльності з метою цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку, що й зумовило проведення формувального етапу дослідження у старшій групі дітей дошкільного віку.

2.2. Методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників

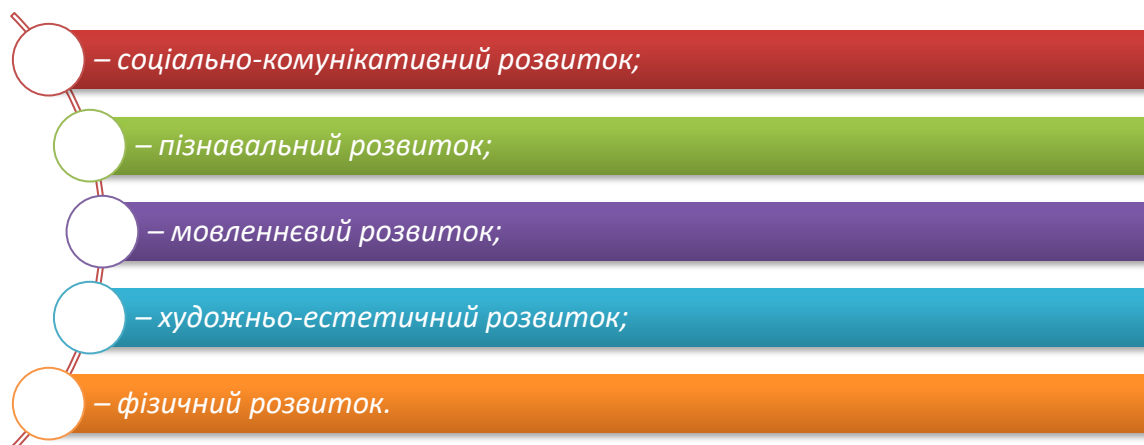
Дошкільне дитинство – найвідповідальніший етап у розвитку людини, оскільки у цей період формуються основні якості особистості та соціальні навички. У Державному стандарті дошкільної освіти особлива увага акцентується на гармонійному цілісному розвитку особистості дитини та врахуванні її індивідуальних особливостей і потреб [3].

Визначальним є особистісно-розвитковий та гуманістичний характер взаємодії дорослих і дітей, шанобливе ставлення до особистості дитини, створення умов для виявлення та розвитку її індивідуальних можливостей та здібностей, прагнення до співпраці. Таким чином, особистісно-орієнтований підхід спрямовано на партнерський стиль взаємодії «педагог – дитина», орієнтовано на процесуальну діяльність, а не на освітні результати. Тобто, навчання читанню, письму, рахунку – це лише продукти ігрової діяльності, яка є провідною у дошкільному віці.

Під час забезпечення цілісного розвитку дошкільників, освітній процес у ЗДО повинен відповідно до ДСДО характеризуватися не прямим, а опосередкованим навчанням, і здійснюватися у спільній діяльності дитини й дорослого, відповідно до вікових особливостей та індивідуальних можливостей дитини [3]. В освітньому процесі необхідним є поєднання принципів наукової обґрунтованості та практичної застосовності, відповідність критеріям повноти, необхідності та достатності, забезпечення єдності виховних, розвиткових та навчальних цілей і завдань процесу освіти дітей. Принципово важливою стороною цілісного розвитку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти є

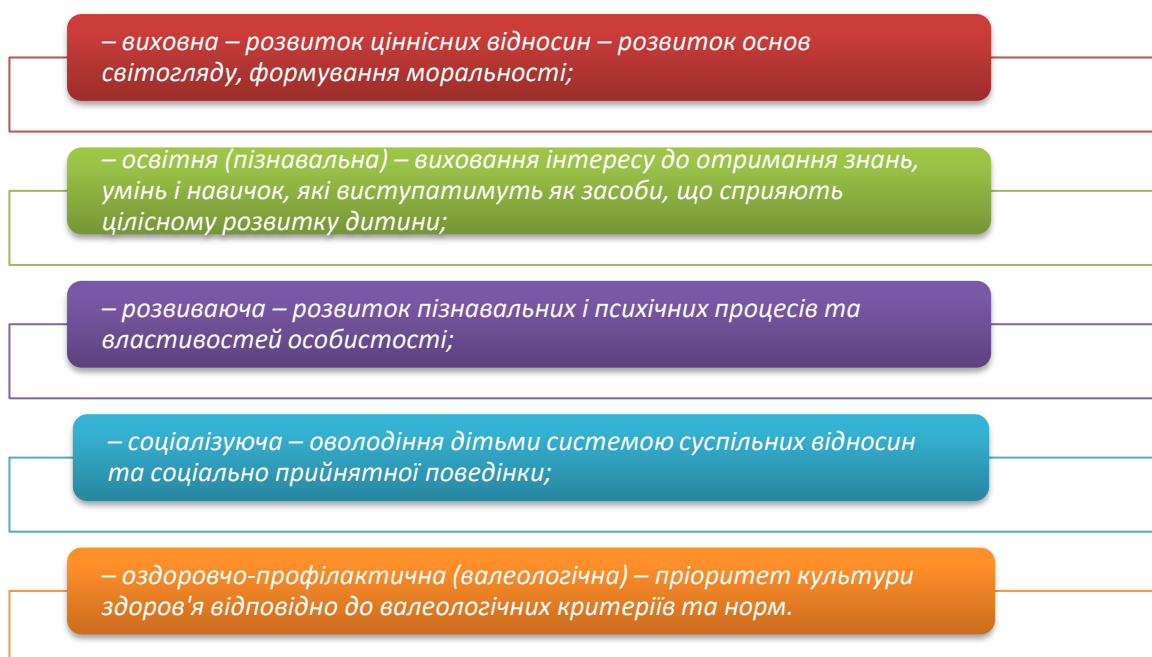
позиція дитини, ставлення до дитини з боку дорослих. Дорослий у спілкуванні з дітьми дотримується положення: *«Не поруч, не над ними, а разом!»*. Його мета – сприяти становленню дитини як особистості» [36, с. 169].

Розвиток особистості, мотивації та здібностей дітей у різних видах діяльності охоплюють такі освітні галузі (рис. 2.8) [53, с. 17]:

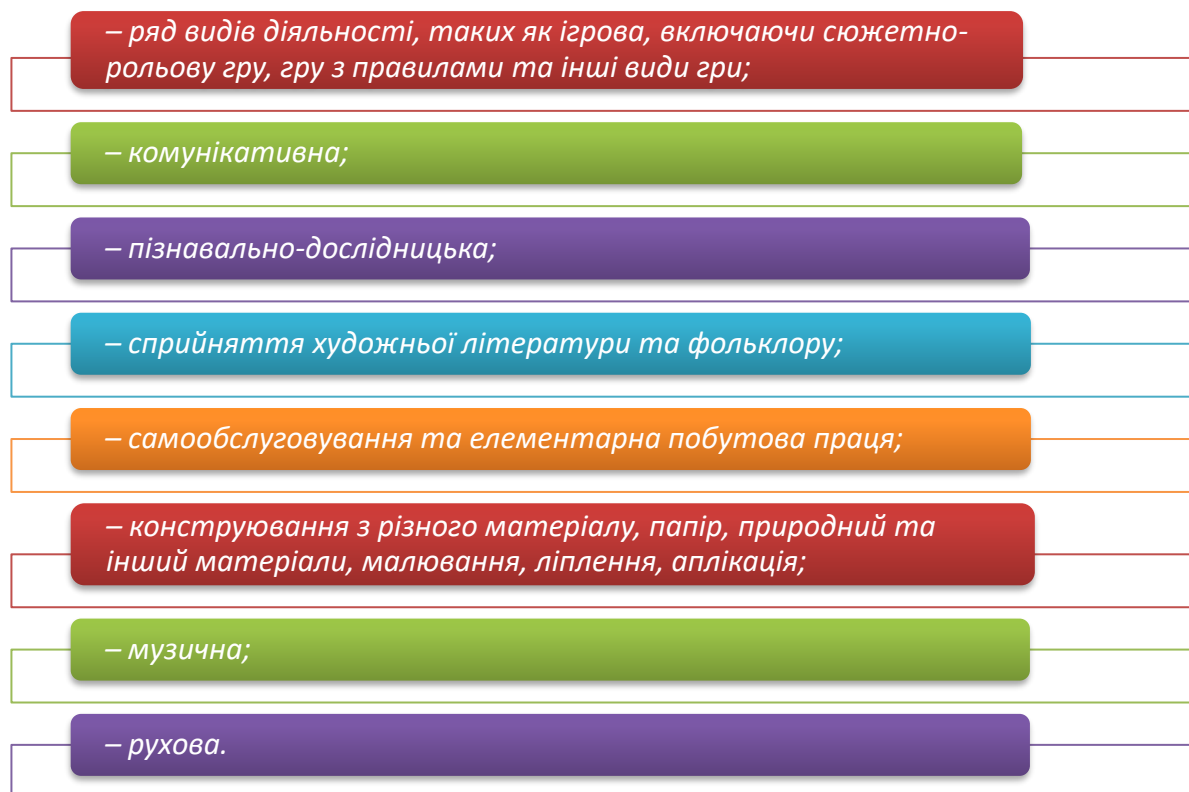
Рис. 2.8. Освітні сфери розвитку дошкільників

Освітній процес обов’язково має включати сукупність освітніх сфер, які забезпечують цілісний розвиток дітей з урахуванням їх вікових особливостей за основними напрямками, в яких поєднуються такі функції (рис. 2.9) [3]:

Рис. 2.9. Функції освітніх сфер цілісного розвитку дошкільників

Зміст освітніх сфер для дітей старшого дошкільного віку може реалізовуватись у різних видах діяльності (рис. 2.10) [30]:

Рис. 2.10. Види діяльності дітей старшого дошкільного віку

З урахуванням вимог ДСДО модель організації цілісного розвитку дошкільників в освітньому процесі включає [3]:

– спільну діяльність дітей та дорослого, де виділяються безпосередньо освітня діяльність з основними формами організації: гра, спостереження, експериментування, проектна діяльність, спілкування (розмова, бесіда) та вирішення освітніх завдань у процесі режимних моментів та інші;

– самостійну діяльність дітей, а саме розвиткове предметно-просторове середовище, яке відповідає вимогам.

Особливість цілісного розвитку дошкільників в освітньому процесі полягає в організації різних видів дитячої діяльності (ігрова; комунікативна, пізнавально-дослідницька; сприйняття художньої літератури та фольклору; самообслуговування та елементарна побутова праця; конструювання; музична діяльність; рухова діяльність) та їх інтеграції, в рамках якої діти будуть активно

розвиватися, і вдосконалювати вже існуючі знання, вміння, навички, а також отримувати нову інформацію про навколишній світ у процесі взаємодії один з одним, педагогом та предметно-просторовим середовищем [44, с. 72].

При цьому процес навчання залишається, але реалізується засобами використання різних форм і методів роботи з дітьми, які вибирають педагоги самостійно з урахуванням вирішення поставлених завдань, контингенту дітей.

Організована освітня діяльність є організацією спільної діяльності педагога з дітьми: з однією дитиною; з підгрупою дітей; з цілою групою дітей.

Вибір кількості дітей залежить від [59, с. 113]:

- вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- виду діяльності (ігрова, пізнавально-дослідницька, продуктивна рухова);
- їх інтересу до цього заняття;
- складнощів матеріалу.

Крім організованої вихователем освітньої діяльності має бути запланована й освітня діяльність у режимі дня: в ранкові та вечірні години; на прогулянці; під час проведення режимних моментів.

Мета і завдання освітньої діяльності у режимі дня [30]:

- охорона здоров'я та формування основи культури здоров'я;
- формування у дітей основ безпеки власної життєдіяльності та передумов екологічної свідомості (безпеки навколишнього світу);
- освоєння первинних уявлень соціального характеру та включення дітей до системи соціальних відносин;
- формування у дітей позитивного ставлення до праці.

Крім спільної діяльності дітей та дорослого, в процесі цілісного розвитку дошкільників в ЗДО організовується самостійна діяльність дітей. За санітарно-епідеміологічними вимогами до змісту й організації роботи в дошкільних закладах на самостійну діяльність дітей 3-7 років (ігри, підготовка до освітньої діяльності, особиста гігієна) у режимі дня має відводитися не менше 3-4 годин. Але це не означає, що дитина повинна бути надана сама собі. Для організації

самостійної діяльності дітей необхідно створити розвиткове предметно-просторове середовище, нагляд та догляд за кожною дитиною [3].

Організація цілісного розвитку дошкільників в ЗДО потребує створення розвиткового предметно-просторового середовища. Це насамперед:

1. Освітнє середовище як сукупність умов, цілеспрямовано створюваних з метою забезпечення повноцінної освіти та всебічного розвитку дітей.

2. Розвиткове предметно-просторове середовище як частина освітнього середовища, що є спеціально організованим простором (приміщеннями, ділянкою тощо, матеріалами, обладнанням та інвентарем для цілісного розвитку дітей дошкільного віку відповідно до особливостей кожного вікового етапу, охорони та зміцнення їх здоров'я, врахування особливостей та корекції недоліків їх розвитку [39, с. 71].

Відповідно до вимог ДСДО основна освітня програма має будуватися з урахуванням принципу інтеграції освітніх сфер і відповідно до вікових можливостей та особливостей вихованців. Виконання програмних освітніх завдань передбачається не тільки у спільній діяльності дорослого та дітей, а й у самостійній діяльності дітей, а також під час проведення режимних моментів.

Побудова педагогічного процесу передбачає переважне використання наочно-практичних методів та способів організації діяльності: спостережень, екскурсій, елементарних дослідів та експериментування, ігрових проблемних ситуацій.

Предметно-розвиткове середовище організовується так, щоб кожна дитина мала можливість займатися улюбленою справою. Розміщення обладнання за секторами дозволяє дітям об'єднатися в підгрупи із загальними інтересами (конструювання, малювання, ручна праця, театральні-ігрова діяльність, експериментування). Обов'язковими в обладнанні є матеріали, які активізують пізнавальну діяльність, розвиваючі ігри, технічні пристрої та іграшки тощо [60, с. 84].

Створюючи розвиткове предметно-просторове середовище для будь-якої вікової групи в ЗДО, необхідно враховувати психологічні основи конструктивної

взаємодії учасників освітньо-виховного процесу, дизайн сучасного середовища дошкільного закладу та психологічні особливості вікової групи, на яку націлене дане середовище.

Серйозну увагу вихователь має приділяти розвитку пізнавальних мотивів та інтересів старших дошкільників. Цьому має сприяти вся атмосфера перебування дітей в освітньому закладі. Обов'язковим елементом способу життя старших дошкільників є участь у вирішенні проблемних ситуацій, проведенні елементарних дослідів (з водою, снігом, повітрям, магнітами, збільшувальним склом), у розвиваючих іграх, головоломках, у виготовленні іграшок-саморобок, найпростіших механізмів і моделей.

Вихователь своїм прикладом спонукає дітей до самостійного пошуку відповідей на питання: він звертає увагу на нові, незвичайні риси об'єктів, будує здогадки, звертається до дітей за допомогою, націлює на експериментування, міркування, пропозиції.

У групі постійно мають з'являтися предмети, які спонукатимуть дошкільників до інтелектуальної активності. Це можуть бути таємні листи-схеми, деталі якихось пристроїв, зламані іграшки, які потребують ремонту, зашифровані записки, посилки з космосу тощо. Розгадуючи загадки, втаємничені в таких предметах, діти відчувають радість відкриття і пізнання.

При створенні розвиткового простору в груповому приміщенні необхідно враховувати провідну роль ігрової діяльності, це в свою чергу забезпечить емоційне благополуччя кожної дитини, розвиток її позитивного самовідчуття, компетентності у сфері відношень до світу, людей, себе, включення в різні форми співробітництва, що і є основними цілями дошкільної освіти [39, с. 78].

Відповідно до ДСДО розвиткове середовище має бути змістовно-насиченим, поліфункціональним, трансформованим, варіативним, доступним, безпечним.

Вимоги до предметно-просторового розвиткового середовища відповідно до Закону України про дошкільну освіту [30] подаємо у табл. 2.9.

Вимоги до предметно-просторового розвиткового середовища

Предметно-просторове розвиткове середовище	
<i>Насиченість</i>	Різноманітність матеріалів, обладнання, інвентарю в групі Відповідність віковим особливостям та змісту програми
<i>Поліфункціональність</i>	Можливість різноманітного використання різних складових предметного середовища (дитячі меблі, мати, м'які модулі, ширми) Наявність поліфункціональних предметів, які не володіють жорстко закріпленим способом використання (зокрема природні матеріали, предмети-замінники)
<i>Трансформативність</i>	Забезпечує можливість змін предметно-просторового розвиткового середовища в залежності: - від освітньої ситуації, - від мінливих інтересів дітей, - від можливостей дітей
<i>Варіативність</i>	Наявність різних просторів Періодична змінюваність ігрового матеріалу Різноманітність матеріалів та іграшок для забезпечення дітям вільного вибору Поява нових предметів
<i>Доступність</i>	Доступність для вихованців усіх приміщень, де здійснюється освітня діяльність Вільний доступ до ігор, іграшок, посібників, що забезпечує всі види дитячої активності Налагодженість і збереження матеріалів та обладнання
<i>Безпека</i>	Відповідність всіх елементів предметно-просторового розвиткового середовища щодо забезпечення надійності та безпеки, тобто на іграшки повинні бути сертифікати та декларації відповідності.

При плануванні освітньо-виховного процесу необхідно враховувати основні принципи дошкільної освіти, зазначені у ДСДО: побудова освітньої діяльності на основі індивідуальних особливостей кожної дитини, під час якої сама дитина стає активною у виборі змісту своєї освіти, стає суб'єктом освіти; сприяння та співробітництво дітей і дорослих, визнання дитини повноцінним учасником (суб'єктом) освітніх відносин; підтримка ініціативи дітей у різних видах діяльності; співробітництво педагогів із сім'єю; залучення дітей до соціокультурних норм, традицій сім'ї, суспільства і держави; формування пізнавальних інтересів і пізнавальних дій дитини у різних видах діяльності; вікова адекватність дошкільної освіти (відповідність умов, вимог, методів щодо

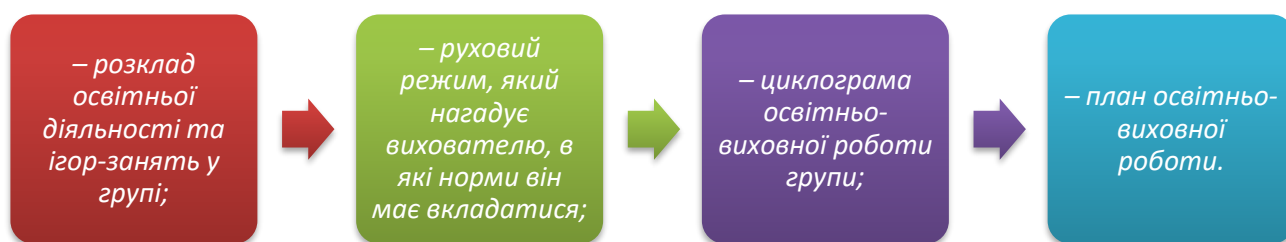

віку дитини та особливостей її розвитку); врахування етнокультурної ситуації розвитку дітей.

Планування – необхідна, науково обґрунтована організація педагогічного процесу ЗДО, яка надає йому змістовності, визначеності, керованості. Це завчасне визначення порядку, послідовності здійснення освітньо-виховної роботи з дітьми із зазначенням необхідних умов, використовуваних засобів, форм і методів. Від якості планування педагогом роботи з дітьми залежить ефективність освітньо-виховної роботи загалом [59, с. 134].

Планування освітньо-виховної роботи у дошкільному закладі є однією з основних функцій управління процесом реалізації головної освітньої програми.

Перелік документів щодо планування освітньо-виховної роботи [30]:

Рис. 2.11. Документи з планування освітньо-виховної роботи

Важливою особливістю організації цілісного розвитку дошкільників в ЗДО на сучасному етапі є включення ефективних форм роботи з дітьми з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, проектної діяльності, ігрових та проблемно-навчальних ситуацій у рамках інтеграції освітніх сфер. Одним з головних завдань, які стоять перед педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти, є продумування найбільш вдалих форм і методів організації освітнього процесу, за яких діти могли б, з одного боку, працювати індивідуально, з іншого боку, працювати разом, проявляючи ініціативу, радитися один з одним, допомагати. Необхідно так проектувати діяльність дітей, щоб вони не тільки б набували та розширювали свої знання, а й ставали більш уважними

один до одного, до дітей іншого віку, вміли б висловлювати свої думки, слухати та поважати думки інших тощо [30].

Сучасним заняттям є спеціально організована вихователем специфічна, приваблива, зацікавлююча діяльність дітей, що передбачає їх активність, ділову взаємодію і спілкування, накопичення дітьми певної інформації про навколишній світ, формування певних знань, умінь і навичок. Взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'єю за умов реалізації ДСДО має цілеспрямований характер.

Кожен заклад дошкільної освіти має свої особливості, з яких і вибудовується робота, підбираються найефективніші для цього закладу форми взаємодії з сім'ями вихованців. Батьки вихованців беруть участь у реалізації програми, у створенні умов для повноцінного та своєчасного розвитку дитини. Вони є активними учасниками всіх проектів, а не просто сторонніми спостерігачами: беруть активну участь у заходах, конкурсах і виставках спільної сімейної творчості [66].

Вибудовуючи взаємодію з батьками, можна використовувати як традиційні форми – батьківські збори, лекції, практикуми, так і сучасні форми: інформаційно-аналітичні (анкетування; опитування; «поштова скринька»); наочно-інформаційні (батьківські групи; міні-бібліотека; інформаційні стенди; випуск газети «ЖЧД – життя чудових дітей»); пізнавальні батьківські світлиці; нетрадиційні батьківські збори; усні журнали; екскурсії; дозвіллеві свята; акції; участь батьків у конкурсах, виставках тощо.

Одним із засобів спілкування батьків вихованців і педагогічних працівників є сайт ЗДО, на сторінках якого відображено актуальну й корисну для батьків інформацію: відомості про заклад, документи, тему тижня, практичні рекомендації та консультаційний матеріал, звіти про проведення заходів, досягнення дітей тощо [39, с. 83].

Відтак, основними завданнями, які стоять перед вихователями під час організації цілісного розвитку дошкільників в освітньому процесі є такі (рис. 2.12) [60]:

Рис. 2.12. Завдання під час організації цілісного розвитку дошкільників

Таким чином, приходимо до висновку, що цілісний розвиток дошкільників в освітньому процесі ЗДО полягає в організації різних видів дитячої діяльності та їх інтеграції, у межах якої діти активно розвиватимуться, і вдосконалюватимуть вже існуючі знання, вміння, навички, а також отримуватимуть нову інформацію про навколишній світ у процесі взаємодії один з одним, педагогом та предметно-просторовим середовищем.

Оскільки впродовж дошкільного віку у фізичному, когнітивному, соціальному, емоційному та креативному розвитку дитини відбуваються суттєві зміни, то під час супроводу розвитку дитини цінною є «собівартість» кожного тижня, а в ранньому віці навіть кожного дня, тому необхідно виявляти природу цих змін щоб вчасно відкоригувати роботу з дитиною. Для цього педагогу, який щодня тісно спілкується з дитиною, необхідно володіти мобільними та ефективними засобами вдосконалення процесу цілісного розвитку дошкільника, які впліталися б у його педагогічну роботу. Тому запорукою ефективного проектування педагогічного процесу є наявність у педагога інформації про здібності, інтереси та проблеми кожної дитини, щоб оцінити можливості її подальшого цілісного розвитку.

Отже, насичене предметно-просторове середовище, різноманітна ігрова та проєктивна діяльність у взаємодії з дитиною є основою для організації захоплюючого, змістовного життя і різнобічного розвитку кожної дитини. Розвиткове предметне середовище та гра є основними засобами формування особистості дитини і є джерелом її знань та соціального досвіду. Світ дитинства має свою мову, свої уявлення, свій спосіб вираження побаченого. Створюючи власний світ, дитина формує свій образ, свою особистість, стиль життя, неповторний, індивідуальний, креативний, який відрізняється від дорослого.

Висновки до розділу 2.

1. У другому розділі роботи нами визначено рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку, і встановлено, що низькому рівню, по завершенні констатувального етапу дослідження, відповідало 35% дітей; середньому – 50%; високому – 15% дітей, що вказує на недостатній рівень цілісного розвитку. За фізичним та емоційним розвитком високі результати отримали лише 10% дітей, за креативним – 15%. Найвищі результати сформованості якостей цілісного розвитку простежуються за розумовим розвитком (25%), найнижчі – за соціальним (високого рівня не було виявлено). Це свідчить про недостатність уваги до роботи з цілісного розвитку. Необхідно одночасно з розумовим, емоційним і креативним розвитком удосконалювати фізичні якості та соціальні навички дітей. Тому, виникла необхідність у створенні ефективних психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей дошкільного віку.

2. Схарактеризовано методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників і визначено, що насичене предметно-просторове середовище, різноманітна ігрова та проєктивна діяльність у взаємодії з дитиною є основою для організації захоплюючого, змістовного життя і різнобічного розвитку кожної дитини. Розвиткове предметне середовище, гра, партнерська взаємодія усіх суб'єктів освітнього процесу є основними засобами формування цілісної особистості дитини та джерелом її знань і соціального досвіду.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНІ РОКИ

3.1. Реалізація психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку

Під педагогічними умовами цілісного розвитку дітей 5-6 років ми розуміємо організацію такої життєдіяльності, яка сприяє максимальній реалізації дитиною своїх потреб та можливостей у процесі пізнання та перетворення навколишнього світу. Коли дитина виходить за межі свого сімейного світу й встановлює соціальні відносини зі світом дорослих людей, то єдиною діяльністю яка дозволяє змодельовати ці відносини, включитися в них та діяти всередині цієї моделі, – є гра.

Ідею про використання гри для цілісного розвитку особистості покладено в основу Базового компонента дошкільної освіти й визначено гру як наскрізний принцип взаємодії педагога з дитиною. Стандарт орієнтує на те, що «гра повинна стати для дорослого ефективним інструментом організації освітньої роботи закладів дошкільної освіти, а для дитини – емоційно наповненим досвідом зростаючих можливостей та почуттям задоволеності від змістовної активності» [3, с. 14].

Автори Програми «Творці майбутнього» (О. Рома, І. Звоник, Г. Малевич, Г. Шварова, О. Шуляк) концептуальною її основою вбачають гру як спектр, який включає вільну гру, спрямовану гру та гру розвивальну. Чинником, який лежить в основі якості й ефективності реалізації гри як підходу є усвідомлення дорослими можливостей і вільної, і спрямованої, і розвивальної гри, розуміння їх як окремих частин спектру, але водночас і їх взаємопов'язаності та взаємопідсилення. Основою вибудовування взаємодії дорослого з дитиною слугують п'ять характеристик гри (значуща, соціальна, радісна, мотивуюча, активна). Саме гра як безперервний циклічний наскрізний процес з переходом

від однієї до іншої частини спектру з урахуванням п'яти характеристик забезпечує цілісний розвиток дитини [56, с. 14].

Реалізація вище окреслених концептуальних засад і ключових ідей, які знаходять своє відображення у професійних практиках педагогів, сприяє забезпеченню всебічного (соціального, емоційного, когнітивного, креативного, фізичного) розвитку особистості дитини як активного творця майбутнього. Тому, в своїй практиці ми взяли за основу гру як наскрізний підхід, який є одним з універсальних інструментів цілісного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних потреб і уподобань.

З метою цілісного розвитку і розкриття внутрішнього потенціалу кожної дитини, формування її цілісного світогляду через гру нами визначено низку пріоритетних завдань, які покликані сприяти цілісному розвитку дитини:

- створення умов для задоволення потреби дитини в цілісному пізнанні світу через гру, його дослідженні і співтворенні, вибудові значущих зв'язків з навколишнім середовищем;

- формування вміння взаємодіяти один з одним, обговорювати ідеї, домовлятися, ділитися, підтримувати один одного і радіти разом;

- формування емоційно-ціннісного ставлення до роботи в команді;

- розвиток творчої уяви, вміння мислити креативно, експериментувати, розмірковувати, висловлювати й обґрунтовувати власні судження;

- розвиток таких якостей особистості як самостійність, спостережливість, наполегливість, ініціативність, креативність тощо.

- створення умов для задоволення природної потреби в руховій активності [56, с. 9].

Для задоволення потреби дитини в цілісному розвитку гра має входити в організований і керований педагогічний процес. Керуючись вимогами ДСДО, нами відбирався і планувався програмний зміст, який мав бути засвоєний дітьми в іграх, чітко визначалися дидактичні та ігрові завдання, дії та правила, очікувався відповідний результат. Нашим завданням стало проектування всього перебігу гри, не руйнуючи її своєрідності та вільного характеру.

Гра не тільки закріплювала вже наявні у дітей знання та уявлення, а й стала своєрідною формою активної пізнавальної діяльності, в процесі якої вони під керівництвом вихователя опановували нові знання.

Організуючи гру та керуючи нею, ми впливали на взаємодію між колективом дітей і через колектив на кожну дитину. Стаючи учасником гри, дитина стикалася з необхідністю узгоджувати свої наміри та дії з іншими, підкорятися правилам, які встановлювалися у грі.

Нами широко використовувалася гра як засіб фізичного виховання. Адже більшість ігор потребує активних рухів, які посилюють кровообіг, сприяють більш повному та глибокому обміну речовин. Використовуючи чітку систему ігор, які поступово ускладнювалися, ми підвищували ефективність розумового та фізичного розвитку дошкільників. Вони створювали у них радісний, бадьорий настрій, а позитивний емоційний стан – це запорука повноцінного фізичного та психологічного розвитку дитини й водночас умова виховання життєрадісної, доброзичливої вдачі.

Робота з ігрової діяльності проводилася нами завдяки створенню наступних умов:

- ігровий простір організовувався таким чином, щоб відповідати особливостям вікового та всебічного розвитку дитини, сприяти цілісному формуванню її особистості;

- велася постійна робота з удосконалення предметно-розвиткового середовища;

- створено фонд методичних та ілюстративних матеріалів; систематично поповнюються фонди наочних матеріалів;

- організовано театралізовану зону, де зберігаються речі та костюми, серед яких створені руками педагогів, батьків та дітей тощо.

Предметно-просторове середовище групи включало ігрову зону, зону фізичної активності, дослідницьку зону (зону експериментування, для ігор з різними природним матеріалами), інтелектуальну зону (настільні ігри, книги, ігри на розвиток дрібної моторики) та зону усамітнення.

Особливе місце у цій системі організації простору групи зайняло оформлення простору пов'язане з життям і діяльністю дітей. Дитячі малюнки, вироби, фотографії та інші продукти їх діяльності розташовувалися в різних зонах і центрах активності, крім того, було виділене місце для постійного розміщення дитячих робіт (виставка, яка періодично змінювалася).

Створення освітнього середовища для дітей старшого дошкільного віку було спрямоване нами на розвиток активного пізнавального процесу, стимулювання самостійності, відповідальності та ініціативності. А також на активізацію розвитку інтелектуальної, емоційної, соціальної та креативної сфер особистості дитини [56, с. 22].

Щоб кожна дитина могла займатися своїми улюбленими видами діяльності, такими як конструювання, малювання, рукоділля, ігри в театр та загальні ігри, а також експериментування, необхідною стала організація простору, який дозволив би об'єднувати дітей у підгрупи для спільних занять. Важливою умовою стало також надання відповідного обладнання, стимулюючих матеріалів, технічних пристроїв та іграшок. Розширений набір матеріалів, що включав різні посібники для читання і письма, викликав інтерес дітей до актуальних проблем, що виходять за межі їх особистого досвіду. Усе це дозволяло відтворити життєвий досвід дитини [39, с. 142].

Загалом, організація ігрового середовища в групі дітей старшого дошкільного віку є істотним аспектом їх розвитку. Організоване нами різноманітне ігрове середовище сприяло розвитку усіх сфер особистості дитини. Гра приносила радість і задоволення, а також стала ефективним інструментом засвоєння знань та розвитку необхідних навичок для успішної адаптації дітей у майбутньому навчальному та соціальному середовищі.

Працюючи з дошкільниками, ми переконалася, що гра, займаючи визначне місце у житті дітей, є природним станом, потребою дитячого організму та засобом цілісного розвитку дитини. Вона створює такий позитивний емоційний фон, у якому усі психічні процеси проходять найбільш активно; розкриває індивідуальні здібності дитини, дозволяючи визначити рівень її знань та уявлень.

В основі побудови комплексу ігор для цілісного розвитку дітей було покладено такі принципи дидактики, як принцип поступовості, систематичності, послідовності, врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, принцип розвиваючої освіти, вирішення завдань цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку [56, с. 65].

Нами відбиралися ігри як у процесі освітньої діяльності (з формування математичних уявлень, розвитку мовлення, ознайомлення з природним оточенням, з предметним оточенням, розвитку сенсорної культури), так і у вільний час (на прогулянках, самостійній ігровій діяльності).

Щоб діти могли спокійно гратися в різні ігри, не заважаючи іншим, ми вибирали для цього безпечне місце. Заздалегідь готували необхідний матеріал для обраної гри (іграшки, картинки, різні предмети, природний матеріал тощо).

Перш ніж розпочати гру, викликали у дітей зацікавленість нею, бажання грати за допомогою загадки, лічилки, сюрпризу, нагадуючи про гру, в яку діти охоче грали раніше.

Беручи активну участь в організації та проведенні ігор ми ознайомлювали дітей із змістом гри, пояснювали її хід та правила, показували ігрові дії, спрямовуючи дії гравців (нагадуванням, питанням, порадою).

При підведенні результатів гри наголошували, що шлях до перемоги можливий лише через подолання труднощів, увагу та терпіння. Надавали об'єктивну доброзичливу оцінку діям гравців. Спостерігаючи за поведінкою дітей у процесі гри, виявляли їх індивідуальні особливості [39, с. 146]. Наприклад, якщо ми помічали, що дитина не стримує своїх емоцій при виконанні правил гри, то намагалися дати їй роль, у якій вона сама повинна контролювати виконання правил іншими дітьми.

Далі розглянемо більш детально комплекси ігор та ігрових вправ, які ми використовували з метою цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку, включаючи усі п'ять сфер: когнітивну, соціальну, емоційну, креативну та фізичну.

У віці 5-6 років діти прагнуть дізнатися про нове, виявляють чималу самостійність, тому при проведенні гри ми ознайомлювали з правилами та діями, уточнювали розуміння їх гравцями, брали участь у грі, щоб з'ясувати наскільки її правила засвоєно дітьми, потім пропонували дітям пограти самостійно, стежачи при цьому за перебігом гри. Часто використовували ігри у формі змагання, зокрема такі як «Збери картинку», «Що де росте?» та ін..

У процесі ігрової діяльності особливу увагу звертали на обов'язкове виконання дітьми правил гри, дисциплінованість, дружелюбність. Перед тим, як запропонувати дітям якусь гру, враховували, чи є у них необхідні знання та уявлення. Діти старшої групи грали самостійно в улюблені ігри, такі як «Літає – не літає», «Зіпсований телефон», «Радіо», «Навпаки» та ін.

Відбираючи ігри для дітей шести років, ми намагалися враховувати їх вікові здібності до вміння виділяти загальні та індивідуальні ознаки предметів та явищ, порівнювати, робити узагальнення, логічно та послідовно викладати свої думки.

Нами також використовувалися ігри як метод для розвитку креативного мислення та математичних уявлень у таких іграх як «Не помились!» (частини доби), «Так – ні» (просторові уявлення) та інші. Для розвитку мовлення – «Придумай речення», «Хто більше назве дій», «Скажи по-іншому», «Підбери слово». Для ознайомлення з оточуючим середовищем застосовували ігри «Для чого потрібен предмет?», «Хто попрацював?», «Розумні машини». Зміст ігор і правила до них залежали від програмних завдань того чи іншого виду занять.

Здатність мислити нешаблонно і вигадувати щось нове слугуватиме дітям в складних і нестандартних ситуаціях, допоможе вирости самостійними і впевненими у собі. «Я впораюся!» – так думатиме дитина (а потім і доросла людина). Тому, для розвитку креативного мислення нами використовувалася велика кількість ігор, деякі з них подаємо нижче. Наприклад такі з них як [11]:

1. «Новий образ». Назвати два об'єкти – наприклад, ЯБЛУКО та ЯЛИНКА. Перелічити разом з дітьми по три ознаки кожного (яблуко – соковите, червонобоке, росте на гілці; ялинка – росте у лісі, має голки, зелена). Взяти по

одній ознаці цих об'єктів, об'єднати та придумати новий образ. Один із варіантів: якщо поєднати «соковите – має голки», отримаємо КАКТУС. Запропонувати дітям кілька слів.

2. «Назви три предмети». 1. Я назву одне слово, наприклад, «меблі», а той, кому кину м'яч, назве три предмети, які можна поєднати з цим словом (стіл, стілець, диван...). 2. Навпаки: Я скажу три слова, а ви скажете, як ці слова можна об'єднати одним словом. Наприклад, «смородина, полуниця, агрус-«ягоди»

3. «Так» чи «Ні». *Матеріал:* картки із зображенням різних предметів.

1. Ведучий загадує один із них. Діти повинні вгадати, який предмет він загадав, ставлячи будь-які питання, крім прямого питання про назву.

Запитання:

Із цього предмета можна пити? Ні.

У нього є ручки – ніжки? Ні.

На ньому можна плавати морем? Ні.

На ньому можна їздити? Так.

Він їздить по рейках? Так.

Це поїзд? Так.

Кількість питань 8-10. Якщо не вгадали – міняти.

2. Так само, лише дві підгрупи дітей, одні загадують – інші відгадують. Відповідати тільки «Так» чи «Ні».

3. Описати предмет на зображенні, не показуючи його. Діти мають відгадати. Наприклад: «Він висить надворі. У нього троє очей різного кольору. Йому підкоряються і люди, і машини.

4. Так само, як і в третьому варіанті, лише у дітей на руках 2-4 картки. Потрібно знайти потрібну картинку за описом». Жовтого кольору, тулуб круглий, голова кругла дзьоб гострий».

Розвивальні, пізнавальні дидактичні ігри розроблені нами таким чином, щоб спонукати дітей до розмірковування та розвитку у них мислення, пам'яті, уваги, творчої уяви, розвитку фізичних умінь, позитивних соціальних емоцій та

етичних способів спілкування. Для прикладу нижче наведемо такі ігри як «Відгадай картинку» і «Слідознавці».

1. «Відгадай картинку».

Мета: розвиток логічного мислення; розвиток інтелектуальних здібностей; засвоєння важливого математичного поняття, суть якого в тому, що ціле складається із дрібних частин; розвиток смислового припущення.

Обладнання: ножиці, папір, журнал.

Порядок дій. Зробіть на аркуші паперу горизонтальні надрізи, які доходять до лівого краю. Цим аркушем ви прикриватимете картинку.

Хід гри. Накрийте цим аркушем будь-яку картинку в журналі та відігніть смужки паперу один за одним, перевіряючи, чи зможуть діти відгадати, що зображено на картинці. Поміняйтесь місцями та подивіться, як швидко вам вдасться дати правильну відповідь [16, с. 17].

2. «Слідознавці».

Мета: розвиток логічного мислення; розвиток інтелектуальних здібностей; тренування зорово-моторної координації; формувати та виявляти свої творчі здібності; розвиток сили та вміння утримувати рівновагу; вчитися продумувати події заздалегідь і складати план.

Обладнання: папір, кольорові олівці чи маркери.

Підготовчий етап. Покладіть на підлогу аркуші паперу та попросіть дітей стати на них. Поки вони стоятимуть, окресліть кожному стопу чи обидві стопи. Це можуть зробити й інші діти або навіть сама дитина. Добре, якщо таких слідів буде багато. За бажанням діти можуть розфарбувати свої сліди.

Можна урізноманітнити процес розфарбовування, запропонувавши незвичайні варіанти: сліди в горошок, сліди у веселку, смужку і так далі. Викладіть аркуші паперу з доріжкою слідами по одному або два.

Хід гри. Порядок пересування з одного аркуша на інший залежить від того, лежить перед дитиною один слід чи два, і як далеко один від одного розташовані аркуші. Таким чином, якщо на аркуші намальовано два сліди, гравець може стрибнути на нього двома ногами. Якщо ж на наступному аркуші намальовано

один слід, стрибок відбувається однією ногою – правою чи лівою – залежно від того, яка стопа намальована. Якщо аркуші паперу лежать досить близько, це передбачає короткі стрибки; якщо вони лежать далеко, дитині потрібно робити довгі стрибки [16, с. 18].

Також в ігровій формі нами організовувалася трудова діяльність: ми поєднували дітей в групи, діти змагалися між собою, а потім підводився підсумок роботи («Хто більше збере овочів», «Хто швидше прибере кубики»). Предмети, атрибути, з якими діти ознайомлювалися під час гри, сприяли створенню ігрового задуму у творчих іграх. Наприклад, у грі «Для чого потрібний предмет» кожна дитина вибирала собі якийсь предмет (інструмент, знаряддя праці, іграшку тощо), потім розповідала, як ним користуватися і що можна робити з його допомогою. Потім у сюжетно-рольовій грі діти застосовували ці предмети, роблячи із ними необхідні дії. Якщо цих предметів не було, ми пропонували дітям замітники.

Роль ведучого, у старшій групі дітей досить часто доручали комусь з учасників, діти самі підбирали собі партнерів та організовували ситуацію для гри. Ми спостерігали за гравцями, допомагали порадою, об'єктивно оцінювали виконання правил кожною дитиною.

Діти старшого віку полюбляють грати у небилиці. Перед тим, як проводити гру «Хто більше помітить небилиць», пояснювали дітям, що небилиця – це вигадка, те, чого не буває в житті насправді.

При аналізі гри, нами зверталася увага на моральну поведінку дітей: здатність прийти на допомогу, не вихвалитися своїми успіхами, бути терплячими, не перебивати своїх друзів.

Тому іграми та ігровими вправами, які ми застосовували з метою соціально-емоційного розвитку стали наступні:

1. «Відтворення ситуацій».

Мета: навчання дружної поведінки.

Дітей просять програти задані ситуації, використовуючи «чарівні засоби розуміння»:

- Ти виходиш у двір і бачиш, що два незнайомих тобі хлопчики б'ються.
- Тобі дуже хочеться погратися з такою ж іграшкою, як у Соломійки.
- Ти образив свого друга.
- Ти граєшся з хлопцями в морську подорож. Тобі дуже хочеться бути капітаном, але капітан зараз – Дмитрик [41, с. 86].

Програючи задані ситуації, більшість дітей показали недостатньо сформоване вміння користуватися засобами ненасильницької взаємодії і показувати приязне ставлення. Тому кожную ситуацію розігрували по кілька разів, вибираючи з допомогою вихователя найбільш підходящу модель поведінки.

2. «Дружити – не дружити».

Мета: вчити розуміти почуття і ставлення іншого.

Вихователь дає дітям завдання по черзі зобразити сердитого хлопчика, веселу дівчинку, скривджену дівчинку, полохливого хлопчика тощо. Решта дітей обговорюють, чи хочуть мати такого друга і чому.

3. «Клеєвий дощик».

Мета: емоційне переживання єдності з іншими.

Діти стають в одну колону, кладуть руки один одному на пояс. Починають рух, склеївшись дощовими краплями. На шляху їм зустрічаються перешкоди: потрібно проповзти під столом, обігнути валуни, переступити через лавку тощо. Але розклеїтись вони не можуть.

4. «Створення дива».

Мета: розширити уявлення про співчуття, сприяння іншому; про увагу до людини.

Діти йдуть назустріч один одному, тримаючи в руках «чарівні палички». Вони доторкуються до плеча товариша з питанням: «Що я можу зробити для тебе?», «Чим я можу тобі допомогти?». Попередньо вихователь може показати варіанти відповідей: «Заспівай, затанцюй, посміхнися». Або діти можуть домовитися про час і місце «створення дива» [41, с. 87].

По завершенні дітей підводять до висновку про те, що приємніше: проявляти байдужість чи співчувати і допомагати?

На прогулянці проводили ігри з природним матеріалом (насінням рослин, листям, камінчиками, черепашками) «*Chiї це дітки?*», «*Від якого дерева лист?*», «*Зроби візерунок з камінчиків*», «*Розклади листя за меншою величиною*» та інші. Для прикладу наведемо зразок ігор, які ми також проводили з дітьми на прогулянці [16, с. 19]:

«**Лічба**». Рахуйте все: дерева, будинки, машини, тварин. Рахуйте разом або змагайтеся, у кого число вийде більше. Дитина запам'ятовувала порядкові числа, розвивала уважність та концентрацію.

«**Що в мішку?**». Брали непрозорий мішок, у який клали різні предмети. Діти повинні по черзі запускали руку в мішок і навпомацки здогадувалися, що це. У процесі вони описували тактильні характеристики, збагачували словниковий запас, активували сенсорні точки на долонях, натреноували дикцію та пробуджували уяву.

«**Міста**». Цікаве заняття, популярне навіть у дорослих людей. Зміст гри: одна дитина називає місто, друга – інше місто, назва якого починається на останню літеру попереднього. Так діти дізнавалися про нові назви міст, збагачували словниковий запас, концентрували увагу, розвивали пам'ять і навчалися сприймати інформацію на слух.

«**Де живе вітер?**». Так, ми дозволяли дитині пофантазувати. Вона уявляла, як виглядає вітер, якщо він жива істота. Де він живе і як виглядає його хата. Дитина пробувала фантазувати, розвивала уяву, вчилася граматично правильно складати речення.

«**Заборонене число**». Вибирали будь-яке число. Починали рахунок від 1 до 9, пропускаючи заборонене число та вставляючи його у будь-якому місці. У цей момент діти ляскали в долоні. Вправа розвивала уважність, діти вчилися сприймати інформацію на слух та реагувати на неї.

Під час прогулянки, з метою покращення фізичних якостей дітей, нами також було організовано і проведено заняття у змагально-ігровій формі з використанням таких ігор як «*Море хвилюється раз, море хвилюється два*»; «*Хто швидше до лінії*»; «*Захищай ворота*»; «*Боротьба з опором*»; «*Черепахи*»;

«На одній лижі»; «Йде коза лісом» [40, с. 213]. План конспект ігрового заняття з фізичного розвитку подаємо у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

План-конспект заняття у змагально-ігровій формі для дітей старшої групи

<i>Дата проведення:</i> квітень.		
<i>Час проведення:</i> прогулянка, перша половина дня.		
<i>Місце проведення:</i> спортивний майданчик ЗДО.		
<i>Інвентар:</i> іграшки, прапорці на стійках, шнури, кубики, м'ячі великі, полегшені м'ячі, санки, лижі, набивний м'яч.		
<i>Завдання:</i>		
1. Удосконалювати вміння колективних взаємодій при виконанні фізичних вправ; координацію рухів		
2. Розвивати силу, швидкість; спритність; швидкісно-силові якості.		
Назва гри, побудова	Дозування	Методичні вказівки
<i>Вступна частина</i>		
1. «Море хвилюється раз, море хвилюється два»	2-3 рази	Можна запропонувати поділити групу на 2-3 підгрупи
2. «Хто швидше до лінії»	2-3 рази.	Залежно від підготовленості дітей можна зменшити або збільшити дистанцію
<i>Основна частина</i>		
1. «Захищай ворота»	2-3 рази	Застосовувати різні обманні рухи та відбивання м'яча лише руками
2. «Боротьба з опором»	2-3 рази	При виштовхуванні без допомоги рук гравці весь час повинні перебувати в контакті. При взаємодії за допомогою рук гравці не повинні тягнути за одяг
3. «Черепahi»	2-3 рази	Для початку можна запропонувати дітям сидіти один за одним, але відштовхуватися так само чотирма ногами одночасно
4. «На одній лижі»	2-3 рази	Можна використовувати короткі пластмасові лижі
<i>Завершальна частина</i>		
1. «Йде коза лісом»	2-3 рази	Рухи повторюються згідно віршованого тексту

Варто зазначити, що свіже повітря активує правильну роботу травної, центральної нервової, рухової систем. Насичуючись киснем, дитячий організм формується та функціонує відповідно до віку. Відтак, ігри на свіжому повітрі сприяли всебічному розвитку дитини та зміцненню всіх її систем.

У формі змагань ми також організували проведення настільно-друкованих ігор, тільки вже в приміщенні старшої групи дошкільного закладу: хто швидше

збере сюжетну картинку із 8–10 частин; хто першим закриє картинки на своїй картці (Зоологічне лото); хто першим збере картинку із дрібних частин у грі «Пазли». Нами також приділялася значна увага розвиваючим іграм на логічне мислення: «Математичне доміно», «Геометричне доміно», «Фігури», «Закономірності». У грі доміно «Віднімання», «Ознаки» індивідуально працювали з кожним із дітей, хто не засвоїв програмне завдання. *(Комплекс ігор та ігрових вправ розроблений нами для цілісного розвитку старших дошкільників подаємо у Додатку Г).*

Ще одним напрямком цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку стала організація спільної діяльності батьків і дітей. Цей напрямок передбачав побудову дитячо-батьківських відносин на основі суб'єкт-суб'єктної позиції, і дитина отримувала можливість прийняти нову батьківську позицію, сформувані позитивні очікування та навчитися новим способам емоційної взаємодії та співробітництва [61, с. 129].

В основу роботи з формування партнерських відносин були покладені спільні види діяльності батьків і дітей як необхідної умови соціального взаємозв'язку; активна участь батьків у цілісному розвитку дитини; усвідомлення, моделювання та вирішення батьками проблемних та конфліктних міжособистісних ситуацій.

З метою залучення батьків до участі у заходах, які сприяли встановленню доброзичливих відносин між дорослими та дітьми, створенню атмосфери радості та порозуміння проводилися спільні заходи спортивної спрямованості; свята; інсценування, постановка театралізованих вистав. Крім того, чимала кількість ігор передбачає присутність батьків чи педагогів. У взаємодії з дорослими діти отримують необхідні знання та навички, які будуть необхідні їм у майбутньому [37, с. 216].

Важливо нагадати, що займаючись з дітьми, необхідно проявляли неабияку фантазію. Будь-які предмети, які використовуються в повсякденному житті, можуть стати навчальними матеріалами для молодих дослідників. Таким чином дорослі у спільній ігровій діяльності сприятимуть розширенню кругозору

дітей та допомагатимуть у вирішенні складних завдань. Під час зустрічей з батьками ми давали поради і рекомендації для проведення ними спільних ігор з дітьми. Наприклад:

«Математика з м'ячем». Візьміть маленький м'яч. Придумайте рівняння. Кидайте м'яч дитині і називайте приклад, а вона, повертаючи м'яч, повинна сказати відповідь. Придумуйте нескладні рівняння, щоб дитина могла їх швидко вирішити. Одночасно тренуються кілька напрямів: хапальний рефлекс, м'язи рук, тактильні рецептори, візуальне сприйняття, усний рахунок, мовленнєвий апарат, швидкість реакції.

«На пошуки скарбів». Дошкільник, який уже освоїв читання, зможе прочитати записки з підказками, розташованими в різних кутках будинку. Використовуйте шифри у вигляді рівнянь або речень, у яких пропущено слова. Мета: дістатися до скарбу, захованого задалегідь, натренувати візуальне сприйняття, логіку, просторове мислення, математичний рахунок та мовлення.

«Намалюй мене». Мама описує предмет: «Він невеликий, червоного кольору, обидві його половинки однакові, якщо по ньому вдарити рукою – він підстрибне». Дошкільник, не кажучи жодного слова, повинен намалювати те, що зрозумів з опису. Дитяча фантазія отримує основу розвитку, напружується пам'ять, освоюється логічне та просторове мислення, тренується моторика та координація.

«Де мама?». Виріжте з паперу чи журналів різних птахів і тварин. Важливо, щоб було дитинча та його мама. Зображення дитинчат дайте маленькому слідопити, а зображення мам розкладете на різних поверхнях. Можна додати смужки паперу зі слідами, які вказують напрямок пошуку. Під час заняття тренується просторове мислення, координація, пам'ять, вивчаються нові слова, сприймається візуальна інформація та відбувається її аналіз [65, с. 172].

Отже, граючи, діти навчалися спілкуванню з однолітками, дорослими, опановували правила поведінки, розвивали інтелект, фізичні якості, творчі здібності, мовлення, завдяки чому у них формувалося почуття гумору.

Організовані нами ігри надавали чималу допомогу для підтримки у дитини позитивного емоційного настрою під час її перебування серед інших дітей.

3.2. Аналіз ефективності психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дитини у дошкільні роки

Для перевірки ефективності системи роботи з цілісного розвитку старших дошкільників нами проведено контрольний етап дослідження. Під час цього етапу були використані ті ж методики, що й на початку дослідження, оскільки для визначення рівнів цілісного розвитку були необхідні сталі показники, щодо яких можна простежити його динаміку у дітей досліджуваної групи.

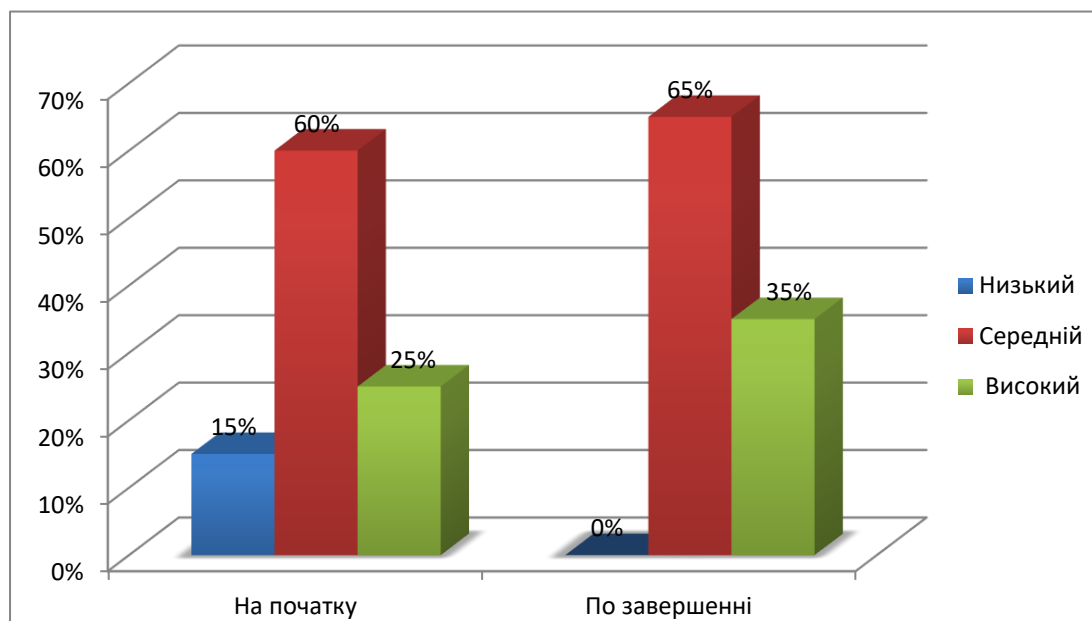
Узагальнені результати виявлених рівнів розумового розвитку на початковому і завершальному етапах дослідження за методикою «Четвертий зайвий» проаналізовано і занесено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Стан розумового розвитку на початковому і контрольному етапах

Показники рівнів	Кількість осіб		%	
	На початку	По завершенні	На початку	По завершенні
Низький	3	-	15	-
Середній	12	13	60	65
Високий	5	7	25	35

Результати констатувального і контрольному етапів дослідження за першою методикою для кращої наочності відображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Оцінка рівнів розумового розвитку (%)

Аналіз даних, наведених у табл. 3.2 та рис. 3.1, дозволяє зробити такі висновки: високого рівня досягло 35% дітей. У порівнянні з констатувальним етапом кількість дітей збільшилась на 10%. У них сформовані розумові операції узагальнення і класифікації; до середнього рівня віднесено 65% дітей досліджуваної групи. Вони правильно поєднують предмети, але при цьому дають їм неточну назву. Порівняно з констатувальним етапом кількість дітей на цьому рівні збільшилося на 5%. Отримані дані за методикою «Четвертий зайвий» свідчать про те, що кількість дітей з високими показниками підвищилася, а дітей з низькими показниками під час контрольного етапу дослідження не було виявлено.

Як бачимо за результатами контрольного етапу спостерігається позитивна динаміка розумового розвитку дітей.

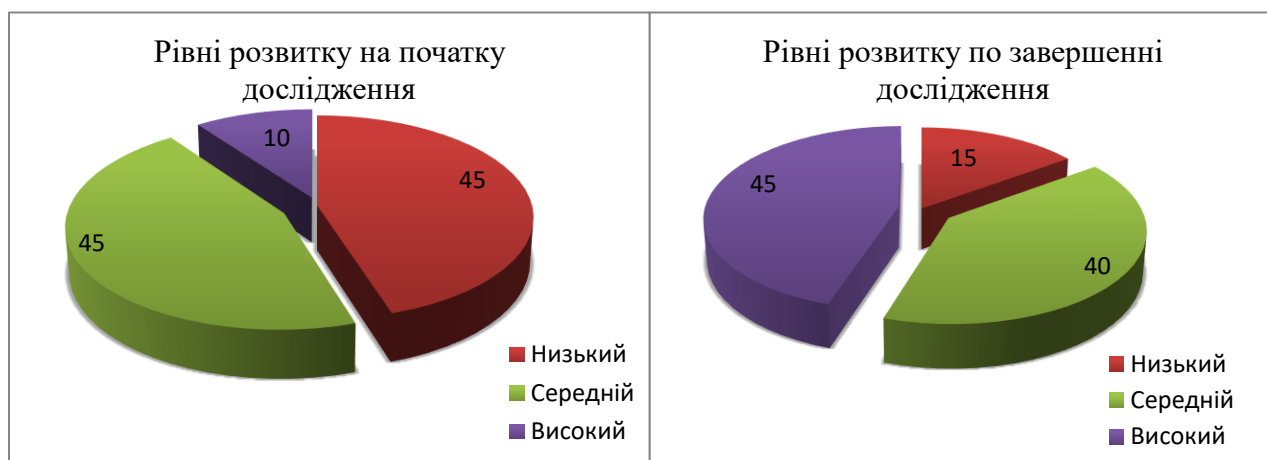
З метою визначення ефективності застосування комплексу ігрових вправ з розвитку фізичних якостей під час занять на повітрі, була проведена повторна діагностика їх сформованості в групі дітей старшого дошкільного віку. Нами отримано показники за п'ятьма тестами. Результати проаналізовано і занесено у кількісному та процентному співвідношенні у табл. 3.3.

Стан розвитку фізичних якостей на початковому і завершальному етапі

Фізичні якості		Рівні					
		Низький		Середній		Високий	
		На поч.	По зав.	По поч.	По зав.	По поч.	По зав.
1. Швидкість	кількість	10	3	9	7	1	10
	%	50	15	45	35	5	50
2. Координація	кількість	8	3	10	8	2	9
	%	40	15	50	40	10	45
3. Витривалість	кількість	6	2	12	8	2	10
	%	30	10	60	40	10	50
4. Сила	кількість	10	2	7	9	3	9
	%	50	10	35	45	15	45
5. Гнучкість	кількість	11	3	7	8	2	9
	%	55	15	35	40	10	45

Згрупувавши усі показники за рівнями розвитку ми виявили, що середній показник розвитку фізичних якостей дітей віднесених до високого рівня на завершальному етапі дослідження склав 45%; середній показник розвитку фізичних якостей дітей віднесених до середнього рівня – 40%; низький рівень за усіма тестами показали 15% дітей старшого дошкільного віку, які брали участь у дослідженні.

Узагальнені показники розвитку фізичних якостей старших дошкільників отримані за на початку і по завершенні дослідження нами проаналізовано і з метою кращого уявлення відображено на діаграмі (рис. 3.2.).

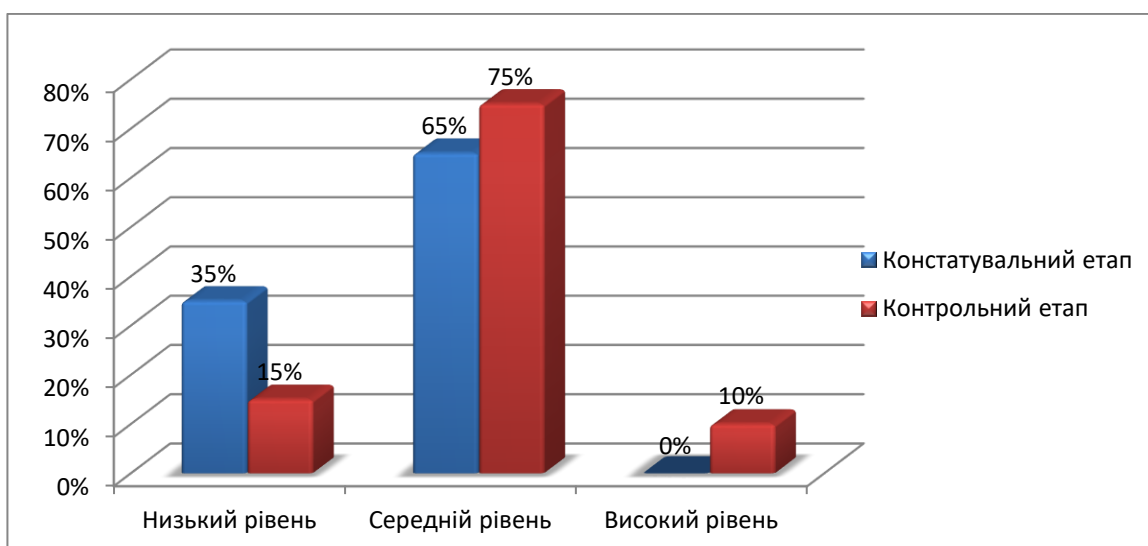

Рис. 3.2. Узагальнені показники фізичних якостей старших дошкільників отримані на контрольному етапі дослідження

Таким чином, аналіз отриманих результатів за усіма тестовими завданнями показав, що після формувального етапу дослідження у більшості дітей (85%) досліджуваної групи сформованість фізичних якостей знаходилася на високому (45%) і середньому (40%) рівнях, на низькому рівні перебувало лише 15% дітей, що дозволяє зробити висновок про ефективність розробки комплексу ігрових вправ на фізичний розвиток дітей під час ігор на повітрі.

Наступним завданням контрольного етапу дослідження стало визначення рівнів соціально-емоційного розвитку дитини за тими ж методиками, що й на початковому етапі.

Порівняльні показники динаміки соціального розвитку дітей на початку і по завершенні дослідження відображено на діаграмі (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Динаміка соціального розвитку дітей на контрольному етапі

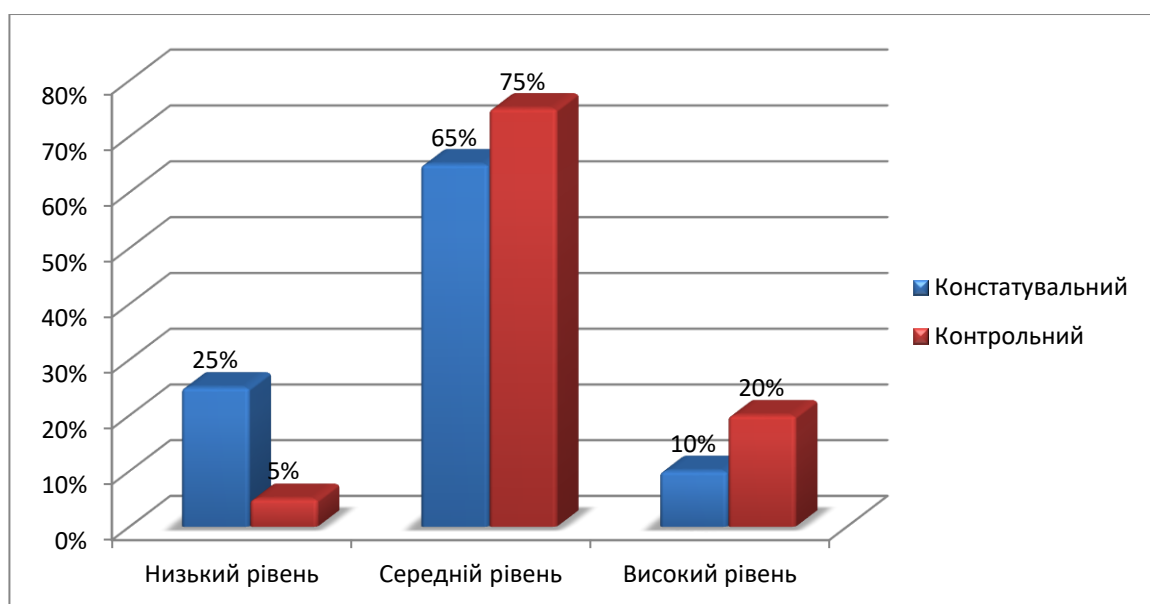
Показники відображені діаграмі свідчать про те, що в досліджуваній групі з'явилися діти (10%) з високим рівнем соціально-емоційного розвитку. Вони мають чіткі уявлення про форми виявлення почуттів іншою людиною, способи проявів дружелюбного ставлення до однолітків. Ці діти усвідомлюють необхідність прояву доброзичливості, чуйності по відношенню до іншого і знають, як це зробити.

Кількість дошкільників із середнім рівнем соціального розвитку також збільшилася на 10%. Вони не завжди переконані в необхідності прояву дружніх

взаємин, доброти й терпимості, проте мають уявлення про норми, правила спілкування, способи проявів доброзичливого ставлення.

На низькому рівні соціального розвитку виявилося на 20% менше дошкільників ніж на початку дослідження (35%). Навіть ті діти, які залишилися на цьому рівні, показали виразну позитивну динаміку в розвитку уявлень про норми і правила поведінки, способи прояву дружелюбного ставлення.

Порівняльні показники динаміки соціально-емоційного розвитку в групі дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм відтворено на діаграмі (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Динаміка цілісного розвитку за емоційним критерієм

Аналіз динаміки соціально-емоційного розвитку дошкільників за емоційним критерієм показав, що показник високого рівня збільшився на 10%. Ці діти постійно налаштовані на взаємодію з однолітками, радіють успіхам друзів, засмучуються від їх невдач. Вони стримують свої почуття при необхідності, усвідомлюючи необхідність доброзичливого ставлення.

Також на 10% збільшилася кількість дошкільників на середньому рівні, оскільки із середнього рівня (на початку було 65%) на високий перейшло двоє дітей і з низького (на початку було 25%) на середній перемістилося 20% дітей. Такі діти в більшості випадків налаштовані на взаємодію з однолітками. Однак

частіше виявляють співчуття тільки по відношенню до близьких друзів. Такі діти не завжди усвідомлюють необхідність дружнього ставлення і не завжди стримують почуття агресії, нетерпимості, частіше виявляють співчуття тільки по відношенню до близьких друзів. Але, в більшості випадків вони налаштовані на взаємодію з однолітками. Кількість дітей з низьким рівнем сформованості дружніх взаємин за емоційним критерієм зменшилася на 20%. В групі залишилася тільки одна дитина з таким рівнем. Повторна діагностика на завершальному етапі роботи показала позитивну динаміку розвитку соціально-емоційних компонентів старших дошкільників у взаєминах з однолітками.

Наступним завданням контрольного етапу дослідження було визначити рівні розвитку креативних здібностей у старших дошкільників та порівняти їх з показниками отриманими на констатувальному етапі. Проаналізовані і згруповані нами показники отримані на обох етапах подаємо у табл. 3.4.

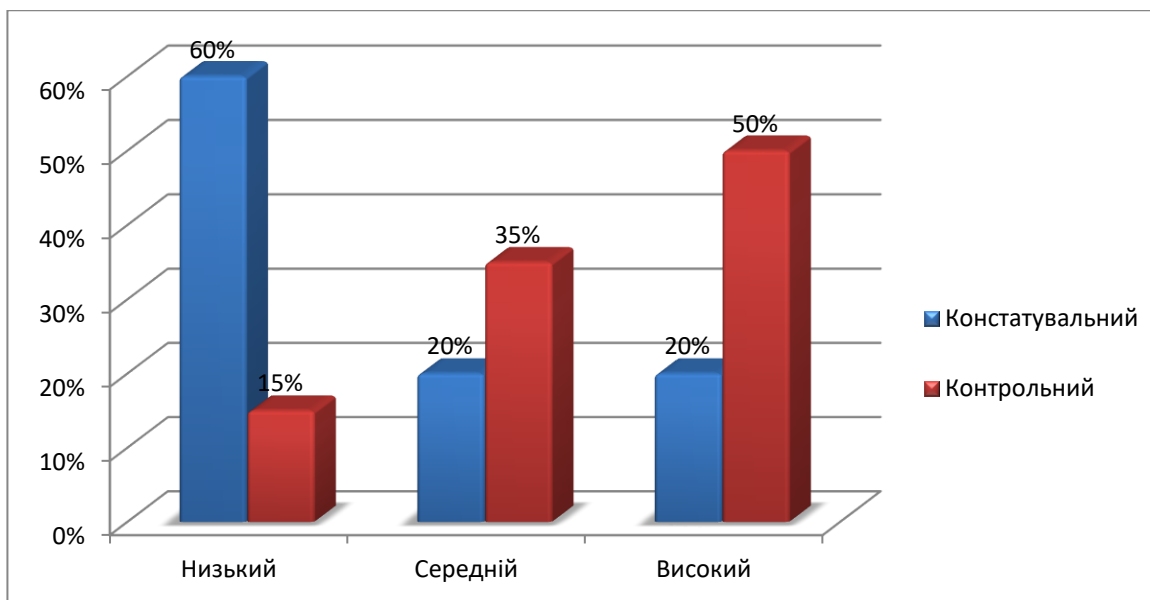
Таблиця 3.4

Зведена таблиця рівнів розвитку креативних здібностей старших дошкільників на контрольному етапі і констатувальному етапах

№п/п	Констатувальний етап		Контрольний етап		№п/п	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Бали	Рівні	Бали	Рівні		Бали	Рівні	Бали	Рівні
1	1	Н	2	С	11	2	С	3	В
2	3	В	3	В	12	1	Н	1	Н
3	1	Н	2	С	13	3	В	3	В
4	2	С	3	В	14	1	Н	2	С
5	3	В	3	В	15	1	Н	3	В
6	1	Н	3	В	16	1	Н	2	С
7	1	Н	1	Н	17	2	С	3	В
8	2	С	3	В	18	1	Н	2	С
9	1	Н	2	С	19	1	Н	1	Н
10	1	Н	2	С	20	3	В	3	В

З метою кращого відображення отриманих результатів рівні розвитку креативних здібностей дітей подаємо на діаграмі (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Рівні розвитку креативних здібностей у дітей старшого дошкільного віку

На контрольному етапі в групі дітей старшого дошкільного віку, з якими проводилося дослідження, високий рівень розвитку креативних здібностей зафіксовано у 50% дітей, що на 30% більше ніж на констатувальному, середній рівень – у 35% дошкільників, що на 15% більше, ніж на констатувальному етапі, 5% дітей залишилися на низькому рівні розвитку креативних здібностей, хоча на початку дослідження на цьому рівні перебувало 60% дітей.

Порівняльний аналіз показників за двома етапами дозволяє зробити висновок, що рівні розвитку креативних здібностей підвищилися, оскільки нами було створено відповідний правилам безпеки і побажанням дітей розвитково-предметний простір, з дітьми цілеспрямовано проводилися ігри та ігрові заняття в групі дошкільного закладу і на повітрі; було встановлено партнерську взаємодію у спільній діяльності з дітьми та їх батьками.

На підставі отриманих результатів можна зробити висновок про успішність психолого-педагогічної роботи з розвитку креативних здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

Згрупувавши показники отримані на обох етапах за усіма методиками нами визначено рівні цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

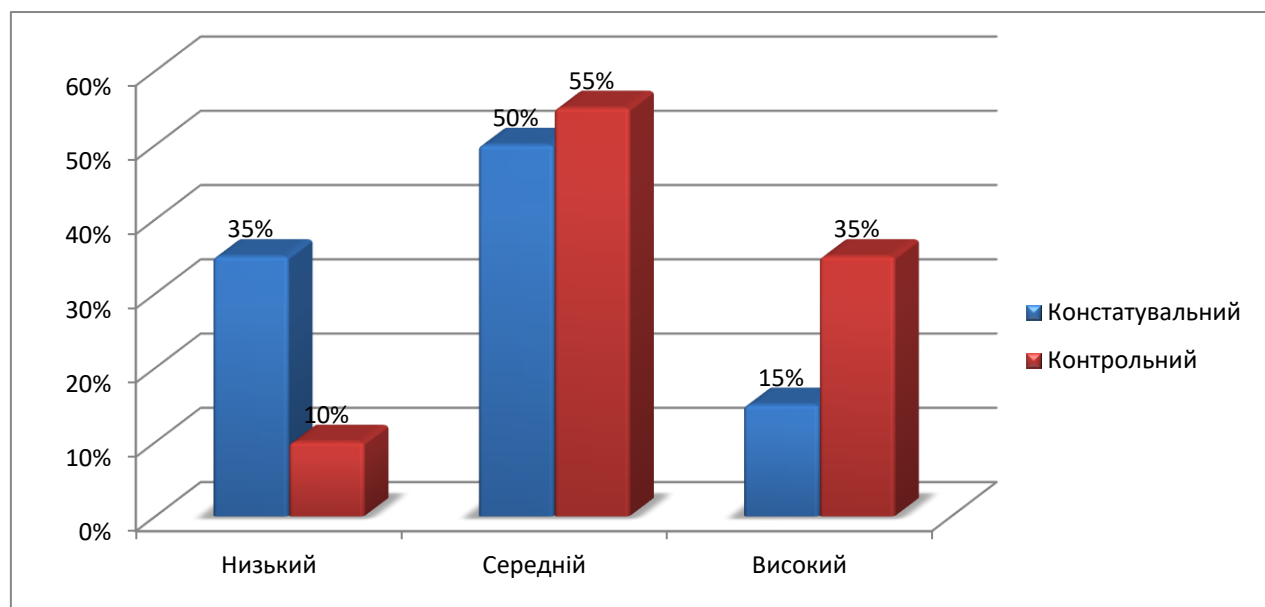
Отримані дані щодо рівнів цілісного розвитку старших дошкільників за усіма методиками відображено у табл. 3.5 і на діаграмі (рис. 3.6)

Таблиця 3.5

Рівні цілісного розвитку старших дошкільників за усіма методиками

Методики		Рівні в %					
		Низький		Середній		Високий	
		Конст.	Контр.	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
1.	Діагностика розумового розвитку. «Четвертий зайвий»	15	-	60	65	25	35
2.	Педагогічне тестування фізичних якостей	45	15	45	40	10	45
3.	Діагностика соціального розвитку «Картинки»	35	10	65	75	0	15
4.	Діагностика емоційного розвитку «Незакінчені історії»	25	5	65	75	10	20
5.	Діагностика креативного розвитку «Як врятувати зайчика?»	60	15	20	35	20	50
Узагальнені показники за усіма методиками		35	10	50	55	15	35

З метою кращого уявлення результатів дослідження цілісного розвитку дітей показники за усіма методиками відображено на діаграмі (рис. 3.6)

Рис. 3.6. Узагальнені показники цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку за усіма методиками

По завершенні контрольного етапу дослідження цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку, низькому – 10% дітей, хоча на першому етапі таких дітей було 35%; середньому трохи більше половини 55% дітей – (на початку було 50%); високому рівню відповідало 35% (на початку було 15%) дітей.

Табличні дані та показники, наочно відображені на діаграмі, вказують на позитивну динаміку в цілісному розвитку дітей старшого дошкільного віку. Найвищі результати сформованості якостей цілісного розвитку простежуються за креативним (було 20% стало 50%,) і фізичним (було 10% стало 40%) розвитком. Хоча, хотілося б підкреслити, що висхідна динаміка у цілісному розвитку дитини простежується за усіма сферами. Це говорить про те, що організовані й створені нами психолого-педагогічні умови сприяли зміцненню ментального і фізичного здоров'я дітей старшого дошкільного віку. Усі сфери цілісного розвитку дитини (когнітивна, фізична, соціальна, емоційна, креативна) цілеспрямовано розвивалися нами у тісному взаємозв'язку одна з одною.

Аналіз результатів дослідження на контрольному етапі показав, що розроблені психолого-педагогічні умови є ефективним засобом цілісного розвитку дітей дошкільного віку. Зазначимо, що на відміну від констатувального етапу показники, отримані переважною більшістю дітей на контрольному етапі, відрізняються підвищенням розвитку мислення, реалізму уяви, а також покращення здібностей у баченні цілого раніше за частини. Діти покращили фізичні якості і прагнули використовувати наявний руховий досвід у різних ситуаціях активної взаємодії; поліпшилася також здатність до співпраці та взаємодії з однолітками; вони отримували задоволення від діяльності до якої були залучені та більше розуміли емоції інших. Істотно піднявся надситуативно-перетворювальний характер креативних рішень: під час вирішення проблеми діти не просто вибирали якусь з нав'язаних ззовні альтернатив, а самостійно створювали її альтернативне вирішення.

Отже, результати формувального етапу дослідження підтвердили, що реалізація визначених психолого-педагогічних умов забезпечує оптимальне підвищення рівнів цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку, а також

сприяє вдосконаленню розвитку когнітивних процесів, фізичних якостей, креативних здібностей, соціально-ціннісних навичок та емоційно-ціннісних взаємовідносин між дорослими та однолітками.

Висновки до розділу 3.

1. У третьому розділі магістерської роботи нами представлено систему психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку і здійснено аналіз їх ефективності. Основними такими умовами стали:

1) організація освітнього процесу з урахуванням «зони найближчого розвитку» дітей, з опорою на активну розумову діяльність;

2) створення спеціального предметно-розвиткового середовища, що надає кожному суб'єкту освіти можливості для здійснення різних видів спільної та індивідуальної діяльності, пізнавальної та фізичної активності;

3) організація педагогічного процесу на ідеях партнерських взаємин між педагогами, дітьми, батьками та педагогічної підтримки, спрямованих на розкриття особистісного, інтелектуального та креативного потенціалу дитини;

4) використання в освітньому процесі ігрових технологій, методів та прийомів, які сприяють цілісному розвитку та саморозвитку особистості у когнітивній, фізичній, соціальній, емоційній та креативній сферах.

2. Аналіз результатів дослідження показав, що по завершенні формувального етапу роботи, низькому рівню відповідало – 10% дітей, хоча на першому етапі таких дітей було 35% дітей; середньому трохи більше половини 55% дітей – (на початку було 50%); високому рівню відповідало 35% (на початку було 15%). Реалізація визначених психолого-педагогічних умов забезпечила оптимальне підвищення рівнів цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку і сприяла вдосконаленню і переходу кількісних змін в якісні. Це говорить про те, що організовані нами психолого-педагогічні умови є ефективним засобом зміцнення ментального і фізичного здоров'я дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було зроблено наступні висновки:

1. Проаналізовано сутність поняття «цілісний розвиток» у науковій літературі і встановлено, що цілісним розвитком особистості є високий рівень розвитку всіх її сторін, які необхідно формувати одночасно в тісному взаємозв'язку та в узгодженості між собою. Цілісний розвиток зосереджується фізичних, когнітивних, емоційних, соціальних, креативних аспектах особистості дитини, забезпечуючи всебічну траєкторію зростання, шляхом створення комфортного та безпечного середовища, яке дозволяє дитині навчатися й зростати. Збалансована освіта є ключем до виховання всебічно та цілісно розвинених особистостей, що зможуть бути успішними в складному світі, який вони успадкують.

2. Розкрито психолого-педагогічні особливості цілісного розвитку дітей дошкільного віку і з'ясовано, що завдяки спеціальним підходам у вихованні та освіті вони можуть повністю розкрити свій потенціал у різних сферах. Роль педагогів і батьків виходить за межі навчання; вони стають творцями середовища, яке визнає та плекає унікальні здібності кожної дитини. У цьому процесі когнітивний розвиток формує основу для академічного успіху, критичного мислення та вирішення проблем. Фізичний розвиток доповнює це, забезпечуючи дітям силу й здоров'я, необхідні для дослідження навколишнього середовища. Соціально-культурний аспект розвиває навички співпраці та ознайомлює дітей з різними культурами. Психічний розвиток зосереджується на формуванні стійкості та вихованні любові до навчання, тоді як креативний розвиток закріплює у дитини відчуття взаємопов'язаності компонентів її цілісного розвитку. Кожен з цих аспектів не є важливішим за інші. Саме їх інтеграція дозволяє цілісному розвитку по-справжньому розкритися.

3. Визначено рівні цілісного розвитку дітей дошкільного віку, і встановлено, що низькому рівню, по завершенні констатувального етапу дослідження, відповідало 35% дітей; середньому – 50%; високому – 15% дітей.

Це вказує на недостатній рівень цілісного розвитку старших дошкільників. Найвищі результати сформованості якостей цілісного розвитку простежуються за розумовим розвитком (25%), найнижчі – за соціальним (високого рівня не було виявлено). За фізичним та емоційним розвитком найвищі результати отримали лише 10% дітей, за креативним – 15%. Це говорить про те, що в досліджуваній групі одночасно з розумовим розвитком необхідно удосконалювати соціальні, емоційні, креативні та фізичні якості дітей. Адже цілісно розвинута дитина насамперед має бути здоровою ментально і фізично. Тому, виникла необхідність у створенні ефективних психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

4. Схарактеризовано методичне забезпечення психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників і визначено, що цілісний розвиток дошкільників в освітньому процесі полягає в організації різних видів дитячої діяльності, у межах якої вони активно розвиватимуться, і вдосконалюватимуть вже існуючі знання, вміння, навички, а також отримуватимуть нову інформацію про навколишній світ у процесі взаємодії один з одним, педагогом і предметно-просторовим середовищем. Насичене предметно-просторове середовище, різноманітна ігрова діяльність у взаємодії з дитиною є основними засобами формування цілісної особистості та джерелом її знань і соціального досвіду.

5. Основними психолого-педагогічними умовами запропонованими нами для цілісного розвитку дітей стали:

1) організація освітнього процесу з урахуванням «зони найближчого розвитку» дітей, їх вікових та індивідуальних особливостей, з опорою на активну розумову діяльність;

2) створення спеціального предметно-розвиткового середовища, що надає кожному суб'єкту освіти можливості для здійснення різних видів діяльності;

3) організація педагогічного процесу на ідеях партнерських взаємин між педагогами, дітьми та батьками;

4) використання ігрових технологій, методів та прийомів, які сприяють цілісному розвитку та саморозвитку особистості в усіх сферах.

Граючи, діти навчалися спілкуванню з однолітками, дорослими, опановували правила поведінки, розвивали інтелект, фізичні якості, креативні здібності, також в групі дітей підтримувався позитивний емоційний настрій.

6. Здійснено аналіз ефективності психолого-педагогічних умов цілісного розвитку дошкільників і встановлено, що по завершенні формувального етапу дослідження, низькому рівню відповідало 10% дітей (на початку було 35%); середньому – 55% дітей (на початку було 50%); високому – 35%, хоча на першому етапі таких дітей було лише 15%. Висхідна динаміка спостерігалася за усіма напрямками цілісного розвитку. Це говорить про те, що реалізовані нами психолого-педагогічні умови забезпечують оптимальне підвищення рівнів цілісного розвитку дітей старшого дошкільного віку і сприяють вдосконаленню розвитку когнітивних процесів, фізичних якостей, креативних здібностей, соціальних навичок та емоційно-ціннісних взаємовідносин між дітьми.

Отже, створені нами психолого-педагогічні умови є ефективним засобом цілісного розвитку дитини в дошкільні роки. Ефективність психолого-педагогічних умов доведена показниками, які характеризують перехід з одного рівня розвитку якостей особистості на більш високий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2016. 277 с.
2. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття : пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. 2015. № 1. С. 5–17.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України / Під науковим керівн. Піроженко Т. О., авт. кол-в : Байер О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П. та ін. Київ : Либідь, 2021. 37 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 2003. 280 с.
5. Бех В. П. Шалімова Є. О. Функціональна модель особистості : пошуки політико-культурних детермінант поведінки. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 255 с.
6. Беленька Г. В., Борисова З. Н., Машовець М. А. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія; ред. І. І. Загарницька. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 310 с.
7. Богуш А. М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : збірник наукових праць*. Київ, 2017. Кн.1. С. 18-23.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2001. 1140 с.
9. Виготський Л. С. Проблема навчання та розумового розвитку в дошкільному віці / Зібрання творів : У 6 т. Т. 1. Питання теорії та історії психології / За ред. А. Р. Лурія, М. Г. Ярошевського. 2006. 488 с.
10. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посіб. / Боришевський М. Й. та ін. ; заг. ред. М. Й. Боришевського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ : [б. в.], 2013. 103 с.

11. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, О. Рейпольська та ін., Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/10041/1/2.pdf>
12. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. В. Скрипченко та ін. Вид. 2-ге, доп. Київ : Каравела, 2008. 399 с. (Вища освіта в Україні).
13. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
14. Воронов В. А., Гавриш Н. В., Канішевська Л. В., Піроженко Т. О., Рейпольська О. Д., Сисоєва С. О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В. Б. 2020. URL : [https:// bit.ly/2E3xuLJ](https://bit.ly/2E3xuLJ).
15. Гагаріна Н. Формування соціальної компетентності дітей у розвивальному середовищі. *Дошкільне виховання*. 2008. №3. С. 10-13.
16. Говорова Р. Ігри та вправи для розвитку розумових здібностей у дітей. *Дошкільне виховання*. 2018. №5. С. 17-20.
17. Голець М. І. Духовність дитини в ранньому віці : інновац. дослідж. Київ : Вища школа, 2012. 207 с.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / За ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
19. Данюшенков В. С. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності у навчанні : монографія. Кіров : Райдуга-ПРЕСС, 2016. 195 с.
20. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / науковий керівник проекту В. О. Огневюк; авторський колектив: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін.; науковий редактор: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. освіти і науки України. Київ: Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

21. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / за ред. Т. О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ : Кіровоград : Імекс, 2014. 271 с.
22. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
23. Дошкільна педагогічна психологія / За ред. Д. Ф. Ніколенка. Київ: Освіта, 2012. 418 с.
24. Дригус М. Т. До проблеми психологічних механізмів становлення ефективної дитячої особистості (ретроспективний аспект). *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми психології: Психологія творчості»*. 2013. №17. С. 76–82.
25. Дяченко О. Проблема розвитку здібностей : до і після Л. С. Виготського. *Питання психології*. 2017. №5. С. 98-102.
26. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
27. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 112 с.
28. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2015. 464 с.
29. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. Ст. 380). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.09.2024).
30. Закон України «Про дошкільну освіту» 3788-IX від 06.06.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
31. Ізард К. Е. Психологія емоцій / Переклад з англ. СПб-б : Пітер, 2016. 464 с.
32. Ільїн В. В. Кулагін Ю. І. Філософія : підручник: В 2 ч. Ч. II. Актуальні проблеми сучасності. Київ : Альтерпрес, 2002. 480 с.

33. Касьян В. І. Категорії «рух» і «розвиток» у філософії. URL : <http://westudents.com.ua/glavy/94698-27-html>.
34. Кондратенко Н. І. Сучасні підходи до оцінювання життєвої компетентності та особистісних досягнень дошкільників. *Наукові записки РДГУ*. 2015. Вип. 31. С. 56-58.
35. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. №1. С. 29-41.
36. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід); Ін-т проблем виховання АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Стилос, 2000. 336 с.
37. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч.закладів. Київ : Освіта, 2008. 255 с.
38. Кошель В. М. Сенсорне виховання дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Чернігів : ФОП Баликіна О. В., 2019. 160 с.
39. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Київ : Освіта, 2009. Ч. 1. 302 с.
40. Круцевич Т. Ю. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2012. 392 с.
41. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
42. Ладивір С. О. Пізнавальний розвиток : пошук ефективних шляхів. *Дошкільне виховання*. 2012. №10. С. 4-6.
43. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : Навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2011. 288 с.
44. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків, ОВС, 2017. 164 с.
45. Лохвицька Л. В. Скарбниця моралі : Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 96 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media.pdf>

46. Максименко С. Д. Генетична психологія особистості : психічний розвиток і навчання. *Проблеми сучасної психології*. 2016. №31. С. 7–19.
47. Максименко С. Д. Психологія особистості : змістовні ознаки. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2014. № 5. С. 45–52.
48. Медіна Дж. Правила розвитку мозку дитини: як виховати розумну та щасливу дитину від нуля до п'яти років; пер. з англ. Т. Рябчак. Допов. вид. Київ : Наш Формат, 2015. 371 с.
49. Мислення дитини / Упорядники : С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. Київ : Главник, 2004. 112 с.
50. Михайлюк Н. В. Всебічний розвиток особистості як один з елементів процесу формування професійної культури майбутніх бакалаврів банківської справи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць*. 2020. №68. Т. 1. С. 94-98.
51. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. URL: https://pidruchniki.com/18180905/-/pedagogika/zarodzhennya_rozvitok_ideyi_pro_vsebichniy_rozvitok_osobistosti (дата звернення : 02.08.2024).
52. Мудрик А. В. Соціальний інтелект та соціальна компетентність. *Практична психологія та соціальна робота*. 2016. №3. С. 4-6.
53. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку / За редакцією Т. О. Піроженко: В 2 ч. Київ: Копіювальний салон «SIGNATURE», 2012. 50 с.
54. Павелків Р. В. Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2008. 431 с. (Альма-матер).
55. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
56. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років через ГРУ «Творці майбутнього» та методичні рекомендації / Авторський колектив : О. Ю. Рома, І. Ю. Звоник, Г. В. Малевич, Г. В. Шварова, О. М. Шуляк. – the LEGO® Foundation. Запоріжжя: СТАТУС, 2022. 108 с.
57. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства: монографія / С. А. Гончаренко;

за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс, 2014. 227 с.

58. Психологічні закономірності розвитку інтелекту та якості життя особистості : у 2-х т. / М. Й. Боришевський, М. І. Алексєєва, В. В. Антоненко та ін. За заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ, 2001. Т. 2. С. 120-139.

59. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології: Монографія / Г. В. Беленька, Н. М. Голота, А. М. Гончаренко та ін. / За редакцією І. І. Загорницької. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 272 с.

60. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності : монографія / А. М. Богуш та ін.; за заг. ред. А. М. Богуш; Держ. закл. Південноук. нац. ун-т ім. К. Д. Ушинського, Ін-т дошк. та спец. освіти, каф. теорії і методики дошк. освіти. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2013. 235 с.

61. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / укл.: О. Л. Кононко, Н. П. Пихтіна, С. І. Матвієнко, А. М. Аніщук, Л. В. Бобро, О. В. Лісовець; за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287 с.

62. Становлення сучасної парадигми психологічної діагностики когнітивного розвитку учнів : монографія / С. А. Гончаренко та ін. ; за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко; Національна академія пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ; Кіровоград : Імекс, 2012. 208 с.

63. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник / О. Степанов, М. Фіцула. 2 вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 520 с.

64. Столяренко О. Б. Психологія особистості (курс лекцій та практикум): навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. 220 с.

65. Сучасне заняття у ДНЗ: Навч.-метод. посібник / За ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.

66. Терещенко І. І., Зубенко Д. В. Ідея всебічного розвитку особистості у теоретичних та практичних аспектах соціальної роботи. URL : <https://www.google>.

67. Філософія : навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. Київ: Вікар, 2007. 584 с.
68. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
69. Цілісний підхід у психології особистості : особливості теорії та практики. Матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн конференції (25 лютого 2022 року) : Збірник тез / За заг.ред. докт. психол. наук, доц. Клочек Л. В., докт. психол. наук, проф. Гейко Є. В. Кропивницький : ЦДПУ, 2022. 209 с.
70. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.- метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловійова та ін. Київ : Слово, 2016. 248 с.
71. Шеремет А. М. Зарубіжні теорії розвитку особистості дитини раннього віку. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соц. технологій ун-ту «Україна»*. 2012. №6. С. 183-187. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012.
72. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. для студ. пед. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
73. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: МЦФЕР-Україна. 2019. 488 с.
74. Яцик Т. О., Степанюк В. В. Словник коротких термінів з педагогіки. Луцький фаховий педагогічний коледж КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2022. 50 с.
75. Smuts, J. Holism and Evolution. New York : The Macmillan Company, 2006. 388 p.
76. Haldane, J. The Philosophical Basis of Biology. New York : Doubleday, Doran & Company, inc., 2001. 167 p.

ДОДАТОК А

Стимульний матеріал до методики «Картинки»

(Автори Є. Смирнова і Є. Калягіна)

Група дітей не приймає свого однолітка в гру рис. 1

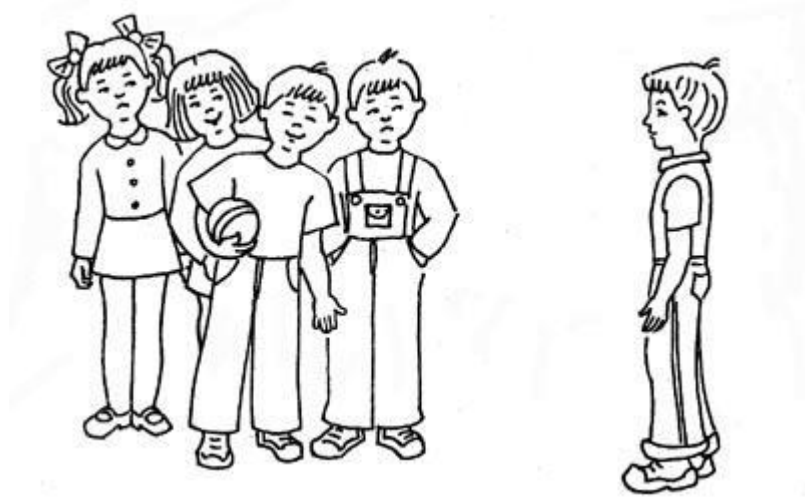

Рис. 1

Дівчинка зламала в іншої дівчинки ляльку рис. 2

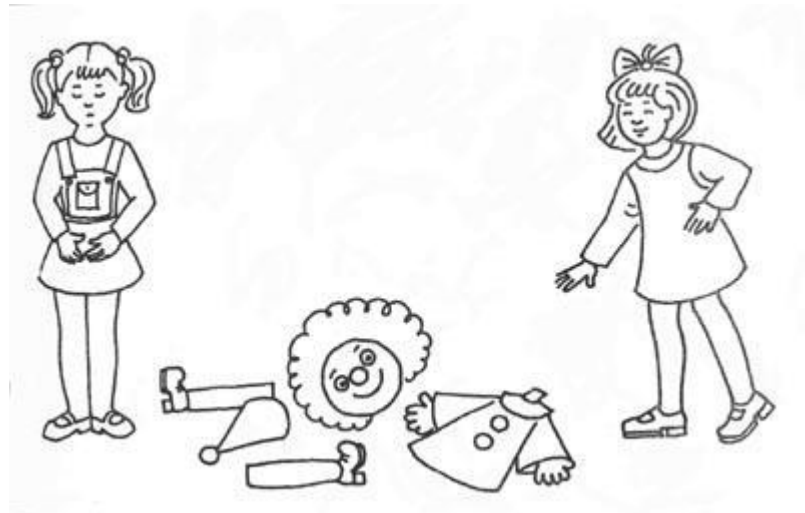

Рис. 2

Хлопчик руйнує будівлю з кубиків у дітей рис. 3

Рис.3

Хлопчик взяв без дозволу іграшку в дівчинки рис. 4

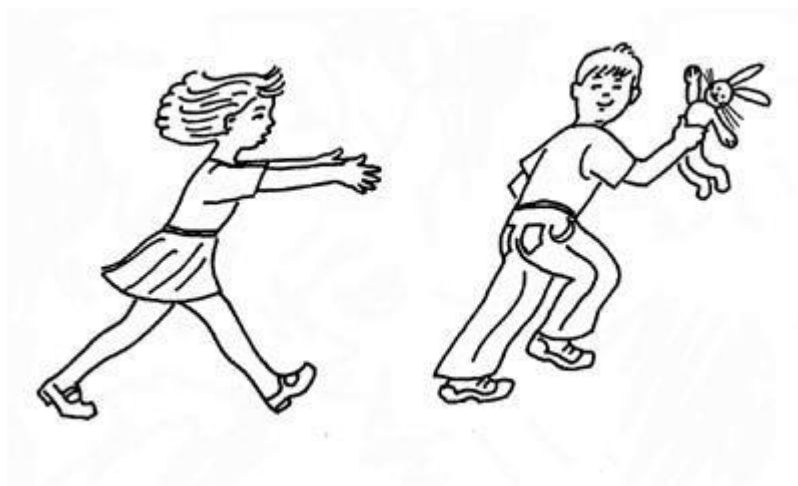

Рис. 4

Методика «Незакінчені історії»

(Автори А. М. Щетиніна, Л. В. Кірс)

Дослідження відбувається наступним чином. Дорослий просить дитину завершити кілька історій:

1. Марта і Софія прибирали іграшки. Марта швидко склала кубики в коробку. Вихователь сказав: «Марта, ти зробила свою частину роботи. Як хочеш, грайся або допоможи Софії завершити прибирання». Марта відповіла ...

Що відповіла Марта? Чому?

2. Дмитрик приніс в групу нову іграшку – самоскид. Усім дітям хотілося погратися з цією іграшкою. Раптом до Дмитрика підійшов Рома, вихопив машину і став нею гратися. Тоді Дмитрик ...

Що зробив Дмитрик? Чому?

3. Катруся і Віта грали у квача. Катруся втікала, а Віта наздоганяла. Раптом Катруся впала. Тоді Віта ...

Що зробила Віта? Чому?

4. Христинка та Олеся грали в дочки-матері. До них підійшов маленький хлопчик і запитав: «Я теж хочу грати». – «Ми тебе не візьмемо, ти ще маленький!» - відповіла Олеся. А Христинка сказала ...

Що сказала Христинка? Чому?

5. Захар грав у «конячки». Він бігав і кричав: «Но, Но, Но!». В іншій кімнаті мама вклала спати його маленьку сестричку Юстину. Дівчинка ніяк не могла заснути і плакала. Тоді мама підійшла до Захара і сказала: «Не шуми, будь ласка. Юстина ніяк не може заснути». Захар їй відповів ...

Що відповів Захар? Чому?

6. Вероніка і Марко малювали. До них підійшов вихователь і сказав: «Молодець, Вероніка. Твій малюнок вийшов дуже гарним». Марко теж подивився на малюнок Вероніки і сказав ...

Що сказав Марко? Чому?

7. Арсен гуляв біля будинку. Раптом він побачив маленьке кошеня, яке тремтіло від холоду і жалібно нявкало. Тоді Арсен ...

Що зробив Арсен? Чому?

Під час аналізу відповідей педагог звертає увагу на те, як дитина відноситься до однолітків, чи надає їм допомогу, чи охоче це робить, чи помічає емоційний стан іншого, проявляє співчуття по відношенню до іншого, і в чому воно виражається; проявляє турботу, як реагує на успіх і невдачі інших.

Кількісна оцінка відповідей дітей:

0 балів – у більшості відповідей дитина проявляє агресію, заздрість, нетерпимість, егоїзм (**низький рівень**);

1 бал – у більшості відповідей дитина виявляє байдужість, небажання брати на себе відповідальність, формальне ставлення до інших (**середній рівень**);

2 бали – у більшості відповідей дитина проявляє гуманність до інших, здатність відчувати стан іншого, радість за успіхи іншого, переживання за його невдачі, співчуття та ін. (**високий рівень**).

Методика «Як врятувати зайчика»

(Автори В. Синельников, В. Кудрявцев)

Підстава. Надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень.

Мета. Оцінка здатності і трансформації завдання на вибір у завдання на перетворення в умовах перенесення властивостей знайомого предмета в нову ситуацію.

Матеріал. Фігурка зайчика, блюдце, відерце, дерев'яна паличка, здута повітряна кулька, аркуш паперу.

Інструкція проведення.

Перед дитиною на столі розташовують фігурку зайчика, блюдце, відерце, паличку, здуту кульку і аркуш паперу. Психолог, взявши до рук зайчика, говорить: «Познайомся з цим зайчиком. Одного разу з ним трапилася така історія. Вирішив зайчик поплавати на кораблику по морю і поплив далеко-далеко від берега. А тут почався шторм, з'явилися величезні хвилі, і почав зайчик тонути. Допомогти зайчику можемо тільки ми з тобою. У нас для цього є кілька предметів (психолог звертає увагу дитини на предмети, розкладені на столі). Що б ти вибрав, щоб врятувати зайчика?».

Обробка даних.

У ході обстеження фіксується характер відповідей дитини та їх обґрунтування. Дані оцінюються за трибальною системою.

Перший рівень. Дитина вибирає блюдце або відерце, а також паличку за допомогою якої можна зайчика підняти з дна, не виходячи за рамки простого вибору; дитина намагається використовувати предмети в готовому вигляді, механічно перенести їх властивості в нову ситуацію. **Оцінка – 1 бал.**

Другий рівень. Рішення з елементом найпростішого символізму, коли дитина пропонує використовувати паличку в якості колоди, на якій зайчик зможе допливти до берега. У цьому випадку дитина знову не виходить за межі ситуації вибору. **Оцінка – 2 бали.**

Третій рівень. Для порятунку зайчика пропонується використовувати здуту повітряну кульку або аркуш паперу. Для цієї мети потрібно надути кульку («Зайчик на кульці може полетіти») або зробити з аркуша кораблик. У дітей, що знаходяться на цьому рівні, має місце установка на перетворення готового предметного матеріалу. Вихідна задача на вибір самостійно перетворюється ними у завдання на перетворення, що свідчить про надситуативний підхід до неї дитини. **Оцінка – 3 бали.**

Комплекс ігор та ігрових вправ для цілісного розвитку дошкільників

Вид гри	Зміст гри	Доцільність і мета використання
Розвивальні ігри	«Доторкнися до» (назвіть колір, форму або конкретний предмет). Після оголошення старту діти повинні знайти те, що підходить за вказаною властивістю.	Вправа розвиває концентрацію, уважність, вчить сприймати візуальну інформацію та аналізувати її.
	«Хто скаже слово довше?». Завдання можна інтерпретувати по-різному: назвати найдовший предмет або вимовити слово, в якому найбільше букв.	Діти у процесі гри збагачують словниковий запас, розвивають дикцію, уважність та пам'ять.
	«Опиши предмет». Для виконання завдання можна скористатися тактильною панеллю. Переможе той, хто назве більше характеристик.	Вправа допомагає розвинути мовний апарат, дрібну моторику, збагатити словниковий запас, вивчити назви кольорів та освоїти поняття: гладкий – шорсткий, холодний – теплий, м'який – твердий.
	«Перейди на інший берег». Виконати вправу допоможе рукохід. Дітям потрібно стати з одного боку облаштування та по одному за допомогою рук перейти на інший бік.	Завдяки вправі діти розвинуть м'язи рук, натренують хапальний рефлекс, координацію та вестибулярний апарат.
Рухливі ігри на повітрі	«Жмурки». З групи потрібно вибрати ведучого. Йому зав'язують очі. Інші діти бігають майданчиком, видають різні звуки і смікають ведучого за одяг. Той, кого впіймали, стоїть і чекає, коли ведучий назве його ім'я. Помиляється – гра продовжиться, назве правильно – спійманий стає ведучим.	Мета: розвинути хапальний рефлекс, вестибулярний апарат, координацію та пам'ять.
	«Мотузка». Ведучий стає в центр, тримає в руках мотузку, до кінця якої прив'язаний мішечок з піском або тенісний м'ячик. Інші діти стають у коло, радіус якого трохи менший за довжину мотузочки. Ведучий розкручується на місці, тримаючи мотузку за вільний кінець на рівні колін. При наближенні кінця з вантажем діти у колі мають підстрибнути. Хто зачепить мотузку чи вантаж – вибуває з кола. Продовжувати гру слід, доки не залишиться одна дитина у колі. Вона стає новим ведучим.	Проводячи час весело, діти вчаться концентруватись, швидше аналізувати ситуацію та реагувати на неї, а також зміцнюють опорно-руховий апарат.
	«Ланцюги ковани». Діти діляться на дві команди і стають у шеренги навпроти один одного, тримаючись за руки. Одна команда каже: «Ланцюги», інша: «Ковані», знову перша: «Розкуйте нас», друга запитує: «Ким із нас?». Команда, яка почала гру вибирає гравця, який повинен розбігтися і порвати ланцюжок рук. Якщо це не вдалося – перша команда забирає його до себе. Якщо вийшло – повертається у вихідну точку. Так триває, поки в одній із команд не залишиться дві дитини.	Діти розвивають хапальний рефлекс, опорно-руховий апарат, навчаються групуватися, розширюють словниковий запас та пам'ять.
	«Вишибали». Двоє дітей стають на різних кінцях поля, у центрі – решта. Перший кидає м'яч у натовп. У кого потрапить – той стає у команду переможця. Грати до повної відсутності людей посередині..	Діти тренують спритність, влучність, усі групи м'язів, вчаться групуватися, аналізувати ситуацію та швидко приймати правильне рішення
	«Лічба». Рахуйте все: дерева, будинки, машини, тварин. Рахуйте разом або змагайтеся, у кого число вийде більше.	Дитина запам'ятовує порядкові числа, розвивала уважність та концентрацію.

Ігри на прогулянці	«Що в мішку?». Брали непрозорий мішок, у який клали різні предмети. Діти повинні по черзі запускати руку в мішок і навпомацки здогадувалися, що це.	У процесі вони описували тактильні характеристики, збагачували словниковий запас, активували сенсорні точки на долонях, натреноували дикцію та пробуджували уяву.
	«Міста». Цікаве заняття, популярне навіть у дорослих людей. Зміст гри: одна дитина називає місто, друга – інше місто, назва якого починається на останню літеру попереднього.	Так діти дізнавалися про нові назви міст, збагачували словниковий запас, концентрували увагу, розвивали пам'ять і навчалися сприймати інформацію на слух.
	«Де живе вітер?». Так, ми дозволяли дитині пофантазувати. Вона уявляла, як виглядає вітер, якщо він жива істота. Де він живе і як виглядає його хата.	Дитина пробувала фантазувати, розвивала уяву, вчилася граматично правильно скласти речення.
	«Заборонене число». Вибирали будь-яке число. Починали рахунок від 1 до 9, пропускаючи заборонене число та вставляючи його у будь-якому місці. У цей момент діти лякали в долоні.	Вправа розвивала уважність, діти вчилися сприймати інформацію на слух та реагувати на неї.
	Конструктор Lego Education «Побудуй свою історію казки». Дошкільники – ще не дорослі люди. Їм хочеться вірити в казки, але в очах однолітків виглядати старшими.	Конструювання допомагає розвинути фантазію, моторику та освоїти ази робототехніки, а казковий мотив збереже нотку чаклунства в конструкції.
Творчі ігрові заняття	«Кольоровий папір та картон». На звороті намалюйте різні форми, склавши які дитина побачить зображення предмета, рослин, тварин або одягу. Можливо, дитина виявить фантазію і складе власний рисунок.	Мозаїка допомагає навчитися думати логічно, розвиває просторове мислення і пам'ять. Перебирання аркушів паперу та промацування країв активує тактильні сенсори на кінчиках пальців.
	«Піскографія». З піску можна робити вироби, малювати на ньому та перебирати піщинки.	Метод терапії активно застосовується психологами та логопедами для розвитку у дітей уяви, дрібної моторики та стабілізації емоційного фону.
	«Прикраси». Зробіть з картону ялинку. Дайте дітям завдання її прикрасити. Кульки можна зліпити з пластиліну або використовувати намистини. Мішуру задалегідь вирізати із кольорового паперу чи фольги.	Під час заняття тренується моторика, просторове мислення, координація та фантазія.
	«Годівниця для птахів». Зробіть із коробки або пластикової пляшки годівницю. Намалюйте віконця, де сидітимуть птахи. Покажіть, як правильно користуватися ножицями. Найкраще використовувати дитячі ножиці, які зручно лежать у маленькій ручці. Уважно стежте за діями дитини. Дозвольте їй прикрасити годівницю на власний розсуд.	Виявляючи турботу про інших, дитина вчиться співчуттю, разом з тим розвиваючи фантазію, моторику, координацію та посидючість.
	«Крамниця». Розкажіть дітям, хто працює у магазині та які обов'язки виконує. Нехай діти розподілять між собою ролі. Продавець підправляє на полиці товар, касир стоїть за касою, адміністратор стежить за порядком у торговому залі, директор робить замовлення. Інші – покупці. Покупці дають касиру гроші та отримують товар. Продавець допомагає знайти потрібне на полиці. Адміністратор виводить порушників порядку із зали. Директор приймає новий товар. Діти можуть вигадати свій сюжет, який не станеться в реальному магазині.	Розвивається дитяча фантазія, вони вчать рахувати великими числами, запам'ятовувати дрібні деталі та знаходити компроміси.
Сюжетно-рольові	«Космос». Починати гру можна з історії про перший політ у космос. Діти самі вигадують, що перші космонавти робили в космосі, що бачили і про що думали. Покажіть на карті Сонячної системи, які існують планети. На деяких маленький Плутон ще називається планетою, історія про нього буде цікава дошкільникам.	Діти познайомляться з назвами планет і супутників, дізнаються про перших космонавтів, розвинути уяву та навчаться спілкуватися один з одним.

	<p>«Вивчаємо ПДР». Скористайтеся спеціальними пристроями, що імітують справжні дорожні предмети. Візьміть жезл регулювальника. Створіть ситуацію на дорозі з пішоходами та машинами. Запитайте, які дії повинні зробити персонажі, щоб уникнути конфліктної ситуації.</p>	<p>Діти почнуть думати логічно, вивчать нові слова, навчатися приймати виважені рішення та освоюють комунікативні навички.</p>
	<p>«Мореплавці». Познайомте дітей із водними професіями. Зробіть невеликий корабель із дійовими особами: капітан, матрос, юнга, боцман, кок. Розкажіть, у кого які обов'язки на судні.</p>	<p>Діти ознайомляться з професіями, зрозуміють важливість кожного члена команди, розширять словниковий запас та розвинуть фантазію.</p>
	<p>«Що змінилося?». Викладіть кілька предметів у хаотичному порядку. Один гравець повинен відвернутися, а інший у цей час прибирає річ, змінює предмети подекуди або перевертає. Перший повинен сказати, що змінилося у положенні речей.</p>	<p>Заняття спрямоване на розвиток короткочасної пам'яті та сприйняття візуальної інформації.</p>
	<p>«Чарівні слова». Скажіть дитині: «Принеси книгу» та «Подай, будь ласка, капці». Запитайте, на що вона має відреагувати? Отримавши капці, обов'язково скажіть «дякую». Намагайтеся контролювати власні дії та нагадувати про обов'язкове вживання ввічливих слів.</p>	<p>Дитині буде простіше порозумітися з однолітками та педагогами.</p>
	<p>«У магазин». Проведіть аналогію між дитячим портфелем та продуктовим кошиком. Дайте дитині маленький список продуктів, які потрібно покласти до корзини. У списку можуть бути товари різних відділів. Завдання: зібрати правильно усі продукти.</p>	<p>Вправа з продуктами допоможе натренувати уважність, просторове мислення та навчить самостійно збирати портфель.</p>
	<p>«Годинник». Скористайтеся тактильною панеллю «Щасливий час». Навчаючись із панеллю, діти навчатися визначати час на різних циферблатах і зможуть орієнтуватися у розпорядку дня.</p>	<p>Ряди цифр сприяють розвитку пам'яті та логічного мислення.</p>
	<p>«Автомобіліст». Ваша дитина – водій, ви – навігатор. Зав'яжіть дитині очі, ніби вона їде у темряві. Розставте по кімнаті стільці, розкладіть подушки та інші перешкоди. Ви повинні допомогти їй дістатися з одного кінця кімнати до іншого, об'їжджаючи перешкоди. Координуйте напрямки. Після виконання місії поміняйтеся ролями.</p>	<p>Дитина запам'ятає напрями «вправо» і «вліво», натренує вестибулярний апарат, розвине координацію та просторове мислення.</p>
Спільні ігри з батьками	<p>«Математика з м'ячем». Візьміть маленький м'яч. Придумайте рівняння. Кидайте м'яч дитині і називайте приклад, а вона, повертаючи м'яч, повинна сказати відповідь. Придумуйте нескладні рівняння, щоб дитина могла їх швидко вирішити.</p>	<p>Одночасно тренуються кілька напрямів: хапальний рефлекс, м'язи рук, тактильні рецептори, візуальне сприйняття, усна лічба, мовленнєвий апарат, швидкість реакції.</p>
	<p>«На пошуки скарбів». Дошкільник, який уже освоїв читання, зможе прочитати записки з підказками, розташованими в різних кутках будинку. Використовуйте шифри у вигляді рівнянь або речень, у яких пропущено слова.</p>	<p>Мета: дістатися до скарбу, захищеного задалегідь, натренувати візуальне сприйняття, логіку, просторове мислення, математичний рахунок та мовлення.</p>
	<p>«Намалюй мене». Мама описує предмет: «Він невеликий, червоного кольору, обидві його половинки однакові, якщо по ньому вдарити рукою – він підстрибне». Дошкільник, не кажучи жодного слова, повинен намалювати те, що зрозумів з опису.</p>	<p>Дитяча фантазія отримує основу розвитку, напружується пам'ять, освоюється логічне та просторове мислення, тренується моторика та координація.</p>
	<p>«Де мама?». Виріжте з паперу чи журналів різних птахів і тварин. Важливо, щоб було дитинча та його мама. Зображення дитинчат дайте маленькому слідопиту, а зображення мам розкладете на різних поверхнях. Можна додати смужки паперу зі слідами, які вказують напрямком пошуку.</p>	<p>Під час заняття тренується просторове мислення, координація, пам'ять, вивчаються нові слова, сприймається візуальна інформація та відбувається її аналіз.</p>